

ISSN: 0569-9746 E-ISSN: 2667-629X

ANADOLU
ARAŞTIRMALARI
ANATOLIAN RESEARCH

JAHRBUCH FÜR KLEINASIATISCHE FORSCHUNG

SAYI/ISSUE

22

YIL/YEAR

2019

Anadolu Araştırmaları
Anatolian Research

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN 0569-9746 E-ISSN 2667-629X

Sayı / Issue 22, 2019

Sahibi / Owner

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / *Istanbul University Faculty of Letters*

Yayın Sahibi Temsilcisi / Representative of the Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Müdür / Director

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 / 15929

E-mail: anadoluarastirmalari@istanbul.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuanadolu>

Yayıncı Kuruluş / Publishing Company

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / İstanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih,
İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed at

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

1955- yılından itibaren yayınlanmaktadır.

Published since 1955-

1. ARKEOLOJİ - TÜRKİYE; 2. ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR - SÜRELİ YAYINLAR
1. ARCHEOLOGY - TURKEY; 2. ARCHEOLOGICAL STUDIES - PERIODICAL PUBLICATION

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyancadır.

The publication language of the journal is Turkish, English, German, French and Italian.

Yılda bir sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published once a year.

Yayın Türü / *Publication Type*: Yaygın Süreli / *International Periodical*.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR – İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Yardımcı Editör / Associate Editor

Doç. Dr. Erkan KONYAR – İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Yönetici Editörler / Production Editors

Doç. Dr. Meltem DOĞAN ALPARSLAN – İstanbul Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, İstanbul, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gonca DARDENİZ ARIKAN – İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ar. Gör. Armağan TAN – İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ar. Gör. Selin ÖNDER – İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ar. Gör. İpek DAĞLI – İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR – İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Güler ÇELGİN – İstanbul Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Gülsün UMURTAĞ – İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Mihriban ÖZBAŞARAN – İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE – İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Emel ERTEN – Ankara Hacı Bayram-ı Veli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Burçin ERDOĞU – Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya, Türkiye

Prof. Dr. Hasan MALAY – Ege Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri Bölümü, İzmir, Türkiye

Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU – Marmara Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Aslı ÖZYAR – Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Mary STINER – Arizona Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Arizona, ABD

Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE – Sapienza Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Roma, İtalya

Prof. Dr. Christopher JONES – Harvard Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri Bölümü, MA, ABD

Prof. Dr. Angelos CHANIOTIS – Princeton Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü, NJ, ABD

Prof. Dr. Henner von HESBERG – Berlin Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Berlin, Almanya

Prof. Dr. Stephan WESTPHALEN – Heidelberg Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Heidelberg, Almanya

Prof. Dr. Francesco PRONTERA – Perugia Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Perugia, İtalya

Prof. Dr. Helmut HALFMANN – Hamburg Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Hamburg, Almanya

Prof. Dr. Benett SALWAY – London Global University, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Londra, İngiltere

Prof. Dr. Askold IVANTCHIK – Bordeaux-Montaigne Üniversitesi, Institut Ausonius, Eskiçağ Tarihi Bölümü, Pessac, Fransa

Doç. Dr. Bülent ARIKAN – İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

Dr. Maria RANGUELOVA GUROVA – Bulgaristan Bilimler Akademisi, Ulusal Arkeoloji Enstitüsü Müzesi, Bulgaristan

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Van Kalesi Analıkız Yapısı: İşlev ve Kronolojisine Dair Bir Değerlendirme
Tushpa/Van Fortress Analıkız Structure: An Evaluation of Function and Chronology
Bülent Genç, Erkan Konyar 1
- Akhisar (Manisa), Karahöyük Dağı Çevresinde Yeni Bir Erken Yerleşim: Kocanadas
A New Early Settlement Around Akhisar (Manisa), Karahöyük Mount: Kocanadas
Aydın Erön 25
- Eski Yunan ve Roma Dünyasında Şıfacı Tanrıçalar ve Şıfacı Kadınlar Arasındaki İlişki
The Relationship Between Healing Goddesses and Healing Women in the Ancient Greek and Roman World
Leyla Aydemir 55
- Roma İnançında Ev Kültleri ve Mezarlardaki Naiskoslu Nişler Üzerine Bir Öneri
Household Cults in Roman Religion and A Proposal for Naiskos Niches in Graves
Tuna Akçay 75
- Çanakkale İli İnsansız Hava Aracı Destekli Yüzey Araştırması
Çanakkale Province: Unmanned Air Vehicle Assisted Surface Survey
Mehmet Ali Yücel, Derya Yılmaz 107
- Daskyleion Kare Planlı Yapı Üzerine Yeni Gözlemler
New Investigations on "The Square-Plan Building" at Dascyleum
Kaan İren, Sedef Çokay Kepçe, Özgün Kasar, Çiçek Karaöz 129

Van Kalesi Analıkız Yapısı: İşlev ve Kronolojisine Dair Bir Değerlendirme

Tushpa/Van Fortress Analıkız Structure: An Evaluation of Function and Chronology

Bülent Genç¹ , Erkan Konyar²

Öz

Van Kalesi'nin kuzeydoğu yamaçlarında, ova düzeyine yakın bir yükseltide Analıkız veya Hazine Kapısı olarak adlandırılan kaya anıtı yer almaktadır. Anıt ana kayaya işlenmiş bir platform ve gerisinde yine ana kayaya açılmış iki adet anıtsal nişten oluşur. Marr ve Orbeli'nin 1916 yılında gerçekleştirdikleri kazılardan bu yana Analıkız alanının işlevi, sitadelle ilişkisi, krallık açısından önemi, inşa evreleri ve mimari tasarımı hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamıştır. Literatürde bu alan genel olarak Açık Hava Kutsal Alanı olarak tanımlanmıştır. Lehmann-Haupt'un 1898'lerde alanın kuzeyinde yer alan drenaj kanallarını kurban kanalı olarak tanımlaması açık hava kutsal alanı tanımını yerleştirmiş sonraki çalışmalara referans olmuştur. Bu çalışmamızda alanla ilgili literatür ve hikayeleri ve kazı sonuçlarını tekrar değerlendirerek yeniden tanımlamaya çalışılmıştır. Minua ile başlamış olması muhtemel inşa faaliyetlerinin I. Arğıştı ve II. Sarduri ile devam ettiği yönündeki tespitler, bu alanın yapım evreleri de göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Analıkız yapısının aslında açık hava kutsal alanı olmayabileceği, krallık için sadece başkente özel ünik bir anıtsal birim olabileceği ele alınmıştır. Söz konusu birimin kralların kroniklerinin yazılı olduğu stellerinin toplu olarak bulunduğu bir alan olabileceği ve bütün çevresel özellikleriyle beraber kapalı bir alan olabileceği arkeolojik ve filolojik kanıtlar üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Van Kalesi, Analıkız, Urartu, Urartu Dini, Tuşpa

ABSTRACT

On the northeast sides of the Van Fortress, an elevation nearby, stands a rock monument on the plain named Analıkız or also called Hazine Kapısı. The monument consists of a platform engraved into the rock and two monumental niches. Yet ever since the excavations conducted by Marr and Orbeli in 1916, there have been no detailed examinations or evaluations of the functions of the field, the relationship to the citadel, its importance for the kingdom, the levels of construction or architectural design. In literature, this field is generally recognized as Open Air Sanctuary or the way Lehmann-Haupt defined in 1898. In this study, we attempted to reevaluate and redefine the literature, stories and excavation outcomes. The deductions suggesting construction activities initiating with Minua then continuing with Arğıştı I and Sarduri II have been made considering the construction levels of the field. The possibilities of Analıkız structure not being an

1Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bülent Genç (Dr. Öğr. Üyesi),
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Mardin, Türkiye
E-mail: bulendgenc@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-9328-1339

²Erkan Konyar (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-mail: konyar@istanbul.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-1256-5960

Başvuru/Submitted: 16.12.2019

Kabul/Accepted: 17.12.2019

Atıf/Citation: Genç, B., Konyar, E. (2019). Van kalesi analıkız yapısı: İşlev ve kronolojisine dair bir değerlendirme. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 22, 1–23.
<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.660245>

open-air sanctuary but rather a monumental site for the kingdom, a field in which the steles with king's chronicles carved onto them are gathered or a closed field with all of its surroundings have been discussed with the aid of archeological and philological proofs.

Keywords: Van Fortress, Analıkız, Urartian, Urartian Religion, Tushpa

EXTENDED ABSTRACT

On the northeast sides of the Van Citadel, on an elevation nearby, stands a rock monument on the plain named Analıkız. The monument consists of a platform engraved into the rock and two monumental niches opening to a flattened field which is also carved into the main rock.

The east niche is 6.15 m tall, 2.60 m wide and 2.15 m deep. In the middle of the niche is a bed of 147.9 x 147.30 cm carved into the main rock and a space for a stele in the middle of that. The west niche is 8.10 m tall and 2.60 m wide. In front of this niche can be found a stele base in three pieces with the chronicles of Sarduri II. written on it and a space for a stele in the middle. It was revealed in-situ during the excavations conducted by Marr-Orbelli. Today, it can be found in the Van Museum in several pieces. The apsidal structure of the top piece of the stele sitting on the base has been used as a gathering material in the Surp Bogos Church.

With Marr and Orbeli's excavations in 1916 and later on at K. Lake in 1938, the field has taken on its current appearance. Lehmann-Haunt especially mentions the canal on the north side opening up to the outer regions of the field, leading to a rocky bed. He mentions that these carry the possibility of being canals for the animals carried to the area for sacrificial purposes. Analıkız has been described in many studies as a sanctuary or open-air temple in which religious and sacrificial ceremonies were executed.

Yet through the reevaluation of the location of the Analıkız compartment, several structural features and various inscriptions unearthed in the surrounding areas of Van Fortress, a new perspective concerning the characteristics of the feature has been proven to be necessary. Within this frame the answers to the following questions have been investigated: When was this field enclosed with walls and steles placed in monumental niches built, and as a result of which factors? As the west niche features chronicles of Sarduri II, what did the east niche feature? Could it be that the stele which catches the eye with all four sides inscribed with chronicles of Argishti the First and was copied while in Surp Sahak Church was used in this site? Similarly, could the stele of Minua in Surp Bogos Church be related to the Analıkız site in any way?

The Minua inscription in Surp Bogos Church was 140 cm wide, 61.5 cm high and currently 46 cm deep must have a large stele base. On the front and top parts of the base, a

text is inscribed. Close to the middle part of the top inscription, an offering pot in the form of two integrated circles has been engraved. With the offering pot and the inscription of the side, this base is quite similar to the Gameşvan/Kamişvan stele base. With this data in mind, it can be assumed that the stele base in Surp Bogos was used on the east niche in the Analıkız site.

Considering the general structural characteristics of the site, a development process spread into different chronological processes can be deduced. The structural features of the east niche with its frontal area as well as the west niche with its frontal area suggest two different chronological periods. When evaluated with the inscription within, it can be asserted that the east niche and the frontal area was the first to be built. This information may suggest that this site's construction was initiated during the Minua period. Later on, the site expanded eastwards and the existing front was cascaded backward, making way for the west niche during the reign periods of Argishti the First and especially Sarduri II.

The canal which was formerly called a sacrificial canal located on the northwest of the Analıkız site is 30 m long. This canal is on the outside portion of the walls which were thought to encircle the northern portion of the site. In this case, it should be considered that this canal, defined as a sacrificial canal, could be functioning as a drainage canal for the discharge of the water supply of the citadel.

The traces of wall beds can be most visibly seen across the west niche, on a relatively higher rocky platform. The same beds can be observed on the east of the site and the areas right on top of the niches. Considering the location of these wall beds, this can be thought to be an enclosed area with access from the citadel. The absence of any kind of staircase or any type of transportation resembling a pathway strengthens the relationship of the site with the citadel.

Van Kalesi Analıkız Yapısı: İşlev ve Kronolojisine Dair Bir Değerlendirme

Van Sitadeli'nin kuzeydoğu yamaçlarında, üst kısımları apsidal biçimde adeta Urartu stellerinin birer silüeti gibi kaya cephesine işlenmiş iki adet anıtsal niş yer almaktadır ve bu alan günümüzde Analıkız olarak bilinmektedir (Resim 1). Bu anıtsal nişlerin içerisine “dikili taş” olarak tanımlayabileceğimiz biçimde steller yerleştirilmiştir.

Anıtsal nişler içerisinde stellerin bulunduğu Analıkız'ın doğu-batı uzunluğu yaklaşık olarak 51 metredir. Kuzey-güney doğrultusunda ise en geniş kısmı 13.50 m civarındadır. Böylelikle nişlerin önünde ana kaya oyularak oluşturulmuş yaklaşık 450 m² lik bir alan söz konusudur. Bu alanın kuzeyinde yine ana kaya oyularak/düzleştirilerek oluşturulan cephede iki anıtsal niş açılmıştır (Resim 2-5). Nişlerin açılmış olduğu yüzeyin platformla birleştiği alan boyunca uzanan bir seki yine ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. Bu sekilerin derinlikleri 45-5 cm, yükseklikleri ise 45-60 cm arasında değişir. Doğu nişinin doğusunda yine cepheye açılmış yaklaşık 8.60 m genişliğinde 1.10-1.20 m arasında değişen yükseklikte ve 45-50 cm derinliğinde bir oyuk bulunur (Resim 6). Bu türden oyukların işlevi tam olarak bilinmemekle birlikte aynı uygulamanın İşpuini-Minua dönemine ait Meher Kapı'da da uygulanmış olduğunu belirtmekte yarar vardır (Resim 7). Doğu nişin önündeki platform aynı seviyede uzanır. Batı nişin karşısındaki alan ise daha yüksek bir platform olarak düzenlenmiştir. Platform boyunca nişe bakan kuzey yönde ve doğu yönde yine bir seki uzanır. Alanın doğusundaki kısa yüzün önünde, platform ile birleştiği alanda da seki uzanır (Resim 8).

Doğudaki niş 6.15 m. yüksekliğinde, 2.60 m. genişliğinde ve 2.15 m. derinliğindedir (Resim 9). Nişin ortasında 145 x 145 cm ölçülerinde, kare biçimli ana kayaya oyulmuş bir yatak bunun ortasında ise 70 x 45 cm ölçülerinde ve yaklaşık 25 cm derinliğinde yine ana kayaya oyulmuş bir stel yuvası bulunur (Resim 5, 10). Ancak stelin kendisine dair *in situ* bir buluntu yoktur. Bu konunun ayrıntılarına daha sonra değinilecektir.

Batıdaki niş ise 8.10 m. yüksekliğinde ve 2.60 m. genişliğindedir (Resim 11). Bu nişin derinliği zeminde 2.56 metreden başlayarak nişin üst kısmına doğru azalmaktadır. Örneğin zeminden itibaren 2 metre yükseklikten sonra derinlik 2.24 metreye düşmektedir. Böylece batı nişi geriye yani güneye doğru eğimli olarak işlenmiştir. Nişin iç kısmında ana kayaya cepheden 13 satır (CTU I. A 9-3 VII) nişin üstte doğu (sol) yüzünde ise 29 satır çivi yazılı metin işlenmiştir (CTU I.A 9-3 I), (Resim 12, 13). Yazıtta II. Sarduri'nin askeri seferlerinden ve ele geçirdiği ganimetlerden bahsedilir.

Yine nişin önünde orta kısmında bir stel yuvası bulunan stel kaidesi üç parça halinde bulunur (Resim 14). Kare formundaki kaide 1.56x1.54 metre ölçülerindedir. Yüksekliği 109 cm'dir. Bu kaideye üstte stelin oturtulması için açılan yuva 56x45 cm ölçülerinde ve 60 cm

derinliğindedir. Kaidenin ön yüzünde yine II. Sarduri'nin sefer yaptığı ülkeler, tehcir edilen nüfus, imar ve inşa faaliyetleri, ganimet türleri, ordu ve teçhizat sayısı gibi çeşitli faaliyetler yazılıdır (CTU I. A 9-3, VI), (Resim 15).

Kaideye oturan stelin uzun dikdörtgen parçası dört yönden yazıtlıdır. Yüzyılın başında yine Marr-Orbelli tarafından yapılan kazılarla *in situ* biçimde ortaya çıkarılmıştır (Resim16). Söz konusu stel parçası Cumhuriyetin ilk yıllarında parçalanmış olup bugün birçok parça halinde Van Müzesi'nde bulunur. Bu yüksek stelin apsidal biçimli en üst parçası olasılıkla Ortaçağ'da düzgün bir şekilde ikiye ayrılarak bir parçası Eski Van şehrindeki Surp Boğos Kilisesi'nde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Parçalardan biri Cumhuriyet döneminde Van Müzesi'ne taşınmıştır (CTU I. A 9-1,destro). Surp Boğos Kilisesi'nde yapı taşı olarak kullanılmış ve fakat kaçak müdahalelerle açığa çıkarılmış olan diğer parça ise 2010 yılında tarafımızdan gerçekleştirilen bir kazı çalışması ile çıkartılıp Van Müzesi'ne teslim edilmiştir (CTU I. A 9-1,sinistro) (Resim 17).

II. Sarduri kroniklerinin başlangıcı olarak kabul edilen stel üzerindeki yazıtta söz konusu stel ^{NA4}pulusi olarak tanımlanmıştır (CTU I: A 9-1 Ro; 2,15). Önünde taş “NA₄” determinatifi bulunan pulusi sözcüğü yazıtın kendisi olmayıp yukarıda sözünü ettiğimiz formdaki steller için kullanılan Urartuca bir tanımdır. Urartu'da pulusiler çoğunlukla baştanrı Haldi'ye adanmıştır. Ayrıca pulusilerin yazıtsız şeklinin de kutsal kabul edildiği ve önlerinde çeşitli dinsel törenler yapıldığı ile ilgili Erzincan/Altıntepe örnekleri elimizde mevcuttur (Özgüç, 1969, s. 28-33). Tam da bu noktada Analıkız Steli önünde de söz konusu ritüellerin uygulandığı söylenebilir. Nitekim Analıkız stelinin başlangıç yazıtında kurban kesilmesi ile ilgili ifadeler geçmektedir. Yazıtın devamında steli korumaya dönük bir beddua metni ve akabinde kroniklerin ana temasını oluşturan II. Sarduri'nin askeri seferleri anlatılır.

Analıkız Yapı'sında bilimsel nitelikte ilk çalışmaların 19. yüzyılın ilk yarısında başladığını söyleyebiliriz. Alman şarkiyatçısı olan Schulz, 1826'da Kaledeki Urartu yapılarının ayrıntılı tanımını yapmış ve Urartu çivi yazılı kitabelerinin kopyalarını çıkarmıştır. Analıkız kitabelerini de kopyalayan Schulz'un “Khazane Kapoussi”, Hazine Kapısı/Analıkız ile ilgili anlattığı hikaye oldukça ilginçtir (Schulz, 1840, s. 290-292). 1849 yılında ise Austen Henry Layard Van'a gelerek Hazine Kapısı/Analıkız'da kısa süreli bir kazıda bulunur (Layard, 1853, s. 398-399). Layard Schulz'a atıfta bulunarak ilgili hikayeyi; “Khazana Kapousi” veya Hazine Kapısı olarak adlandırılan bu mağara veya oyuğun Hristiyan ve Müslümanlarca kutsal bir alan olarak tanımlandığını, inanışa göre, bu nişlerin altında alev saçan kılıçlarıyla donanmış cinler tarafından korunan demir bir kapı bulunduğunu, cinlerin koruduğu bu demir kapının her çeşit zenginlikle dolu çok büyük bir salonun girişini kapadığını ve bu ana kapının sadece yazıtta yer alan büyümlü sözlerle açıldığını ve geceleri bir yılan tarafından korunduğunu anlatır. Bu yılan şafakla birlikte mağara civarındaki bir deliğin içine doğru çekilmektedir (Schulz, 1840, s. 290-292; Layard, 1853, s. 398). Aslında Schulz ve Layard,

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren halkın bu alanı nasıl tanımladığını, inanişâ göre nasıl adlandırdığını ve kutsallaştırdığını söz konusu mitoloji üzerinden aktarmaktadır. Hazine Kapısı veya Analıkız olarak adlandırılan bu alanla ilgili inaniş biçimi pek değışmemiş ve bu düşünce biçimi farklı bir inanç ve kutsallıkla günümüze kadar ulaşmıştır¹.

Alman Eskiçağ tarihçisi Lehmann-Haupt 1898 yılında Van Gölü Havzası'nda çeşitli araştırmalarda bulunur. Van Kalesi'ne uğrayan Lehmann-Haupt Analıkız Yapısı'nı "Chazineh-kapysy-Schatztor" olarak tanımlar. Yine Schulz ve Layard'ın anlattığı hikâyeye benzer şekilde bu alanda hazinenin gömülü olduğuna inanıldığından bahsetmektedir. Özellikle alanın dışına doğru kuzey yamaçta kayalık yatağa açılan kanaldan bahseder (Resim 18). İki kola ayrılan bu kanallardan birinin kuzeydoğuya, diğersinin ise doğuya doğru uzandığını belirtir. Lehmann-Haupt bu kanalın bu alana getirilen kurbanlar için kurban kanalı olabileceğini vurgular (Lehmann-Haupt, 1926, s. 29-30). Kendisinin bu değerlendirmesinin daha sonraki dönemde alanın işlevine dair yapılan değerlendirmelerde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Analıkız daha sonraki birçok araştırmada kutsal alan veya içinde dinsel tören ve kurban sunularının yapıldığı açık hava tapınağı olarak tanımlanmıştır. (Erzen, 1978a, s. 7; Tarhan, 1994, s. 28-31; Çilingiroğlu, 1998, s. 233-234; Tarhan, 2011, s. 320; Kroll, Gruber, Hellwag, Roaf ve Zimansky, 2012, s.16; Korfmann, 1977, s. 184; Salvini, 2006, s. 72, 158; Çilingiroğlu, 2011, s. 194-195).

1916 yılında Marr ve Orbeli'nin bu alanda nişleri ve stelleri hedef alan kazılara başlamasıyla alanın kimliği daha da netleşmeye başlamıştır. Marr ve Orbeli'nin çalışmalarında her iki niş ve önlerindeki alanın bir kısmı açılmıştır (Resim 16). Nişlerden birine bitişik şekilde inşa edilmiş kuzeye doğru devam eden ve köşe yaparak doğuya dönen bir duvar ortaya çıkarılmıştır (Marr ve Orbeli, 1922, Pl. XV, XVI).

Marr ve Orbeli'nin kazısından sonra bu kez Kirsopp Lake² 30 Mayıs 1938 yılında Hazine Kapısı/Analıkız'da tekrar çalışmaya başlamıştır ve alanın tümü temizlenerek açığa çıkarılmıştır (Resim 19). Büyük nişin doğusundaki ve nişlerin arasındaki yıkıntıları kaldırarak işe başlayan Lake, batıya doğru kaya ve toprak yığınıyla kaplı daha önce dokunulmamış bir bölümden bahsetmektedir. Lake, çok sayıda büyük taşların bulunduğu bu bölüme taşların batı uçtaki bir yapıdan veya üstteki bir yapıdan düştüğünü belirtmektedir. Özellikle batı uca kalıntıları hala görülebilen bir duvarın bulunması bu alanın niteliğı açısından son derece

1 Bu alanın hemen dışında kuzey yamaçlarında bulunan kanallardan evlenmek isteyen gençler dilekte bulunarak kayarlar (Lake, 1940, s. 182). Lake'in bahsettiğı bu durum günümüzde de devam etmektedir.

2 Erken Hristiyanlık dönemi uzmanı ve filolog olan Lake'nin Hazine Kapısı/ Analıkız'daki çalışması Marr ve Orbeli'nin dokunmadığı bölümlerdeki son kalıntıların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ayrıca Zimansky'nin belirttiğı gibi Lake başka bir kaya nişinde değil (Zimansky, 2011, s. 63) Hazine Kapısı/ Analıkız'daki alanda çalışmıştır.

önemlidir (Lake, 1940, s. 180-184; Korfmann, 1977, s. 182-185, Abb. Taf. VI-VIII)³. Lake bu alanda iki inşa evresinin bulunduğuna değinmektedir. İlk evrede ana kayaya açılan ve derinliği az olan yataklara iri taş blokların oturtulduğunu, ikinci evrede ise daha küçük taşların kullanıldığını belirtmektedir (Lake, 1940, s. 184).

Alanın İşlevi ve Kronolojisi

Bu durumda söz konusu veriler göz önünde bulundurularak alanın kimliği ile ilgili yeni bir yaklaşım geliştirilebilir. Duvarlarla çevrili ve kapalı biçimde, anıtsal nişlerin içinde stellerin yer aldığı bu alan tam olarak hangi dönemde ve ne tür etkiler sonucu inşa edilmişti? Batıdaki nişte II. Sarduri'nin kronikleri yer alırken doğudaki nişte hangi stel yer almaktaydı? Özellikle dört tarafında yazıt bulunmasıyla dikkati çeken ve Surp Sahak Kilisesi'ndeyken kopyası alınan (Lehmann-Haupt, 1928-35, Taf. XXVI-XXIX, 112 A-B), I. Arğişti'nin yıllıklarının kopyası durumundaki yazıtların⁴ yer aldığı stel bu alanda kullanılmış olabilir miydi? Öyle anlaşılıyor ki I. Arğişti ile birlikte stellerin dört tarafına yazıtlar işlenmeye başlamıştır. Surp Sahak Kilisesi'ndeyken kopyası alınan bu stellerin boyutu, tasarımı ve özellikle nereye dikildiği günümüze kadar incelenmiş değildir. Van Sitadeli'nin kuzeydoğu yamaçlarında yer alan ve günümüzde Analıkız olarak bilinen bölümdeki iki nişten doğuda yer alan nişin, I. Arğişti'nin yıllıklarının bulunduğu Surp Sahak stelleri için oluşturulmuş olduğu önerilebilir. Benzer şekilde Minua'nın Surp Boğos Kilisesi'nde bulunan stelinin Analıkız Alanı ile muhtemel bir ilişkisi olabilir miydi sorusu akla gelmektedir.

Analıkız alanında *insitu* bulunan II. Sarduri dönemine ait yazıtlı stelin üst bölümü daha önce de değindiğimiz üzere Surp Boğos Kilisesi'nde yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Batı nişin sol duvarında okunan Ermenice bir yazıt MS. 949 tarihini vermektedir (Marr ve Orbeli 1922, s. 18). Bu tarih aynı kilisenin inşa tarihi olabilecek olan kilisedeki MS.960 tarihini veren bir yazıt ile yakındır. Salvini Analıkız alanındaki bu stel parçalarının Surp Boğos Kilisesine taşınmasının aynı tarihler olabileceğini bildirir (Salvini, 2006, s. 74).

Marr-Orbeli kazı bilgileri ve görsellerine bakıldığında batı niş'te yer alan yazıtlı bazalt kaide üzerindeki stelin Urartu döneminde olduğu gibi *in situ* durmadığı not edilmelidir. Gerek stelin alt kısmında olması gereken stel ayağının eksikliği gerekse stel üzerindeki tahribatlar alana müdahalenin Ermenilerden önce belki de Urartu döneminde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim stel düşmüş veya düşürülmesi akabinde doğru bir tarzda yerine konulmaya çalışılmıştır.

3 Lake, batıdaki nişin karşısında yer alan yüksek platformu kurban kesim yeri olarak değerlendirmektedir (Lake, 1940, s. 182).

4 Bu stellerin içeriğinin I. Arğişti yıllıklarının tam olarak kopyası olmadığı, bazı kısımların kopya olduğu ve bazılarının paralel metinler olduğu belirtilmektedir (Salvini, 2006, s. 68).

Surp Boğos Kilisesi'ne Analıkız da kullanılan stel parçalarının yapı malzemesi olarak götürülmüş olduğu göz önüne alındığında aynı kilisede yine yapı malzemesi olarak kullanılan Minua kronik yazıtının (CTU I: A 5-9) işlendiği stel parçasının da Analıkız alanından götürülmüş olabileceği göz önüne alınmalıdır (Resim 20). Bu durum bugün boş olan doğu (sol) nişin kronolojisi hakkında da bize kimi ipuçları verebilir. Minua yazıtının olduğu taş 140 cm genişliğinde, 61.5 cm yüksekliğinde ve mevcut durumda 46 cm derinliğinde büyük bir stel kaidesi olmalıdır. Nitekim kaidenin ön ve üst tarafında yazıt metni işlenmiştir. Üst yüzdeki yazıtın ortasına yakın bölümüne ise iç içe iki daire şeklinde bir sunu çanağı? oyulmuştur. Taşın yazısız olan arka yüzü büyük bir haç ve Ermenice kısa yazılarla işlenip taşın sonradan “Haçkar” olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu kaide üst yüzüne oyulmuş sunu çanağı ve yan yüzüne işlenmiş yazıtı ile yine Minua dönemine ait Gameşvan/Kamişvan (Patnos/Değirmendüzü) yazıtlı stel kaidesine çok benzemektedir (CTU I. A 5-70) (Resim 21) Bu durumda Surp Boğos Minua Kroniği yazıtının olduğu taşın önünde bir sunu çanağı? bulunan bir stel kaidesi demek daha doğru olacaktır. Eldeki bu verilerden hareketle Surp Boğos'da bulunan stel kaidesinin Analıkız alanında doğu nişinde kullanılmış olabileceği de ikinci bir varsayım olarak akılda tutulmalıdır.

Analıkız'ın yaklaşık 350 m. doğusunda Tebriz Kapı Yazıtı yer alır. Yazıt 3.10x1.45 metre ölçülerinde ve yaklaşık 5-10 cm derinliğinde dikine dörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. 34 satır halinde çivi yazılı metin yer alır. İçerik açısından iki noktada büyük önem taşır. Öncelikle ortak krallık olarak adlandırılan İşpuini-Minua dönemi'ne tarihlenir. Tebriz Kapı yazıtı oğlu İnuşpua'dan bahsetmesi açısından Minua'ya daha yakın bir kronolojiye işaret eder. Diğer bir önemli nokta ise yazıtta “Tanrı Haldi'ye adanan susi tapınağı” ve “Tanrı Haldi Kapılarının” inşa edildiğinin ifade edilmesidir.

Yine Minua döneminde yapıldığı üzerindeki yazıtlardan anladığımız Minua taramanili'si (su kaynağı), Analıkız'ın yaklaşık 450 m, Minua sirşini'si (ahır?) ise yaklaşık 950 m batısında yine kalenin kuzey yamaçlarında inşa edilmiştir. Her üç yapı da Van Kalesi'ndeki diğer yapıların aksine kuzey yamaçlarına, ova düzeyinde yakın alanlara inşa edilmişlerdir. Minua dönemi yapılarının özellikle lokasyonları dikkate alındığında kalenin kuzeydoğu yamaçlarında yer aldığı anlaşılmaktadır (Konyar, 2018).

Alanın genel yapısal karakteri göz önüne alındığında, farklı kronolojik süreçlere yayılan bir gelişim süreciyle oluştuğu söylenebilir. Doğru nişi ve önündeki alan ile batı nişi ve önündeki alan yapısal özellikleriyle iki farklı kronolojiye işaret eder. İçindeki yazıtla -yukarıdaki öngörü bağlamında- birlikte değerlendirdiğimizde, öncelikle doğu nişi ve önündeki alanın düzenlendiği öne sürülebilir. Bu durumda alanın Minua zamanında kronikler için inşa edilmeye başlandığını öneerebiliriz. Daha sonra özellikle I. Arğıştı ve II. Sarduri döneminde alan doğuya doğru genişletilmiş ve mevcut cephe geriye doğru kademelendirilerek batı nişi

açılmıştır. Bu alanın topografik özelliklerinden dolayı niş önündeki platform kademelidir ve en öndeki alan batıya doğru daralarak uzanmaktadır (Resim 22).

Bu durumda I. Arğışti'ye ait neden bir üçüncü kaya nişi olmadığı sorulabilir. I. Arğışti'nin söz konusu nişi yapmak yerine Horhor Mezarı cephesine kroniklerini işlemekle yetindiği ileri sürülebilir. I. Arğışti büyük bir ihtimalle babası Minua'nın kroniklerinin olduğu alana Horhor kroniklerinin dublikatı niteliğindeki Surp Sahak bazalt stellerini koymuş olmalıdır. Gerek Minua gerekse I. Arğışti'ye ait geriye kalan az sayıdaki kronik stellerinin devamı olan stellerde yine Ortaçağ'da aynı akıbete maruz kalmış olmalıdır. Hemen yakınında bulunan Eski Van şehrinde ileri de yapılacak çalışmalarda söz konusu yazıt bloklarının muhtemelen yapı taşı olarak kullanılmış olduğu görülecektir.

Kurban Kanalı?

Daha önce kurban kanalı olarak adlandırılan Analıkız alanının kuzeybatısında yer alan ana kayaya işlenmiş kanal 30 metre uzunluğundadır (Resim 18). Kanalin başlangıç noktasından itibaren zemindeki genişliği 20-25 cm iken bu genişlik kuzeye doğru orta kısımlarda 40 cm ve daha aşağıda 55 cm'ye ulaşmaktadır. Böylece kanalın genişliği 20 ile 55 cm arasındadır. Kanalin derinliği ise 50-70 cm arasında değişmektedir. Kanalin üst kısmındaki yani yüzeydeki genişliği 50 ile 60 cm arasında değişmektedir. Yüzeydeki bazı düzenlemeler kanalın üstten kısmen kapatılmış olduğunu göstermektedir. Bu kanal (Lehmann-Haupt, 1926, s. 30; Tarhan, 2011, s. 322) alanın kuzeyini çevrelemiş olabileceğini düşündüğümüz duvarların dışında kalmaktadır ve büyük olasılıkla drenaj kanalı olmalıdır⁵. Söz konusu kanalın bulunduğu yer ve konumu, derinlik, uzunluk ve genişliği sitadeldaki suların tahliyesi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hazine Kapısı/Analıkız'ın yaklaşık olarak 200 metre batısında ve doğu hendeğine doğru Osmanlı dönemi surlarının 20 metre kuzeyinde ana kayaya açılmış başka bir kanalda yüzeyde görülmektedir. Hazine Kapısı/Analıkız'a doğru batı-doğu hattında uzanan bu kanalın 12 metrelik bölümü ölçülebilmektedir. Genişliği 35-40 cm derinliği ise 40-60 cm civarında olan bu kanal da sitadelin drenaj kanallarından birini oluşturmaktadır.

Alan Kapalı mıydı?

Özellikle batı nişinin karşısında daha yüksekte oluşturulmuş kayalık platform üzerinde duvar yataklarının izleri görülmektedir (Resim 23). Bu alanın batısındaki kayalık ise tıraşlanmadan bırakılmıştır. Bu kayalık çıkıntının kuzeyinden itibaren drenaj kanalı başlamaktadır. Bu durumda bu kayalık çıkıntıyı da kapsayan bir duvarın varlığı dikkate değerdir. Yine alanın güneyini oluşturan her iki nişin üst kısmındaki kayalıkta yer alan duvar yatakları ile alanın doğu⁶ ve batısındaki duvar yataklarını da göz önüne aldığımızda bu

5 Bu türden drenaj kanalları yine Van Kalesi'nin çeşitli bölümlerinde izlenebilmektedir.

6 Analıkız'ın doğusundaki temel yatakları 14x7 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Bu temel yatakları doğudaki nişin doğusundan itibaren başlamaktadır.

alanın kapalı olabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca Van'ın iklimi, kar ve yağmur yağış oranları göz önünde bulundurulduğunda alanın içinde biriken suları tahliye edebilecek herhangi bir kanal ve giderin olmaması da Analıkız alanının üst kısmının kapalı olduğu tezini güçlendirmektedir. Özellikle aşağıdan basamak ve yol gibi herhangi bir ulaşımın olmaması ve bu alanda da kaya basamakları ve ana kaya işçiliğine dair diğer düzenlemeler de bu mekânın sitadelle ilişkisini güçlendirmektedir.

Sonuç

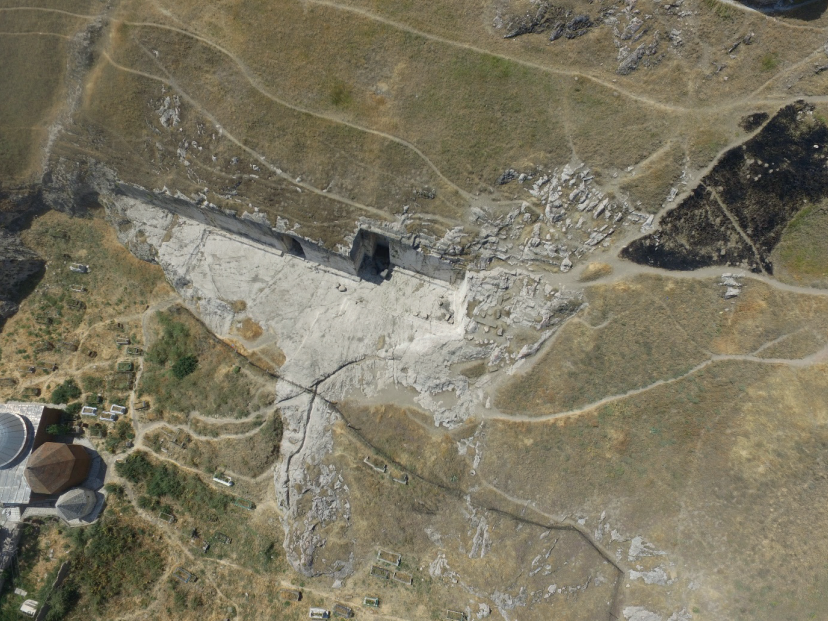
Hazine Kapısı ya da Analıkız olarak bilinen bu alan 19. yüzyıl boyunca hikayeci bir söylemle tanımlana gelmiştir. Bu hikaye bağlamında Layard'ın Analıkız'da yaptığı kazı aynı zamanda Urartu arkeolojisinin de ilk kazısını oluşturmaktadır. Marr-Orbeli ve sonrasında Lake'nin yaptığı kazı çalışmaları ise alanın anlaşılması açısından önemlidir. Ancak bu kazılar da alanın tamamen boşaltılması biçiminde devam ettiğinden bu anıtsal mekânın geçirdiği dönem ve evrelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Lehmann-Haupt'un bu alanın kuzey yamaçlarından aşağıya doğru devam eden kanalı kurban kanalı olarak tanımlaması ise Analıkız'ın 1916 ve 1938 yıllarındaki kazılarla tamamen boşaltılması ile açık hava kutsal alanı veya tapınağı biçiminde tanımlanmasına dayanak oluşturmuştur. Ancak kazı sonuçları, alanın iç kısımlarından kaldırılan duvar kalıntıları ve günümüzde gözlemlediğimiz duvar-temel yatakları gibi arkeolojik izler bu alanın açık olmadığını teyit etmektedir. Özellikle kurban kanalı olarak tanımlanan kanalın aslında sitadelin sularını ve atıklarını bir şekilde tahliye eden drenaj kanalı olduğu anlaşılmaktadır. Çevresindeki duvar yatakları gibi kalıntılar ve izler de bu alanın kapalı olduğuna işaret etmektedir. Alanın yapım evresi ve inşa aşaması ele alındığında ise başlangıçta Minua'nın Tebriz Kapı Kaya yazıtında işaret ettiği Haldi Kapıları somut olarak bu alana tekabül ediyor olabilir. Diğer taraftan I. Argiştî ile başlayan stel geleneğinin II. Sarduri ile devam etmesi baba ve oğulun aynı geleneğin temsilcileri olarak bu alanda anıtsal nişleri devam ettirdikleri de söylenebilir. Bu bağlamda bu alandaki anıtsal yapılaşma krallığın geçirdiği değişimler çerçevesinde gelişerek devam etmiş ve sitadel içerisinde anıtsal nişler ve dikilitaşlarının bulunduğu önemli ve kralların yıllıklarını işledikleri bir hafıza merkezi olmuştur.

Finansal Destek: İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: SBA-2019-34048)

Kaynakça

- Çilingiroğlu, A. (1998). Urartu'da tapınma ve tapınma yerleri. In G. Arsebük, M. J. Mellink, W. Schirmer (Ed.), *Light on Top of the Black Hill: Studies presented to Halet Çambel* kitabı içinde (s. 230–239). İstanbul: Ege Yayınları.
- Çilingiroğlu, A. (2011). Urartu dini / Urartian religion. In K. Köroğlu, E. Konyar (Ed.), *Urartu: doğuda değişim / transformation in the east* kitabı içinde (s. 186–199). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dinçol, A. M., & Dinçol, B. (1986). Eine wiederentdeckte assyrische inschrift auf den Van-felsen. *Anadolu Araştırmaları*, 10, 351–358.
- Erzen, A. (1978a). *Çavuştepe I. M.Ö. 7.-6. yüzyıl Urartu mimarlık anıtları ve ortaçağ nekropolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Genç, B. (2015). *Urartu ve Assur arasındaki kültürel ilişkiler ve Urartu'nun dönüşümünde Assur etkisi*, (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Korfmann, M. (1977). Die ausgrabungen von Kirsopp und Silva Lake in den Jahren 1938 und 1939 am burgfelsen von Van (Tuşpa) und in Kalecik. *Berytus, Archaeological studies*, 25, 173–200.
- Kroll, S., Gruber, C., Hellwag, U., Roaf, M., & Zimansky, P. (2012). Introduction: Biainili and Urartu. In S. Kroll, C. Gruber, U. Hellwag, M. Roaf, P. Zimansky (Eds.), *Biainili-Urartu: The Proceedings of the Symposium Held in Munich 12-14 October 2007 / Tagungsbericht des Münchner Symposiums 12.-14. Oktober 2007* (pp. 1–38), Leuven: Peeters.
- Lake, K. (1940). Van'da yapılan hafriyat, 1938. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 4, 179–191.
- Layard, A. H. (1849). *The monuments of Niniveh*. London: John Murray.
- Layard, A.H. (1853). *Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon; with travels in Armenia, Kurdistan and the Desert*. London and New York: John Murray and G. P. Putnam.
- Lehmann-Haupt, C. F. (1906). *Materialien zur älteren geschichte Armeniens und Mesopotamiens*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Lehmann-Haupt, C. F. (1926). *Armenien Einst und Jetzt, II(1)*. Berlin: B. Behr's Verlag.
- Lehmann-Haupt, C. F. (1928-35). *Corpus inscriptionum chaldicarum*. Berlin and Leipzig: Walter de Gruyter.
- Marr, N. Y., & Orbeli, I. A. (1922). *Archeologiceskaja ekspedicija 1916 goda v Van. Raskopki dvuch nis na Vanskoj skale i nadpisi Sardura vtorogo iz raskopok zapadnoj nisi*. St. Petersburg: Russkoe Archeologiöeskoe Obscestvo.
- Özgüç, T. (1969). *Altuntepe II: mezarlar, depo binası ve fildişi eserler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pecorella, P. E., & Salvini, M. (1984). *Tra lo Zagros e l'Urmia: Ricerche storiche ed archeologiche nell'Azerbaijano Iranico*. Roma: Roma, Edizioni dell'Ateneo.
- Salvini, M. (2006). *Urartu tarihi ve kültürü*. (B. Aksoy, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Salvini, M. (2008). *Corpus dei testi Urartei*. Le iscrizioni su pietra e roccia, Roma: CNR - Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente.
- Schulz, F. É. (1840). Memoire: Sur le lac de Van et ses environs. *Journal Asiatique*, 9 (3), 257–323.
- Tarhan, M. T. (2011). Başkent Tuşpa / The Capital City Tushpa. In K. Köroğlu, E. Konyar (Ed.), *Urartu: Doğu'da Değişim / Transformation in the East* kitabı içinde (286–333) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarhan, T. M. (1994). Recent research at the Urartian capital Tushpa. *Tel Aviv*, 21(1), 22–57.
- Zimansky, P. (2011). Unutulan ve tekrar hayata dönen bir krallık: Urartu çalışmaları ve literatürü / A kingdom revived from oblivion: Urartian studies and literature. In K. Köroğlu, E. Konyar (Eds.), *Urartu: Doğu'da Değişim/ Transformation in the East* içinde (s. 56–71). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

RESİMLER

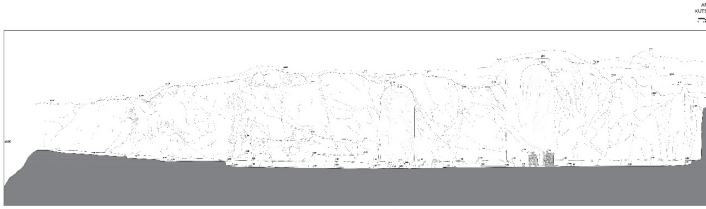
Resim 1. Analıkız Alanı ve Yakın Çevresi, Havadan.

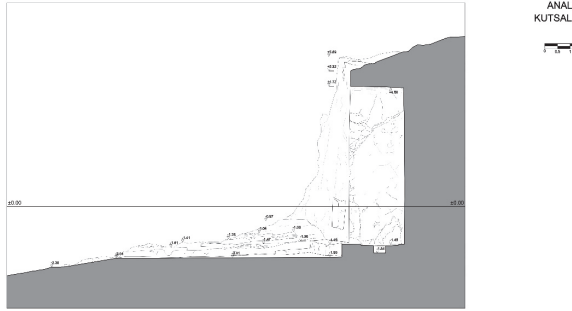
Resim 2. Analıkız Alanı Genel Görünüm, Kuzeyden.

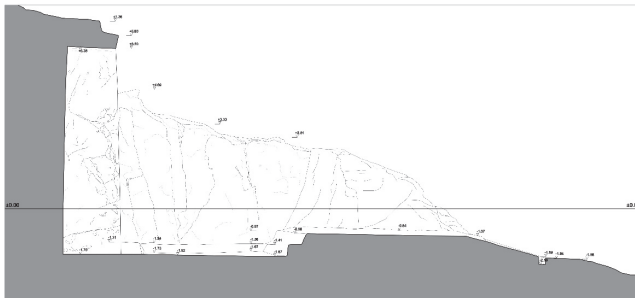
Resim 3. Analıkız Alanı Planı.

Resim 4. Analıkız Alanı Cephe Görüntüsü.

A - A KESİTİ

Resim 5. Analıkız Alanı Kesitleri.

Resim 6. Analıkız Alanı, Doğu Nişin Solundaki Oyuk ve Sekiler.

Resim 7. Meher Kapı Kaya Anıtı.

Resim 8. Analkız Alanı Batı Niş Önündeki Platform ve Sekiler.

Resim 9. Analkız Alanı Doğu ve Batı Nişler, Batıdan.

Resim 10. Analıkız Doğu Nişi Stel Yuvası.

Resim 11. Analıkız Batı Nişi.

Resim 12. Analkız Batı Nişinin, Ön Yüzündeki Çivi Yazısı.

Resim 13. Analkız Batı Nişinin, Doğu (Sol) Yüzdeki Çivi Yazısı.

Resim 14. Analıkız Batı Niş Önündeki Stel Yuvalı Kaide.

Resim 15. Analıkız Batı Niş Önündeki Stel Kaidesi Üzerindeki Yazıt.

Resim 16. Analıkız Batı Nişi ve II. Sarduri Yıllıklarının Bulunduğu Stel ve Stel Kaidesi 1916 Yılında Yapılan Kazılar Sonucunda Ortaya Çıkarılmıştır (Marr - Orbeli 1922).

Resim 17. Surp Boğos Kilisesi'nde Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Stel Parçası Analıkız Batı Nişindeki Stelin Üst Kısımına Aittir.

Resim 18. Analıkız Alanı'nın Kuzeyine Doğru Uzanan Kanal.

Resim 19. K. Lake'in 1938 Yılında Yaptığı Kazılardan Sonra Analıkız Alanı (Fotograf: D-DAI-IST-inv-43951).

Resim 20. Sırp Boğos Kilisesi'nde Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Minua Dönemi Stel Kaidesi.

Resim 21. Minua Dönemine Ait Gameşvan/Kamişvan (Patnos/Değirmendüzü) Yazıtlı Stel Kaidesi.

Resim 22. Analıkız Alanı Batı Niş Önü ve Batıya Doğru Uzanan Sekili Alan.

Resim 23. Anlıkiz Alanı'nın Kuzeyinde ve Batısında Yer Alan Temel Yatakları.

Akhisar (Manisa), Karahöyük Dağı Çevresinde Yeni Bir Erken Yerleşim: Kocanadas

A New Early Settlement Around Akhisar (Manisa), Karahöyük Mount: Kocanadas

Aydın Erön¹

ÖZ

Karahöyük Dağı Manisa ili, Akhisar ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Söz konusu alanda 2016-2018 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları sırasında bölgenin erken dönem iskanı konusunda önemli buluntulara ulaşılmıştır. Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyük bu açıdan oldukça önemlidir. Yapılan incelemeler sonucunda höyüğün Geç Neolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar iskan gördüğü buluntular ışığında anlaşılmaktadır. Geçmiş yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda Manisa il sınırları içerisinde 11 merkezde Geç Neolitik Çağ buluntusu tespit edilmiştir. Kocanadas Mevkii'nde tespit edilen seramik buluntularıyla birlikte bu sayı 12'ye çıkmıştır. Seramik buluntuları ışığında Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyükte Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ iskanının çok yoğun olmadığı anlaşılmaktadır. İlk Tunç Çağı'nda seramik ve küçük buluntu sayısında bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Orta Tunç ve Son Tunç çağı ile birlikte ise buluntu sayısı bir hayli artmıştır. Demir Çağı içerisinde ise yerleşimin önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Kocanadas Mevkii'nde bulunan ve Demir Çağı'na tarihlendirilen Lydia seramik örnekleri oldukça önemlidir. MÖ 6. yüzyıldan sonra höyükte iskanının devam ettiği tespit edilmiş, fakat buluntu sayısı bir hayli azalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akhisar, Karahöyük Dağı, Neolitik, Höyük, Lydia

ABSTRACT

Karahöyük Mount is located in Akhisar, country of Manisa province. During the survey conducted between the years of 2016-2018, significant findings concerning to earliest settling in the region have been attained. In this respect, the mound located in Kocanadas site is immensely important. According to conducted inquires it has been understood that the mound was settled since the Late Neolithic Age until the Ottoman Period. Previous researches, fixed Late Neolithic Age findings in 11 centers in Manisa. With pottery findings in Kocanadas, this is raised to 12. In the light of the pottery findings it can be understood that settling in Kocanadas during the Late Neolithic and Early Chalcolithic ages was not intense at all. It can be observed that an increase took place in the number of pottery and little findings during the Early Bronze Age. Number of finding belonging to Middle and Late Bronze ages, increased considerably. The settlement maintained its importance during the Iron Age. Lydian pottery

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aydın Erön (Dr. Öğr. Üyesi),
Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı,
Aydın, Türkiye
E-mail: aeron@adu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-1611-2296

Başvuru/Submitted: 01.11.2019

Kabul/Accepted: 02.12.2019

Atıf/Citation: Eron, A. (2019). Akhisar (Manisa),

Karahöyük dağı çevresinde
yeni bir erken yerleşim: Kocanadas. *Anadolu
Araştırmaları-Anatolian Research*, 22, 25–54.
<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.641653>

samples found in Kocanadas belonging to the Iron Age of great importance. It is understood that settlement in the mound continued after 6th century BC, while the number of findings decreased considerably.

Keywords: Akhisar, Karahöyük Mount, Neolithic, Mound, Lydia

EXTENDED ABSTRACT

In every period of history, people have chosen the place where they will live in line with their instincts, tastes and needs. For this reason, it is not surprising that human beings have lived on the same geography from the first periods of the settlement to the present days. This also applies to Akhisar and its surrounding area.

Karahöyük Mount is located within the boundaries of the Akhisar country of the Manisa province. Karahöyük Mount, which is located in the middle of the fertile Akhisar plain, attracts attention with its location. Approximately 525 m. height of the mountain, north of İstanbul-İzmir highway, and east of the Akhisar-Salihli highway passes, the Akhisar district and naturally Karahöyük Mount are located at a very strategic point.

During the surface survey studies conducted in the mentioned area between the years of 2016-2018, important findings concerning to the earliest settling in the region have been attained. In this respect, the mound located in the Kocanadas site is immensely important. The Kocanadas site is located southwest of Karahöyük Mount. It is 5.3 km south of the Kayahoğlu district and 2 km west of the Rahmiye district. It is understood that the location of Karahöyük Mount was used in choosing the location of the mound. Strong northern winds are very important in the Akhisar plain. The purpose of protection from these winds should have been decisive in the selection of the settlements located to the south of Karahöyük Mount. The mound was first discovered during the 2017 surveys at the Kocanadas site. Taking into consideration that this land would be cultivated due to agricultural activities, this land was re-examined during 2018 studies.

The mound, which looks like a flat hill, attracts attention with its area. The mound covers an area of 196 m in a north-south direction, and 172 m in an east-west direction. Due to agricultural activities, it is very difficult to determine the actual spreading area of the mound. During the surveys conducted in 2017 and 2018, many pottery fragments were found. While the pottery findings increase in the area that we can define as the centre of the mound, and the decrease in the pottery findings towards the skirts of the mound is remarkable.

According to conducted inquiries, it has been understood in light of the findings, that the mound was settled since the Late Neolithic Age until the Ottoman Period. Previously conducted researches, fixed Late Neolithic Age findings in 11 centers within the boundaries of the Manisa province. With the pottery findings found in Kocanadas site, this figure was

raised to 12. The occurrence of the centers that yield Late Neolithic Age findings in city center and south of the city center of Akhisar is not an accident. These early period settlements were encountered in the east and south of the Karahöyük Mount.

It is quite logical that the southern slopes of Karahöyük Mount should be preferred as a settlement. Nowadays, especially in winter, Akhisar and its surroundings are highly affected by the harsh northern winds. This was probably more important during the Late Neolithic Age. The southern skirts of the Karahöyük Mount have been suitable for protection from the harsh northern winds. In addition, the importance of water in the selection of settlements in the Neolithic Age is known. The presence of Lake Yemişli, which is known to be located to the south of Karahöyük Mount, but has been dried recently, is very important in terms of water supply. It can be thought that the lake, which appears to have been found between the Moralı mound and the mound at Kocanadas, gave life to these two settlements starting from the Late Neolithic Age.

In light of the pottery findings, it can be understood that settling in the mound located in the Kocanadas site during the Late Neolithic and Early Chalcolithic Ages was not intense at all. It can be observed that an increase took place in the number of pottery and little findings during the Early Bronze Age. Idols dated to this period are very important. With the Middle Bronze and Late Bronze ages, the number of findings increased considerably. As it is understood, the settlement maintained its importance during the Iron Age. Lydian pottery samples found in the Kocanadas site and dated to the Iron Age are immensely important. It is understood that settlement in the mound continued after the 6th century BC, while the number of findings decreased considerably.

Giriş

Karahöyük Dağı Manisa ili, Akhisar ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır (Resim. 1-3). Akhisar, 1707 km²'lik yüzölçümü ile Manisa ilinin en büyük ilçesi konumundadır (Koday, Akbaş ve Kaya 2017, s. 445). Günümüzde İstanbul-İzmir yolu üzerinde yer alan ilçenin tarihin her döneminde önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Bereketli Akhisar ovasının ortasında yer alan 525 m yüksekliğindeki Karahöyük Dağı ise konumuyla dikkati çeker. Akhisar ilçe merkezinin 4 km güneybatısında yer alan dağın yerleşim ve tarım açısından daha çok güney eteklerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Oldukça stratejik bir noktada yer alan yükseltinin kuzeyinden İstanbul-İzmir yolu, doğusundan ise Akhisar-Salihli yolu geçmektedir.

İnsanoğlu tarihin her döneminde yer seçimini içgüdüleri, beğenileri ve ihtiyaçlarını dikkate alarak yapmıştır. Söz konusu nedenle insanoğlunun yerleşik düzene geçtiği ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar aynı coğrafyalar üzerinde yer alması şaşırtıcı değildir. Bu durum Akhisar ilçesi ve çevresi içinde geçerlidir.

Oldukça bereketli Akhisar Ovası'ndaki ilk iskanın Neolitik Çağ'a kadar gittiği bilinmektedir (Akdeniz 2011a, s. 7; Akdeniz 2014a, s. 22; Erön, Akdeniz, Çekilmez ve Çakan 2018, s. 151-152; French 1969, s. 50-51, 54, 58). Bölgenin erken dönem iskanı konusundaki ilk araştırma D. French tarafından yapılmıştır. D. French, 1959 ve 1960 yılları arasında Balıkesir ve Akhisar bölgelerini kapsayan bir yüzey araştırması çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırmanın Akhisar bölümünde bölgenin erken dönem iskanını kanıtlayacak yerleşim yerleri de tespit edilmiştir¹ (French 1969, s. 47-51). Söz konusu ilk çalışmaların arkasından R. Dinç başkanlığındaki bir ekip tarafından Akhisar ve çevresinde yeni bir yüzey araştırması çalışması yapılmıştır. R. Dinç, Akhisar ve çevresinde gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında bölgenin erken dönem iskanını kanıtlayacak buluntuların yanı sıra geç dönem eserlerini de incelemiştir² (Dinç 1996, s. 11-41; Dinç 1997, s. 255-282). Araştırmaların odak noktasını Kulaksızlar Mermer Atölyesi çalışmaları oluşturmaktadır. Kulaksızlar Mermer Atölyesi'nin öneminin fark edilmesinin arkasından T. Takaoğlu atölyenin bulunduğu alanda yeni bir yüzey araştırması çalışması gerçekleştirmiştir (Takaoğlu 2001, s. 157-168). Söz konusu çalışmalar sırasında tespit edilen buluntular ışığında Kulaksızlar Mermer Atölyesi bilim dünyasına tanıtılmıştır (Takaoğlu 2000; Takaoğlu 2002, s. 71-93; Takaoğlu 2005; Takaoğlu 2011, s. 161-162). T.

1 French söz konusu yüzey araştırması çalışmalarında Akhisar civarındaki Akhisar, Akırbey Çiftlik, Kennez I, Kennez II, Mecidiye, Moralı I, Rahmiye I, Rahmiye II, Sazköy ve Süleymanlı höyüğü olarak adlandırdığı yerleşimlerdeki erken dönem seramiklerini ve kalıntılarını değerlendirmiştir.

2 1994 yılı yüzey araştırması çalışmalarını Kulaksızlar ve Harmandalı Köyü sınırları içerisindeki arazide gerçekleştirmiştir. Dinç, Kulaksızlar Köyü yakınlarındaki "Mermer İdol Atölyesi" olarak tanımlanan alanın malzemesinin Harmandalı Dağı'ndan getirildiğini ifade etmektedir. 1995 yılı çalışmaları ise daha geniş bir alanda yapılmıştır. Kulaksız Mermer Atölyesi'nin yanı sıra Akhisar-Kırkağaç-Saruhanlı arasında kalan arazi de incelenmiştir.

Takaoğlu, Kulaksızlar Mermer Atölyesi'nin yanı sıra Akhisar çevresindeki erken dönem yerleşimlerinin bazılarını da yayınlamıştır (Takaoğlu 2004, s. 743-751; Takaoğlu 2017, s. 1-13).

C. Roosevelt Lydia Bölgesi'ndeki Lydia ve Pers yerleşimleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında Akhisar Ovası ve çevresini de incelemiştir. Söz konusu çalışmalarda Demir Çağı ve sonrasına yoğunlaşılmasıyla birlikte bölgenin erken dönem iskanı konusunda bilgilere de yer verilmiştir. C. Roosevelt çalışmalarında Karahöyük Dağı'ndan "Karayunt Dağı" olarak bahsetmektedir (Roosevelt 2017, s. 86, 292-293).

Son yıllarda Akhisar ve çevresinin erken dönem iskanı konusunda en kapsamlı çalışmalar hiç kuşkusuz E. Akdeniz tarafından yapılmaktadır. E. Akdeniz ilk olarak bölgede 2007-2009 yılları arasında yüzey araştırması çalışmaları gerçekleştirmiştir³ (Akdeniz 2009, s. 255-266; Akdeniz 2010a, s. 153-174; Akdeniz 2012, s. 51-68). Bölgenin erken dönem iskanı konusunda çok önemli tespitlerin yapıldığı araştırma sonucunda elde edilen bilgiler bilim dünyasına tanıtılmıştır (Akdeniz 2010b, s. 65-83; Akdeniz 2011b; Akdeniz 2013a, s. 1-26; Akdeniz 2018, s. 336-359).

E. Akdeniz, söz konusu yüzey araştırması çalışmalarının tamamlanmasının arkasından 2011 yılında Akhisar, Thyateira antik kenti ve Hastane Höyüğü'nde kazı çalışmalarına başlamıştır (Akdeniz 2013b, s. 429-444; Akdeniz 2014b, s. 124-139; Akdeniz, Şahin ve Erön 2015, s. 121-138; Akdeniz ve Erön 2016, s. 81-94; Akdeniz ve Erön 2017a, s. 403-416; Akdeniz, Erön ve Kaya 2018, s. 1-14). Kazı çalışmaları yoğun olarak Hastane Höyüğü alanında devam etmektedir. Söz konusu kazı çalışmaları sırasında bölgenin erken dönem iskanına katkı sağlayan buluntuların⁴ yanı sıra Lydia kültürüne⁵ (Akdeniz ve Erön 2017b, s. 79-92; Çakan 2018) ait kalıntı ve buluntuların ortaya çıkarılmış olması da oldukça önemlidir.

Yukarıda belirtilen araştırmaların tamamlanmasının ardından 2016-2018⁶ yılları arasında ekibimiz tarafından Karahöyük Dağı ve çevresinde yeni bir yüzey araştırması çalışması gerçekleştirilmiştir (Erön ve ark. 2018, s. 147-161; Erön, Akdeniz, Çekilmez, Çakan, Maden ve Kızıl 2019, s. 237-248). Karahöyük Dağı ve çevresindeki iskanı tespit etmek amacıyla

3 Söz konusu yüzey araştırması çalışmaları 2007-2010 yılları arasında Tübitak tarafından desteklenmiştir. "Prehistorik ve Protohistorik Çağlarda Manisa ve Çevresi" başlıklı araştırma projesi (Proje No:107K030) kapsamında bölgede yer alan birçok erken dönem yerleşimi konusunda önemli tespitlerde bulunulmuştur.

4 Hastane Höyüğü'nde 2017 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında Geç Neolitik Çağ'a tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Söz konusu seramikler tabaka buluntusu değildir. Fakat höyükte Geç Neolitik Çağ iskanını kanıtlaması açısından oldukça önemlidir.

5 Hastane Höyüğü'nde 2015 kazı sezonunda I-36/d plankaresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında çok sayıda kırık Lydia seramiği parçası ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu seramik parçalarının bir tabaka buluntusu olması oldukça önemlidir. Hastane Höyüğü alanının Lydia Dönemi içerisinde iskan gördüğünü kanıtlayan seramik parçalarının benzerleri 2016 ve 2017 yılı kazı sezonlarında da bulunmuştur.

6 2016 yılı çalışmaları 1-10 Eylül, 2017 yılı çalışmaları 28 Haziran-10 Temmuz, 2018 yılı çalışmaları ise 2-13 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

başlanılan çalışmalar sırasında çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Oldukça stratejik bir noktada yer alan Karahöyük Dağı'nın zirvesi ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda eski araştırmalar sırasında tespit edilen höyüklere ek olarak yeni höyük ve yamaç yerleşimlerinin de tespit edilmesi oldukça önemlidir. Ekibimiz tarafından yeni tespit edilen höyüklerden bir tanesi Kocanadas Mevkii olarak bahsedilen alanda yer almaktadır.

Kocanadas Mevkii (Resim 4)

Kocanadas Mevkii, Karahöyük Dağı'nın güneybatısında yer almaktadır. Kayahöğlü Mahallesi'nin 5.3 km güneyinde, Rahmiye Mahallesi'nin 2 km batısındadır⁷. Höyüğün yer seçiminde kuzeyinde yer alan Karahöyük Dağı'nın konumundan yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Akhisar Ovası'nda sert kuzey rüzgarları oldukça önemlidir. Karahöyük Dağı'nın güneyinde yer alan yerleşimlerin seçiminde söz konusu rüzgardan korunma durumuna dikkat edilmiş olmalıdır. Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyük (Resim 5-6) ilk olarak 2017 yılı yüzey araştırma çalışmaları sırasında tespit edilmiştir (Erön ve ark. 2019, s. 241-242). Söz konusu arazinin tarımsal faaliyetler nedeniyle sürüleceği düşüncesiyle 2018 yılı çalışmaları sırasında tekrar incelenmiştir.

Yayvan bir tepe görünümündeki höyüğün kapladığı alan dikkat çekicidir. Höyük kuzey-güney yönünde 196 m, doğu batı yönünde ise 172 m lik bir alanı kaplamaktadır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle höyüğün gerçek yayılım sahasını tespit etmek çok zordur. Söz konusu arazide yer alan bölgenin önemli Neolitik Çağ yerleşimlerinden olan Morahlılar Höyüğü'nün⁸ yaklaşık olarak 200x150 m lik bir alanı kapladığı tespit edilmiştir. Yine Karahöyük Dağı'nın güneyinde, Morahlılar ve Rahmiye mahalleleri arasında yer alan Örentepe Höyüğü⁹ ise yaklaşık olarak 55x80 m lik bir alanı kaplamaktadır. Söz konusu arazide yer alan Rahmiye II Höyüğü'nün¹⁰ ise 200x150 m lik bir alanı kapladığı tespit edilmiştir. Rahmiye I Höyüğü araştırma sahası içerisinde yer aldığı bilinen fakat günümüzde yeri saptanamayan bir

7 Kocanadas Höyüğü 38°51'23" Kuzey, 27°46'7" Doğu koordinatlarında yer almaktadır.

8 Morahlılar Höyüğü, Morahlılar Mahallesi'nin 1.3 km güneybatısında yer almaktadır. İlk olarak French tarafından tespit edilmiştir (French 1969, s. 50). French söz konusu yayında höyüğün 150 metre çapında bir alanı kapladığını ifade etmektedir. Tarımsal faaliyetler dikkate alındığında höyüğün kapladığı düşünülen alanın farklılık göstermesi normaldir. Akhisar ve çevresinde Neolitik Çağ yerleşimleri arasında en iyi araştırılan höyüktür. Söz konusu höyük ile ilgili araştırma ve yayınlar için bkz; (Akdeniz 2009, s. 256; Akdeniz 2011, s. 11, Fig. 5; Akdeniz 2013a, s. 8, Foto 27; Dinç 1997, s. 266-267, Res. 19-21; Erön ve ark. 2018, s. 151-152, Res. 6-7; French 1969, s. 50; Lichter 2005, s. 61-63, 66; Takaoğlu 2004, s. 743-751).

9 Örentepe Mevkii olarak adlandırılan arazi üzerinde yer alan höyüklerin isimlendirilmesi bir hayli problemlidir. Söz konusu arazi üzerindeki höyük Akdeniz başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları sırasında incelenmiş ve "Örentepe II Höyüğü" olarak adlandırılmıştır. Örentepe II Höyüğü ile ilgili araştırma ve yayınlar için bkz; (Akdeniz 2010a, s. 154; Erdan 2010, s. 23-24, Res. 7-8, Erön ve ark. 2018, s. 152, Res. 9-10).

10 Rahmiye Mahallesi'nin güneyinde yer alan Rahmiye II Höyüğü'nün bulunduğu arazi yöre halkı tarafından Tosuntepe Mevkii olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu höyük ile ilgili araştırma ve yayınlar için bkz; (Akdeniz 2009, s. 257; Erdan 2010, s. 27-28, Res. 13-14; Erön ve ark. 2018, s. 153, Res. 13; French 1969, s. 50).

yerleşimdir. D. French'in bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırması çalışmaları sırasında tespit edilen (French 1969, s. 50) höyüğün yeri günümüzde bilinmemektedir. Rahmiye I Höyüğü'nün tarımsal faaliyetler sebebiyle tahrip edildiği düşünülmektedir (Akdeniz 2009, s. 257, dipnot 9). D. French ilgili yayınında höyüklerin yayılım alanlarını ifade ederken sadece tek bir genişlik ve yüksekliğe yer vermiştir. Söz konusu höyüğün 80 m genişliğinde bir alana yayıldığını ifade etmiştir. Kocanadas Höyüğü'nün Karahöyük Dağı'nın güneyinde yer alan diğer höyüklerle kıyaslandığında biraz daha geniş bir alanı kapladığı anlaşılmaktadır.

Seramik Buluntuları

Kocanadas Höyüğü'nde gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları sırasında çok sayıda seramik parçası bulunmuştur. Söz konusu arazide seramik buluntuları höyüğün merkezi olarak tanımlayabileceğimiz alanda artış gösterirken, arazinin eteklerine doğru seramik buluntularındaki azalma dikkat çekicidir. Günümüzde tarımsal faaliyetlerin devam ettiği alanda bulunan seramik parçaları, höyüğün Geç Neolitik Çağ'dan başlayarak Osmanlı Dönemi'ne kadar iskan gördüğünü kanıtlar niteliktedir¹¹.

Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ Seramikleri (Resim 7)

Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyükte Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'a tarihleyebileceğimiz seramik buluntularının hamur renkleri gri ile kahverengimsi gri arasında değişmektedir. Eserlerin hamurlarında taşçık, mika, kireç ve kum katkıları dikkat çekmektedir. Söz konusu döneme tarihlendirilen seramik buluntularının kiremit kırmızısı siyah alacalı, kahverengimsi turuncu ve kahverengimsi gri renkte astarlı oldukları tespit edilmiştir. Buluntuların çoğunluğunu gövde parçaları oluşturmaktadır. Bir tane kulp parçası bulunmuştur. Söz konusu kulbun üzerinde iki adet çentik yer almaktadır.

Kocanadas Höyüğü'nde bulunan Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen seramik örneklerinin formları, genelde gövde parçaları olmaları sebebiyle tespit edilememiştir. Manisa ili ve çevresindeki Geç Neolitik Çağ seramik örnekleri incelendiğinde formların çok çeşitli olmadığı, genelde çanak, çömlek ve kaselerden oluştuğu anlaşılmaktadır (Akdeniz 2011a, s. 16). Araştırma sahamız içerisinde yer alan Moralılar (Akdeniz 2011a, s. 25, Fig. 57-63) ve Akhisar (Akdeniz 2011a, s. 25, Fig. 54-56) höyüklerinde benzer gövde yapısına sahip seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Son Kalkolitik Çağ Seramikleri (Resim 8)

Son Kalkolitik Çağ'a tarihlendirebileceğimiz seramik buluntularının hamurları kahverengimsi turuncu, bej (kahverengimsi bej), gri ve kahverengimsi gri renklidir. Hamurlarda

¹¹ Kocanadas Höyüğü'nde bulunan erken dönem seramiklerinin tarihlendirilmesinde Prof. Dr. E. Akdeniz'den yardım alınmıştır. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

taşcık, kum, kireç ve az miktarda mika katkısı tespit edilmiştir. Yüzeyi perdahlı parçalar vardır. Parçaların kahverengi (koyu kahverengi, kırmızimsı kahverengi) ve siyah renkte astarlı oldukları tespit edilmiştir. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan Son Kalkolitik Çağ seramik parçalarının benzerleri Hastane Höyüğü (Akdeniz ve Erön 2017a, s. 407), Kennez Höyüğü (Akdeniz 2011b, s. 18-19), Akhisar Höyük (Akdeniz 2011b, s. 15), Bağçeşme Höyüğü (Akdeniz 2011b, s. 16) ve Erdelli Höyük (Akdeniz 2011b, s. 18) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

İlk Tunç Çağı Seramikleri (Resim 9)

İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik buluntularının hamurlarının gri, koyu gri, siyahımsı gri ve açık kahverengi renklerinde oldukları tespit edilmiştir. Hamurlarda mika, taşcık ve kum katkısı vardır. Söz konusu seramik parçalarından bazılarının yüzeyi perdahlıdır. Seramik buluntularının siyah, siyahımsı gri, koyu gri, kahverengimsi kırmızı, turuncumsu kahverengi ve devetüyümsü turuncu renkte astarları vardır. Söz konusu döneme tarihlendirilen tek bir seramik parçasının astarsız olduğu tespit edilmiştir. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan İlk Tunç Çağı'na verilen seramik parçalarının genel olarak çanak ve çömlek formlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Omurgalı çanak parçaları dikkat çekicidir. Benzer örnekler Kennez I (French 1969, s. 48, Fig. 9, no. 11, 28), Kennez II (French 1969, s. 48, Fig. 10, no. 1, 26, 27), Beycesultan (Lloyd ve Mellaart 1962, s. 118, Fig. P. 14, no. 10-12, 20-25), Ulucak (Çilingiroğlu, Derin, Abay, Sağlamtimur ve Kayan 2004, Fig. 17, no. 5), Erdelli (Dinç 1991, s. 31, Abb. 3) ve Hastane Höyüğü (Akdeniz ve Erön 2016, s. 83, 85, Çiz. 2 d-e) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Orta Tunç Çağı Seramikleri (Resim 10)

Kocanadas Höyüğü'nde Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik parçalarının büyük çoğunluğunu gri mallar oluşturmaktadır. Seramiklerin hamurları gri ve açık gri renklerinde. Eserlerin büyük çoğunluğunun hamurlarında mika, kum ve ince taneli taşcık katkısı dikkati çeker. Bir tane seramik parçasının hamurunda kireç katkısı saptanmıştır. Parçaların büyük çoğunluğu gri (koyu gri, kahverengimsi gri, açık gri) renkli astar boyalıdır. Bir adet seramik parçasının grimsi kahverengi astar boyası olduğu tespit edilmiştir. Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik parçalarında form özelliklerini tespit edebileceğimiz buluntu sayısındaki artış dikkat çekicidir. Profil veren seramik parçalarının büyük çoğunluğunun çanak formlarına (omurgalı çanak, "S" profilli çanak, sığ çanak, ip delikli çanak) ait olduğu tespit edilmiştir. Çanak parçalarından hafif içe çekik, dik ve eğik ağız kenarı profiline sahip olan parçalar oldukça dikkat çekicidir. Omurgalı çanak parçaları az da olsa görülmeye devam eder. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik parçalarının benzerleri Beycesultan (Lloyd ve Mellaart 1965, s. 106, Fig. P.14, 4), Sındırgı (French 1969, s. 47, Fig. 19.1) ve Hastane Höyüğü (Akdeniz ve ark. 2015, s. 125-126, Res. 5; Akdeniz ve Erön 2016, s. 83, 85, Çiz. 3) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Son Tunç Çağı Seramikleri (Resim 11)

Kocanadas Höyüğü'nde Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen çok sayıda seramik parçası bulunmuştur. Seramiklerin hamur renkleri kahverengi, devetüyü, gri, kırmızı, turuncu ve pembemsi bej arasında değişmektedir. Kahverengi ve devetüyü hamur rengine sahip olan örnekler çoğunluktadır. Seramiklerin hamurlarında mika, taşcık, kum, ve kireç katkısı gözlemlenmiştir. Az sayıdaki seramik parçasının perdahlı olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu seramik parçalarının neredeyse tamamına yakınında astar boya tespit edilmiştir. Eserlerde kahverengi, devetüyü, kırmızı, kahverengimsi turuncu, gri ve krem renginde astar boyanın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen iki adet seramik parçası üzerinde altın yaldızlı krem astar boyası tespit edilmiştir. Söz konusu seramikler arasında altın yaldızlı örneklerin olması oldukça önemlidir¹².

Seramik parçalarının çanak (dışa eğik ağızlı, omurgalı, sığ, “S” profilli), çömlek, sepet kulplu çömlek, kase, testi, tabak, küp ve yonca ağızlı testi formlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Son Tunç Çağı'na tarihlendirilen seramik parçalarının önemli bir bölümünü çanak formlarına ait parçalar oluşturmaktadır. Çanak örneklerinde dışa eğik, dışa çekik, dışa kalınlaştırılmış, düz, dik ve içe eğik ağız kenarı profiline sahip parçalar tespit edilmiştir. Dışa kalınlaştırılmış ağız kenarı parçaları çoğunluktadır. Çömlek formlarında hafif dışa eğik ve kase formlarında ise dışa sarkıtılmış ağız kenarı profiline sahip parçalar tespit edilmiştir. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan Son Tunç Çağı seramik örneklerinin benzerleri Aphrodisias (Joukowsky 1986a, s. 366, Fig. 308, 8), Beycesultan (Mellaart ve Murray 1995, s. 41, Fig. P. 19, 8,11) ve Hastane Höyüğü (Akdeniz ve ark. 2015, s. 125-126, Res. 6; Akdeniz ve Erön 2016, s. 85, Çiz. 4) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Demir Çağı - Lydia Seramikleri (Resim 12-13)

Kocanadas Höyüğü'nün Erken Demir Çağı'nda da iskan gördüğünün en önemli kanıtı seramik buluntularıdır. Çoğunluğu 2018 yılı yüzey araştırması çalışmaları sırasında tespit edilen parçaların kahverengi, turuncu, devetüyü, kırmızı, gri ve bej renklerinde hamurları vardır. Hamurların içerisinde mika, kireç, kum ve taşcık katkısı tespit edilmiştir. Mika katkısı neredeyse her parçada vardır. Kahverengi, kırmızı, devetüyü ve kırmızımsı turuncu renklerinde astar boya vardır. Söz konusu döneme tarihlendirilen seramiklerin oinokhoe, skyphos, çanak, tabak, testicik ve testi formlarına ait oldukları anlaşılmıştır.

12 Altın yaldızlı seramik örnekleri Batı Anadolu coğrafyasında İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak Demir Çağı içlerine kadar popülerliğini koruduğu anlaşılan özel bir gruptur. Söz konusu seramik örnekleri yayınlarda “Gold Wash Ware”, “Mika Zerrecikli Astarlı” ve “Altın Mika Astarlı” gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Altın yaldızlı seramik örnekleri için bkz; (Ay Kurt 2010, s. 11-12; Erkanal, Artzy ve Kouka 2003, s. 429, Res. 8; French 1969, s. 72; Greenewalt 2010b, s. 125, 441, No. 38; Konakçı 2014, s. 64-65).

Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyüğün Lydia Dönemi içerisinde iskan gördüğünün en önemli kanıtı yoğun seramik buluntularıdır. 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda çok sayıda Lydia seramiği örneği tespit edilmiştir. Seramiklerin hamur renkleri kahverengi, turuncu, devetüyü, kırmızı, bej ve gri arasında değişmektedir. Eserlerin hamurlarında mika, kireç, taşcık ve kum katkısı göze çarpmaktadır¹³. Lydia seramiklerinin astar boyalarının kahverengi, kırmızı, turuncu, turuncumsu devetüyü ve turuncumsu krem renklerinde olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu seramik parçalarının testi, çanak, tabak, skyphos, küp, testicik, çömlek ve kase gibi formlara ait oldukları saptanmıştır. Tabak parçaları en yoğun grubu oluşturmaktadır.

Lydia seramiğinin kendisine has bir bezeme anlayışının olduğu bilinmektedir. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan seramikler incelendiğinde bir tanesinin "Kırmızı Üzerine Siyah" (Black on Red)¹⁴ tekniğinde yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda söz konusu tekniğin Lydia seramiğinde MÖ 9-6. yüzyıllar arasında kullanıldığı bilinmektedir (Gürtekin 1998, s. 40). "Kırmızı Üzerine Siyah" (Black on Red) tekniğinde yapılmış Lydia seramik örnekleri Sardeis (Greenewalt 2010a, s. 109-110, Res. 8-9; Gürtekin 1998, s. 25-26), Ephesos (Brein 1978, s. 726-728; Kerschner 2007, s. 232-234, Taf. 33.3; Kerschner 2008, s. 344-345, Kat.-No. 289-290; Kerschner 2010, s. 254, Res. 3), Smyrna (Gürtekin 1998, s. 46; Kerschner 2010, s. 254, Res. 3), Aphrodisias (Mierse 1986, s. 419), Daskyleion (Gürtekin 1998, s. 46), Gordion (Schaus 1992, s. 152-168) ve Thyateira (Akdeniz ve Erön 2017b, s. 84-85, Res. 4, Çiz. 1; Çakan 2018, s. 39-44) gibi yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir.

Kocanadas Höyüğü'nde tespit edilen Lydia seramikleri arasında "Bikrom"¹⁵ bezeme geleneğine sahip parçalar da bulunmaktadır. Söz konusu parçalardan altı tanesinin bikrom teknikte yapıldığı anlaşılmasına karşın seramiklerin çok küçük olmaları nedeniyle baskın zemin renkleri tespit edilememiştir. Bir seramik parçasının "Beyaz Bikrom" tekniğinde boyandığı anlaşılmıştır. Lydia seramiğinde "Beyaz Bikrom" örnekleri genel olarak MÖ 8-6. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Gürtekin 1998, s. 122). Sardeis (Gürtekin 1998, s. 110), Daskyleion (Gürtekin-Demir 2002, s. 120-121, Fig. 9; Koçak-Yaldır 2009, s. 89-

13 Lydia seramiklerinin neredeyse tamamında mika katkısı göze çarpmaktadır. Yoğun mika katkılı parçalar çoğunluktadır. Katkı malzemeleri arasında mikadan sonra en çok kireç tercih edilmiştir. Kireci taşcık ve kum takip etmektedir.

14 "Kırmızı Üzerine Siyah" (Black on Red) tekniği olarak adlandırılan bezeme anlayışının Anadolu'nun yerel seramik geleneğinin Demir Çağı'ndaki devamı olduğu düşünülmektedir. Görüş için bkz; (Greenewalt 2010a, s. 110, 112).

15 Bikrom bezeme geleneğinin de yine Anadolu'nun yerel seramik geleneğinin devamı olduğu düşünülmektedir. Görüş için bkz; (Greenewalt 2010a, s. 110, 112). Bikrom bezeme anlayışı genel olarak ana zemin renginin üzerinde iki renk kullanılarak yapılan bezemeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Lydia seramiğinde bikrom tekniği baskın zemin rengi dikkate alınarak "Beyaz Bikrom" ve Kırmızı Bikrom" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Lydia seramiğindeki bikrom bezeme tekniğinin genel olarak MÖ 8-6. yüzyıllar arasında kullanıldığı tespit edilmiştir. "Beyaz Bikrom" örnekler genel olarak MÖ 8-6. yüzyıllar arasında, "Kırmızı Bikrom" örnekler ise genel olarak MÖ 7-6. yüzyıllar arasında görülmektedir.

90) ve Thyateira (Akdeniz ve Erön 2017b, s. 85, Res. 5, Çiz. 2; Çakan 2018, s. 45-46) yerleşimlerinde “Beyaz Bikrom” tekniğinde yapılmış seramik örnekleri bulunmaktadır. Kocanadas Höyüğü’nde bulunan Lydia seramiklerinden iki tanesinin “Kırmızı Bikrom” tekniğinde yapıldığı tespit edilmiştir. “Kırmızı Bikrom” tekniği genel olarak MÖ 7-6. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Gürtekin 1998, s. 122). Sardeis (Greenewalt 2010a, s. 110, Res. 10; Gürtekin 1998, s. 110-111), Daskyleion (Gürtekin-Demir 2002, s. 121, Fig. 10; Koçak-Yaldır 2009, s. 90-91) ve Thyateira (Akdeniz ve Erön 2017b, s. 85-87, Res. 6-8, Çiz. 3-5; Çakan 2018, s. 46-47) yerleşimlerinde söz konusu bezeme tekniği kullanılarak yapılmış seramik örnekleri saptanmıştır.

Kocanadas Höyüğü’nde yapılan araştırmalar sırasında Lydia seramiğinde “Damarlı Boyama”¹⁶ (Streaky Glazed) tekniği olarak adlandırılan bezemeye sahip parçalar da bulunmuştur. Söz konusu teknik MÖ 8. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Gürtekin 1998, s. 244). Asıl yoğun kullanımının MÖ 7-6. yüzyıllar arasında olduğu bilinmektedir (Gürtekin-Demir 2002, s. 123). “Damarlı Boyama” tekniği kullanılarak yapılmış Lydia seramiği örnekleri Sardeis (Gürtekin 1998, s. 243), Ephesos (Kerschner 2007, s. 234-235, Taf. 33.1), Daskyleion (Gürtekin-Demir 2002, s. 122-123, Fig. 11-14), Smyrna (Kerschner 2010, s. 254, Res. 3), Börükçü (Gider Büyüközer 2014, s. 121-124) ve Thyateira’da (Akdeniz ve Erön 2017b, s. 88-89, Res. 10-11, Çiz. 7-8; Çakan 2018, s. 49) karşımıza çıkmaktadır.

Hellenistik Dönem Seramikleri

Kocanadas Höyüğü’nde yapılan incelemeler sırasında Hellenistik Dönem’e tarihlenen çok fazla sayıda parça bulunamamıştır. Söz konusu döneme ait olduğunu düşündüğümüz bir seramik parçasının hamuru portakalımsı bej renktedir. Hamur içerisinde yoğun mika ve az miktarda kum katkısı tespit edilmiştir. Seramik parçasının siyah bir astarı vardır. Siyah astarlı seramiklerin MÖ 6-4. yüzyıllar arasında tercih edildiği bilinmektedir. Fakat Kocanadas buluntusu parça astar boyasının daha mat olması nedeniyle erken örneklerden ayrılmaktadır. Siyah astar boyanın genel özellikleri dikkate alınarak Hellenistik Dönem’e tarihlendirilmiştir. Seramik parçasının formu tespit edilmemiştir.

Yukarıda değinilen parçanın yanı sıra Geç Hellenistik-Erken Roma Çağ’ı arasına tarihlendirilen iki seramik parçası da anılmaya değerdir. Portakalımsı bej hamur rengine sahip olan eserlerin hamurlarında mika katkısı gözlemlenmiştir. Kırmızı renkli astara sahip olan parçaların formu tespit edilememiştir.

16 “Damarlı Boyama” tekniğinde kabin yüzeyine demiroksit içerikli bir boya sürülmektedir. Fırınlanmanın ardından fırça üzerindeki kil miktarına bağlı olarak kabin yüzeyindeki boyalar kahverengi, kırmızı ve siyah arasında değişen tonlarda karşımıza çıkmaktadır. Lydia seramiğinin basit, fakat en kolay tanınabilir bezeme tekniğidir.

Roma Çağı Seramikleri (Resim 14)

Kocanadas Höyüğü'nde yapılan incelemeler sonucunda Roma Çağı'nda seramik buluntularının sayısının tekrar arttığı tespit edilmiştir. Söz konusu seramiklerin hamurlarının kahverengi, turuncu, bej, gri ve turuncumsu devetüyü renklerinde olduğu tespit edilmiştir. Seramik parçalarının hamurlarında mika, taşçık, kum ve kireç katkısı gözlemlenmektedir. Roma Çağı'na tarihlendirilen seramiklerde kahverengi, devetüyü, turuncumsu bej, kırmızı, gri ve krem renklerde astar boyası kullanıldığı anlaşılmıştır. Seramik parçaları çömlek, çanak, testi ve testicik gibi formlara aittir. Söz konusu seramikler genel olarak MS 2-3. yüzyıl aralığına tarihlenebilir. Çömlek örneklerinin form olarak benzerleri Ephesos (Ladstätter 2005, s. 342, Taf.196, K 771; Mitsopoulos Leon 1991, s. 134, K 25, Taf 189), Didyma (Wintermeyer 2004, s. 90, Abb. 640), Sardeis (Crawford 1990, s. 23, Fig. 50) ve Patara (Korkut 2007, s. 152, Nr. 9) gibi yerleşimlerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer formlara ait seramik parçaları çok küçük olduğu için benzerlerini saptamak oldukça zordur.

Geç Roma Çağı'na tarihlendirilen seramikler ise turuncu, kahverengi, kırmızı, gri ve devetüyü renginde hamurlara sahiptirler. Hamurlarda mika, taşçık, kum ve kireç katkısı tespit edilmiştir. Söz konusu döneme tarihlendirilen seramiklerin bej, turuncu, devetüyü, turuncumsu kahverengi ve kiremit kırmızısı renklerinde astar boyaları vardır. Seramik parçalarının büyük çoğunluğunun testi formuna ait olduğu tespit edilmiştir. Testi parçalarının benzer örnekleri Sardeis (Crawford 1990, s. 30, Fig. 92) ve Tralleis (Erön 2013, s. 145-146, Kat. No. 169) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu eserler MS 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Bizans ve Osmanlı Seramikleri (Resim. 15)

Kocanadas Höyüğü'nün Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de iskan gördüğü seramik buluntuları sayesinde anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemlerde seramik buluntusu sayısı daha önceki dönemlere kıyasla daha azdır. Kahverengi, gri, kiremit kırmızısı ve portakalımsı bej renklerinde hamur rengine sahiptirler. Hamurlarda kireç, kum, taşçık ve mika katkısı tespit edilmiştir. Mika katkısı erken dönemlere kıyasla daha azdır. Astar rengi olarak en çok yeşil sırın (koyu yeşil) tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yeşil sırın yanı sıra bir parça üzerinde sarı alacalı sır kullanılmıştır. Söz konusu sırlı örneklerin yanı sıra kırmızı, kahverengi, portakalımsı bej ve devetüyü renginde astara sahip parçalara da rastlanılmıştır. Seramik parçalarının küp, çömlek, testi, tabak ve çanak formlarına ait olduğu tespit edilmiştir.

Küçük Buluntular

Kocanadas Höyüğü'nde seramik örneklerinin yanı sıra az sayıda idol, çakmaktaşı, öğütme taşı ve perdah taşı da bulunmuştur. Küçük buluntular arasında yer alan idoller höyüğün tarihlendirilme çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

İdoller

Kocanadas Höyüğü'nde 2017 yılı yüzey araştırması çalışmaları sırasında taştan yapılmış bir idol¹⁷ bulunmuştur (Resim 16). Gri renkli taştan yapılmış olan eser sağlam durumdadır. İdolün yüzeyinde yer yer patina izleri görülmektedir. Yassı bir gövde yapısına sahip olan eserin her iki yüzü de oldukça iyi bir şekilde düzeltilmiştir. “Troia Tipi İdol¹⁸” grubu içerisine ait olduğunu düşündüğümüz eser bazı yayınlarda gövde yapısının “8” rakamına benzemesi nedeniyle “8 Formlu İdol” olarak da adlandırılmaktadır (Joukowsky 1986a, s. 212). Kocanadas buluntusu idol örneğinin benzerleri Troia¹⁹ (Blegen ve ark. 1950, s. 27-28, Fig. 127, Type 3G, Fig. 360, 35-444), Kulaksızlar²⁰ (Dinç 1997, s. 262, Res. 12), Aphrodisias²¹ (Joukowsky 1986a, s. 212, Fig. 224-230; Joukowsky 1986b, s. 623, Fig. 449, No 14), Karataş-Semayük (Mellink 1967, Plate 77, Fig. 15), Karahisar²² (Akdeniz 2002, s. 11-12, 14, 18, Katalog No 12) ve Seyitömer²³ (Bilgen A. N., Bilgen Z. ve Çırakoğlu 2015, s. 183, Fig. 193b) yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan taş idol, benzer örnekler yardımıyla İlk Tunç Çağı II'ye verilebilir.

Kocanadas Höyüğü'ndeki dinsel inanışlar konusunda bilgi verebilecek pişmiş topraktan yapılmış bir idol²⁴ ise 2018 yılı yüzey araştırması çalışmaları sırasında bulunmuştur (Resim 17). Pembemsi kahverengi hamur rengine sahip olan eserin hamuru iyi arındırılmıştır. Hamurun içerisinde az miktarda kireç ve mika katkısı göze çarpmaktadır. İyi derecede fırınladığı anlaşılan eserin yüzeyinin perdeli olduğu düşünülmektedir. Boyun kısmından aşağısı kırık olan eserin yüzeyinde yer yer tahribat izleri gözlenmiştir. Asimetrik bir yüz yapısına sahip olan idolün baş kısmı oval formludur. Alın kısmı geniştir, yüz yapısı çeneye doğru daralmaktadır. Eserin gözleri alınına yakın bir şekilde yapılmıştır. Kabartma şeklinde verilmeye çalışılan gözler birbirlerinden oldukça uzaktadır. Figürün gözleri arasında alınının ortasına yakın bir noktada kabartma şeklinde yapılmış üçüncü bir çıkıntı daha dikkati çekmektedir. Burun, yüzün diğer bölümlerine oranla çok daha büyük işlenmiştir. Asimetrik bir şekilde figürün sol gözüne doğru uzanmaktadır. Figürün ağız bölümü ise yine kabartma olarak hafif sağa kayık bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Kocanadas Höyüğü'nde bulunan pişmiş toprak idolün çok yakın bir benzeri tespit edilememiştir. İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen Bademağacı (Bilgi 2012, s. 215, Res. 533) ve İkiztepe (Bilgi 2012, s. 158,

17 Taş idolün ölçüleri; Yükseklik: 4 cm, Kalınlık: 0.7 cm, Üst Genişlik: 2.3 cm, Alt Genişlik: 3.1 cm.

18 İdol örnekleri ismini ilk buldukları yer olan Troia'dan almaktadır. Troia'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında söz konusu idollerin Troia I tabakasından başlayarak Troia II ve Troia IV tabalarında görüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu örnekler için bkz; (Blegen, Caskey, Rawson ve Sperling 1950, s. 27-28, Fig. 127, Type 3G).

19 Makale içerisinde incelenen idolün benzer bir örneği Troia II tabakasında bulunmuştur.

20 R. Dinç söz konusu idolü Troia II tipi idol olarak adlandırmıştır.

21 Joukowsky söz konusu idol örneklerini Tunç Çağı 4 ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenmiştir.

22 Karahisar Höyük buluntusu benzer örnek E. Akdeniz tarafından İlk Tunç Çağı II'ye tarihlendirilmiştir.

23 Benzer bir Seyitömer buluntusu idol örneği İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir.

24 Pişmiş toprak idolün ölçüleri; Korunan Yükseklik: 4 cm, Kalınlık: 2.6 cm, Genişlik: 4.4 cm.

Res. 352) yerleşimlerinde bulunan örnekler kafa yapılarının biçimiyle Kocanadas idolünü hatırlatmaktadır.

Çakmaktaşı, Öğütme Taşı ve Perdah Taşları

Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyükte yapılan yüzey araştırması çalışmaları sırasında bulunan çakmaktaşı, öğütme taşı ve perdah taşları anılmaya değerdir. İşlenmemiş çakmaktaşı (Resim 18) buluntularının yanında çakmaktaşıdan alet (Resim 19) parçalarının bulunması oldukça önemlidir. Perdah taşı ve öğütme taşı örnekleri (Resim 20) höyükteki yaşamı anlamamıza olanak sağlamaktadır. Öğütme taşları höyük ve çevresinde tarımsal faaliyetleri kanıtlaması açısından oldukça önemlidir. Perdah taşları ise seramik üretiminin bir kanıtıdır. Söz konusu buluntular höyüğün olasılıkla Tunç Çağı evrelerinde kullanılmış olmalıdır.

Sonuç

Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyük Karahöyük Dağı'nın güneydoğusunda yer almaktadır. 2017-2018 yılı yüzey araştırması çalışmaları sonucunda höyüğün Geç Neolitik Çağ'dan başlayarak Osmanlı Dönemi'nin sonuna kadar iskan gördüğü buluntular ışığında anlaşılmaktadır. Geçmiş yıllarda Manisa ilinde gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmaları sonucunda 10 merkezde Neolitik Çağ buluntularına rastlanılmıştır (Akdeniz 2011a, s. 26). Akhisar, Hastane Höyüğünde 2017 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bulunan Geç Neolitik seramik parçaları sonucunda bu sayı 11'e yükselmiştir. Geç Neolitik Çağ buluntusu veren merkezlerin önemli bir bölümü Akhisar ilçesi ve güneyinde karşımıza çıkmaktadır. Yüzey araştırma sahamız içerisinde kalan arazi üzerinde yer alan Akhisar ve Moralılar höyüklerinde Neolitik Çağ buluntularının varlığı geçmiş yıllarda yapılan araştırmalar ışığında bilinmektedir. Kocanadas Höyüğü'nde Geç Neolitik Çağ'a tarihlendirilen seramik buluntularının saptanması Karahöyük Dağı ve çevresinin erken dönemlerde yoğun bir şekilde iskan gördüğünü kanıtlamaktadır²⁵. Söz konusu Geç Neolitik Çağ yerleşimlerinin birbirleriyle bağlantılı olması akla yatkındır (Resim 4). Hastane Höyüğü-Akhisar Höyük-Moralılar Höyük-Kocanadas Höyüğü arasında ulaşımı sağlayan basit bir yol olması gerekmektedir²⁶.

Karahöyük Dağı'nın güney eteklerinin yerleşim yeri olarak tercih edilmesi oldukça mantıklıdır. Günümüzde Akhisar ve çevresi özellikle kış aylarında sert kuzey rüzgarlarından oldukça etkilenmektedir. Geç Neolitik Çağ içerisinde bu durum olasılıkla çok daha önemlidir. Karahöyük Dağı'nın güney etekleri sert kuzey rüzgarlarından korunmak için oldukça uygun

25 Söz konusu Neolitik Çağ yerleşimlerinden Akhisar Höyük Karahöyük Dağı'nın doğusunda, Moralılar Höyük ve Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyük ise güneyinde yer almaktadır.

26 Akhisar ilçe merkezi ve Karahöyük Dağı çevresindeki Geç Neolitik Çağ buluntu merkezleri incelendiğinde Hastane Höyüğü-Akhisar Höyük arası mesafenin 3.20 km, Akhisar Höyük-Moralılar Höyük arası mesafenin 5.50 km, Moralılar Höyük-Kocanadas Höyüğü arası mesafenin 5.50 km olduğu tespit edilmiştir.

bir alandır. Ayrıca Neolitik Çağ yerleşimlerinin seçiminde su kaynaklarına yakın alanların tercih edildiği bilinmektedir. Karahöyük Dağı'nın güneyinde yer aldığı bilinen fakat yakın zamanda kurutulmuş olan Yemişli Gölü'nün varlığı bu açıdan oldukça önemlidir. Moralılar Höyük ve Kocanadas Mevkii'nde yer alan höyük arasında kaldığı anlaşılan göl Geç Neolitik Çağ'dan başlayarak her iki yerleşime de hayat vermiş olmalıdır.

İç Batı Anadolu Bölgesi olarak adlandırabileceğimiz alandaki Geç Neolitik Çağ iskanın MÖ 7. Binyılın ortaları veya sonlarında başladığı düşünülmektedir (Roosevelt 2010, s. 44)²⁷. Söz konusu yerleşimlerin kökenleri hala tartışmalıdır. Geç Neolitik Çağ yerleşimindeki halkın Göller Yöresi ve başka bir yerlerden göç ederek geldikleri fikri üzerinde durulmaktadır. Fakat bu yerleşimlerin kökenini aynı yerde yaşamış olan daha erken kültürlerde aramamız gerektiğini savunan görüşler de vardır (Roosevelt 2010, s. 44).

Kocanadas Höyüğü'nde bulunan seramik ve küçük buluntular ışığında iskanın Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ arasında çok yoğun olmadığı anlaşılmaktadır. Seramik parçalarının benzerlerine Moralılar ve Akhisar höyüklerinde rastlanılmıştır. Yüzey araştırması sahası içerisinde kalan Moralılar Höyük ile kıyaslandığında erken dönem seramik buluntularının sayısı bir hayli azdır. Höyükte Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen herhangi bir seramik parçası bulunmamıştır²⁸. Son Kalkolitik Çağ tarihlendirilen seramik örneklerinin benzerleri Hastane Höyüğü, Akhisar Höyük, Bağçeşme Höyüğü ve Erdelli Höyük yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır. İlk Tunç Çağı'nda höyükte iskanı kanıtlayacak seramik ve küçük buluntular saptanmıştır. Söz konusu döneme tarihlendirilen omurgalı çanak parçalarının benzerlerine Kennez I, Kennez II, Beycesultan, Ulucak ve Hastane Höyüğü yerleşimlerinde rastlanılmıştır. Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen buluntuların sayısındaki artış dikkat çekicidir. Seramik buluntularının büyük çoğunluğu gri renkli astar boyalıdır. Beycesultan, Sındırgı ve Hastane Höyüğü yerleşimlerinde benzer örnekler bulunmaktadır. Son Tunç Çağı içerisinde höyükteki iskanın güçlü bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Buluntu sayısı bir hayli artmıştır. Söz konusu döneme tarihlendirilen seramik örneklerinin benzerlerine Aphrodisias, Beycesultan ve Hastane Höyüğü yerleşimlerinde rastlanılmıştır. Demir Çağı içerisinde ise yerleşimin önemini hala koruduğu anlaşılmaktadır. MÖ 8-6 yüzyıllar arasına verebileceğimiz Lydia seramiği parçalarının sayısı dikkat çekicidir. Bölgenin yerel kimliğini yansıtan Lydia seramiklerinin benzerleri başta Sardeis olmak üzere Thyateira, Ephesos, Smyrna, Aphrodisias ve Daskyleion gibi dönemin önemli merkezlerinde karşımıza çıkmaktadır. Lydia kültürünün yerel niteliğini ifade ettiğini düşündüğümüz seramik örneklerinin yanında ithal seramik parçalarının saptanmaması oldukça dikkat çekicidir. Kocanadas Höyüğü'nde MÖ 5-4. yüzyıl arasına tarihlenen seramik ve küçük buluntu saptanamamıştır. Bölgede yer alan diğer höyük

27 Küçük ölçekli köylerde yerleşik hayata geçişin ve tarıma dayalı hayatın aynı anda başladığı düşünülmektedir.

28 İç Batı Anadolu coğrafyasında Orta Kalkolitik Çağ iskanında bir boşluk olduğu bilinmektedir. Kocanadas Höyüğü'nde Orta Kalkolitik Çağ seramiklerinin bulunmaması bu açıdan sürpriz değildir.

ve yerleşimlerde de söz konusu dönemde bir boşluk olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen buluntular ışığında höyükte geç dönemde iskanda bir azalma olduğu düşünülebilir. Kocanadas Höyüğü seramik buluntuları genel olarak yerel üretim özellikleri göstermektedir.

Sonuç olarak Kocanadas Höyüğü'nde Geç Neolitik Çağ'a tarihlendirilen seramik buluntularına rastlanması oldukça önemlidir. Seramik buluntuları ışığında höyükte Orta Tunç Çağı, Son Tunç Çağı ve Orta Lydia Dönemi²⁹ olarak adlandırılan (MÖ 8-6 yüzyıl) Demir Çağı içerisinde iskanın diğer dönemlere oranla daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemlerin ardından höyükte yaşamın devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat buluntu sayısı önceki dönemlere kıyasla bir hayli azalmıştır.

Kısaltmalar

CAST : Araştırma Sonuçları Toplantısı
KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

Kaynakça

- Akdeniz, E. (2002). Erken Tunç Çağı'na Ait Bir Grup İdol. *Anadolu Araştırmaları*, 16, 9-18.
- Akdeniz, E. (2009). 2007 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26(2) içinde (s. 255-266). Ankara:
- Akdeniz, E. (2010a). 2008 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 27(1) içinde (s. 153-174). Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. (2010b). Kulaksızlar Atölyesinde Kilya Tipi Figürin Üretimi. *OLBA*, XVIII, 65-83.
- Akdeniz, E. (2011a). Neolitik Çağ'da Manisa Yöresi. *OLBA*, XIX, 1-46.
- Akdeniz, E. (2011b). *Tarih Öncesinden İlk Demir Çağı'na Manisa*. Akhisar: Esin Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. (2012). 2010 Yılında Manisa İli ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 29(1) içinde (s. 51-68). Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. (2013a). Manisa Yöresindeki Prehistorik-Protohistorik Buluntu Merkezlerinin Dönemsel ve Coğrafi Dağılımları. *Akdeniz Sanat Dergisi* 3(6), 1-26.
- Akdeniz, E. (2013b). 2011 Yılı Akhisar-Thyateira Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*: 34(2) içinde (s. 429-444). Ankara: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri.

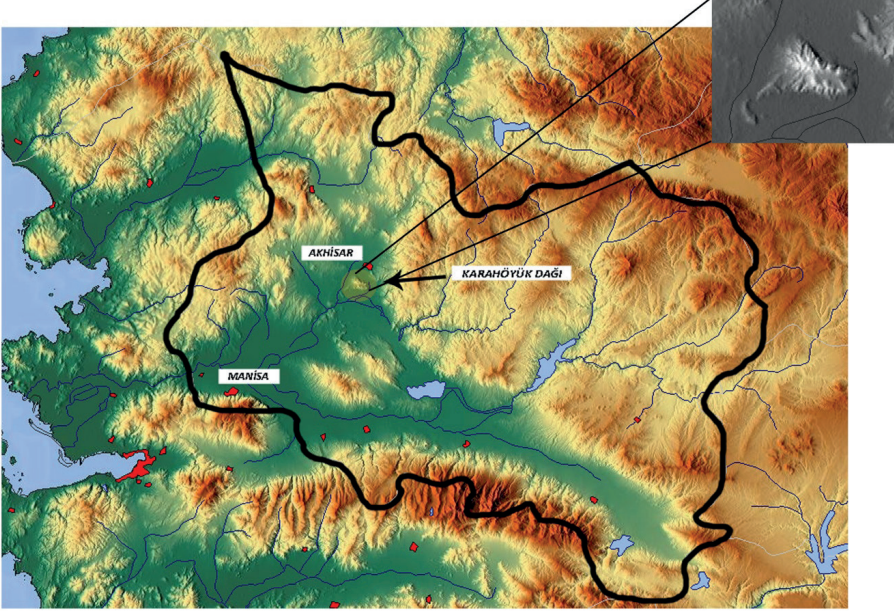
29 Lydia Krallığı'nın Demir Çağ kronolojisi içerisinde olan bölümü, söz konusu kültür üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar ve özellikle Roosevelt tarafından genel olarak Erken Lydia/Erken Demir Çağı (MÖ 1200-700), Orta Lydia (MÖ 700-546) ve Geç Lydia/Akamenid (MÖ 546-334) dönemleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Söz konusu krallığın bölgesel bir güç olmasından yola çıkarak özel bir kronoloji önerisinin getirilmesi oldukça mantıklıdır. Kronoloji önerisi için bkz; (Roosevelt 2017, s. 34).

- Akdeniz, E. (2014a). Kuzey Lydia'daki Thyateira'nın Erken Dönem Yerleşimi:Hastane Höyüğü Kazısı. *TÜBA-AR*, 15, 21-45.
- Akdeniz, E. (2014b). 2012 Yılında Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğünde Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 35(2) içinde (s. 124-139). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi.
- Akdeniz, E. (2018). İlk Tunç Çağı'nda Manisa Yöresi'nde Yerleşim Dokusu. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 336- 359.
- Akdeniz, E., Şahin, M. K. ve Erön, A. (2015). 2013 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36(2) içinde (s. 121-138). Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. ve Erön, A. (2016). 2014 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37(2) içinde (s. 81-94). Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. ve Erön, A. (2017a). 2015 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 38(2) içinde (s. 403-416). Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık.
- Akdeniz, E. ve Erön, A. (2017b). Lydia Kültürünün Kuzey Lydia'daki İzleri: Thyateira-Hastane Höyüğü Kazıları'nda Bulunan Lydia Seramikleri. *TÜBA-AR*, 20, 79-92.
- Akdeniz, E., Erön, A. ve Kaya, Y. S. (2018). 2016 Yılı Akhisar-Thyateira Antik Kenti ve Hastane Höyüğü Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39(2) içinde (s. 1-14). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Matbaa Tesisleri.
- Aykurt, A. (2010). İzmir Bölgesi Orta Tunç Çağı Seramiği. *Belleten*, LXXIV (269), 1-69.
- Bilgen, A. N., Bilgen, Z. ve Çırakoğlu, S. (2015). Erken Tunç Çağı Yerleşimi (V. Tabaka). A. N. Bilgen (Ed.), *Seyitömer Höyük I* içinde (s. 119-186). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilgi, Ö. (2012). *Anadolu'da İnsan Görüntüleri. Klasik Çağ Öncesi*. İstanbul: Aygaz Yayınevi.
- Blegen, C., Caskey, J. L., Rawson, M., & Sperling, J. (1950). *Troy Vol. I, General Introduction, The First and Second Settlements*. Princeton: Princeton University Press.
- Brein, F. (1978). Geometrisch Dekorierte Keramik aus Ephesos. E. Akurgal (Ed.), *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Vol. II, içinde (s. 721-728). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Crawford, J. S. (1990). *The Byzantine Shop at Sardis. Archaeological Exploration of Sardis*. Cambridge: Harvard University Press.
- Çakan, M. S. (2018). *Hastane Höyüğü Kazılarında Ele Geçen Lydia Seramikleri Işığında M.Ö. 8-6. Yüzyıllar Arasında Thyateira Antik Kenti*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Dinç, R. (1991). Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die bronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar-Gebietes. *Istanbul Mitteilungen*, 41, 25-38.
- Dinç, R. (1996). 1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 13(2) içinde (s. 11-41). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Dinç, R. (1997). Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 14(2) içinde (s. 255-282). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Erdan, E. (2010). *Kum Çayı Vadisi ve Yakın Çevresinde İlk Tunç Çağı Yerleşim Dokusu*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erkanal, H., Artzy, M. ve Kouka, O. (2003). 2001 Yılı Liman Tepe Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 24(1) içinde (s. 423-436). Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi.

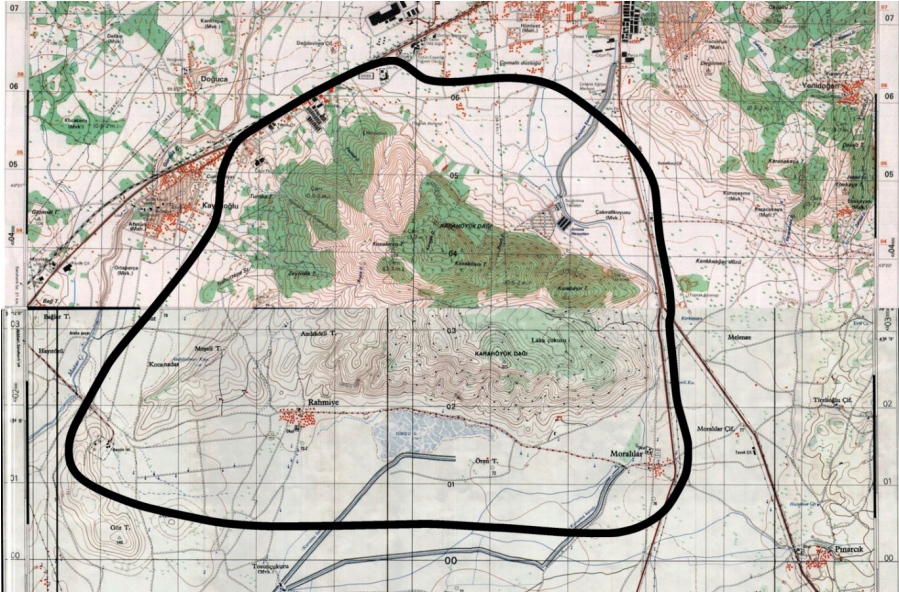
- Erön, A. (2013). *Tralleis Hamam-Gymnasion Kompleksi Seramikleri*. (Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erön, A., Akdeniz, E., Çekilmez, M. ve Çakan, M. S. (2018). 2016 Yılı Karahöyük Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35(1) içinde (s. 147-161). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Matbaa Tesisleri.
- Erön, A., Akdeniz, E., Çekilmez, M., Çakan, M. S., Maden, E. ve Kızıl, S. (2019). 2017 Yılı Akhisar Karahöyük Dağı Yüzey Araştırması Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(1) içinde (s. 237-248). Çanakkale
- French, D. H. (1969). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas. *Anatolian Studies*, 19, 41-98.
- Gider Büyüközer, Z. (2014). Börükçü Nekropol Alanından Bir Arkaik Mezar. *TÜBA-AR*, 17, 111-128.
- Greenewalt, C. H. (2010a). Lidya'da Çömlekçilik/Lyidian Pottery. N. D. Cahill (Ed.), *Lidyalılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World* içinde (s. 107-124). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Greenewalt, C. H. (2010b). Afiyet Olsun!. N. D. Cahill (Ed.), *Lidyalılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World* içinde (s. 125-133). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürtekin, R. G. (1998). *Lidya Seramiğindeki Yabancı Etkiler*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürtekin-Demir, R. G. (2002). Lydian Painted Pottery at Daskyleion. *Anatolian Studies*, 52, 111-143.
- Joukowsky, M. S. (1986a). *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies Vol. I*. Louvain: Brown University Press.
- Joukowsky, M. S. (1986b). *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies Vol. II*. Louvain: Brown University Press.
- Kerschner, M. (2007). Das Keramikbild von Ephesos im 7. Und 6. Jh. V. Chr. J. Cobet ve ark. (Ed.), *Milesische Forschungen: Band 5. Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme* içinde (s. 221-245). Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Kerschner, M. (2008). Artemis Kutsal Alanı'nda Bulunan Pişmiş Toprak Kaplar. W. Seipel (ed.), *Efes Artemisionu. Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı* içinde (s. 331-345). Viyana: Phoibos Yayınevi.
- Kerschner, M. (2010). Lidyalıların Komşuları İyonyalılar ve Aiolia'lılar/The Lydians and their Ionian Aiolian Neighbours. N. D. Cahill (Ed.), *Lidyalılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World* içinde (s. 247-265). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koçak-Yaldır, A. (2009). *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Koday, Z., Akbaş, F. ve Kaya, G. (2017). Akhisar Büyükşehir İlçesinin İdari Coğrafya Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 443-455.
- Konakçı, E. (2014). Laodikeia Asopos Tepesi Orta Tunç Çağı Seramiği. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 29 içinde (s. 63-76). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi.
- Korkut, T. (2007). Die spätantike und frühbyzantinische Keramik aus Patara. B. Böhlendorf ve ark. (Eds.), *Byzas 7, Çanak. Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts/Akdeniz Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimari Seramiği* içinde (s. 147-168). İstanbul: Ege Yayınları.

- Ladstätter, S. (2005). Keramik. H. Thür (Ed.), *Hanghaus, 2 in Ephesos Die Wohninheit 4 Baubefund, Ausstattung, Funde içinde, Forschungen in Ephesos, VIII/6*. Wien.
- Lichter, C. (2005). Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the actual state of research. C. Lichter (Ed.), *Byzas 2, How did Farming Reach Europe. Anatolian-European relations from the second half of the 7th through the first half of the 6th millenium cal BC içinde* (s. 59-74). İstanbul: Ege Yayınları.
- Lloyd, S.,& Mellaart, J. (1962). *Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Lloyd, S.,& Mellaart, J. (1965). *Beycesultan Vol II, Middle Bronze Age Architecture and Pottery*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Mellaart, J.,& Murray, A. (1995). *Beycesultan Vol III, Part II. Late Bronze Age and Phrgian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Mellink, M. J. (1967). Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1966. *American Journal of Archaeology*, 71(3), 251-267.
- Mierse, W. E. (1986). Lydian Pottery at Aphrodisias. *Prehistoric Aphrodisias, An Account of the Excavations and Artifact Studies* Vol. I. (pp. 413-424). Louvain: Brown University Press.
- Mitsopoulos Leon, V. (1991). *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos Kleifunde. I. Teil: Keramik hellenistischer und römischer Zeit. Forschungen in Ephesos IX 2/2*, Wien.
- Roosevelt, C. H. (2010). Lidyalılardan Önce Lydia/Lydia Before the Lydians. N. D. Cahill (Ed.), *Lidyalılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World içinde* (s. 37-73). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Roosevelt, C. H. (2017). *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Schaus, G. P. (1992). Imported West Anatolian Pottery at Gordion. *Anatolian Studies*, 42, 151-177.
- Takaoğlu, T. (2000). *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia. An Analysis of Production and Craft Specialization*. (Doktora Tezi). Boston University College of Arts and Sciences Archaeology, Boston.
- Takaoğlu, T. (2001). 1999 Yılı Kulaksızlar Mermer Atölyesi Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 18(2) içinde (s. 157-168). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Takaoğlu, T. (2002). Chalcolithic Marble Working at Kulaksızlar in Western Anatolia. *TÜBA-AR*, 5, 71-93.
- Takaoğlu, T. (2004). Morali: A Neolithic Mound in Central Western Anatolia. T. Korkut, H. İşkan, G. Işın (Ed.), *Anadolu'da Doğu-60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan içinde* (s. 743-751). İstanbul: Ege Yayınları.
- Takaoğlu, T. (2005). *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia. British Archaeological Reports (British Series)*, Oxford: Bar Publishing.
- Takaoğlu, T. (2011). Stone Artefacts and Idols in Western Anatolia. V Şahoğlu & P. Sotirakopoulou (Eds.), *Across. The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millenium BC içinde* (s. 158-163). İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi.
- Takaoğlu, T. (2017). Middle Chalcolithic finds from Dağdere in the Akhisar-Manisa Region. *Anadolu/Anatolia*, 43, 1-13.
- Wintermeyer, U. (2004). *Die hellenistische und frühkaiserzeitliche Gebrauchskeramik: auf Grundlage der stratifizierten Fundkeramik aus dem Bereich der Heiligen Strasse*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

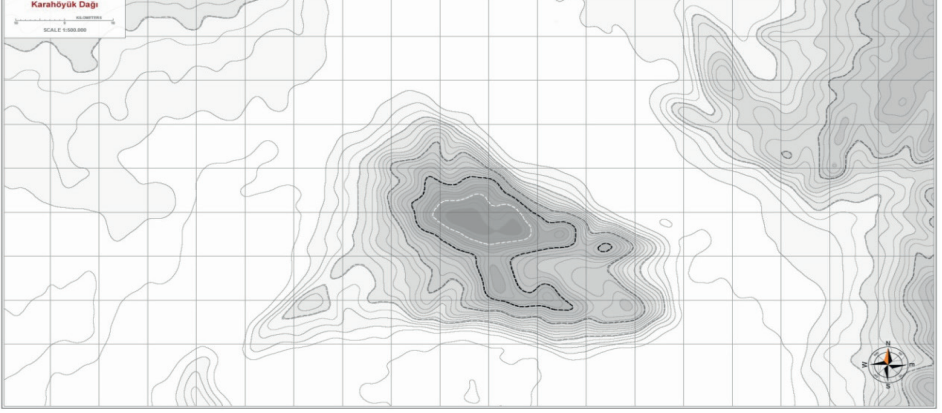
RESİMLER

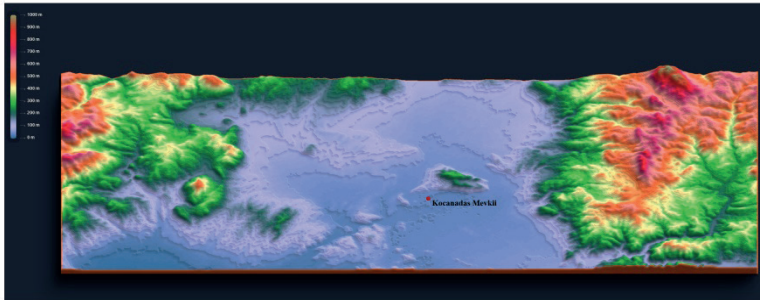
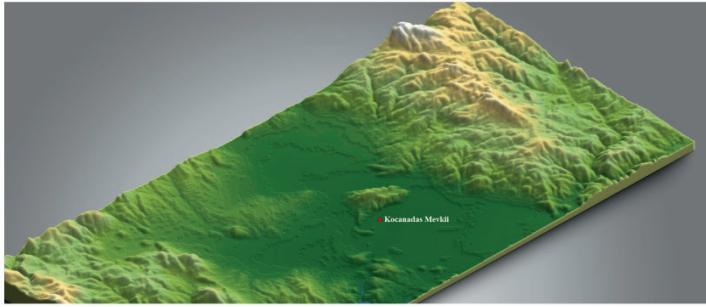
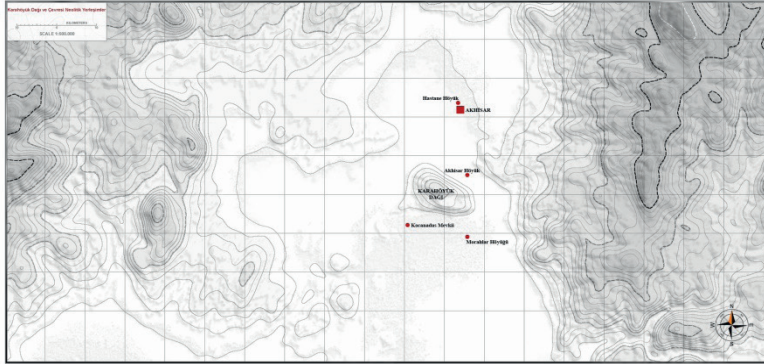
Resim 1. Karahöyük Dağı'nın yerini gösteren harita.

Resim 2. Araştırma sahasının haritası.

Resim 3. Karahöyük Dağı haritası.

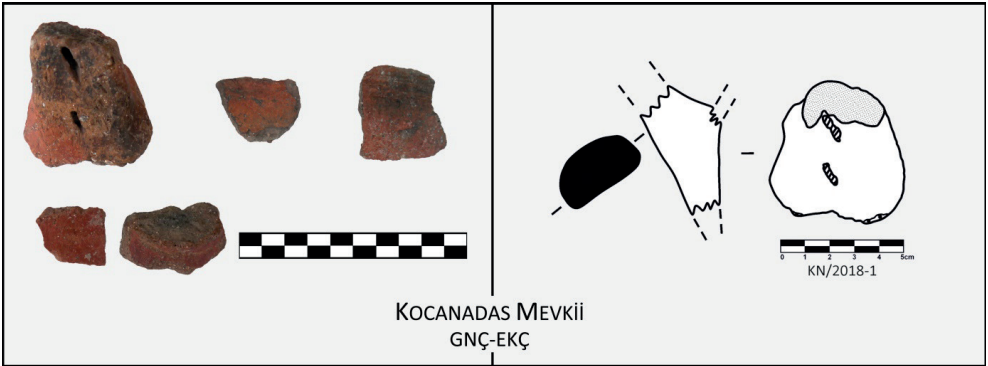
Resim 4. Karahöyük Dağı çevresinde yer alan geç neolitik çağ yerleşimlerinin yerini gösteren haritalar.

Resim 5. Kocanadas Höyüğü'nün kuzeyden görünüşü.

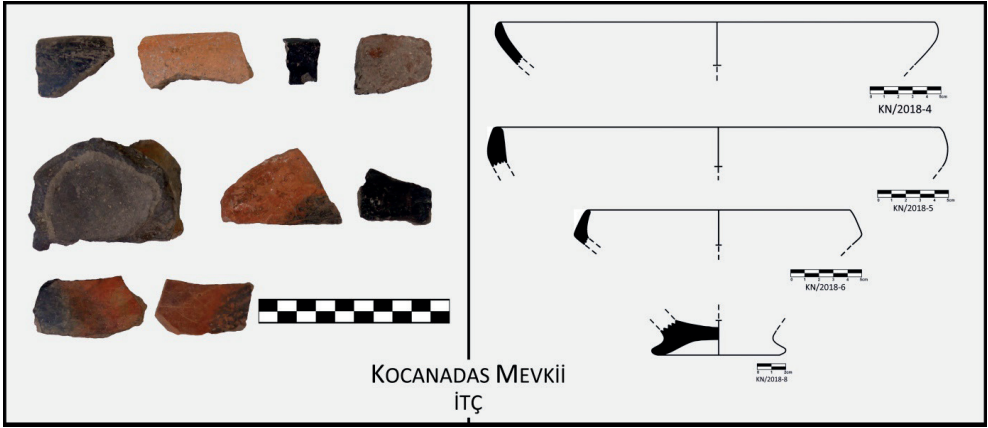
Resim 6. Kocanadas Höyüğü'nün kuzeyden görünüşü.

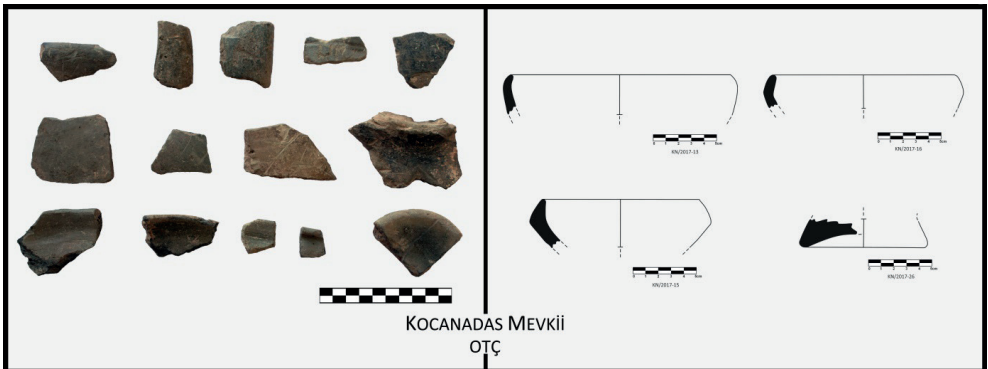
Resim 7. Geç Neolitik-erken Kalkolitik çağ seramikleri.

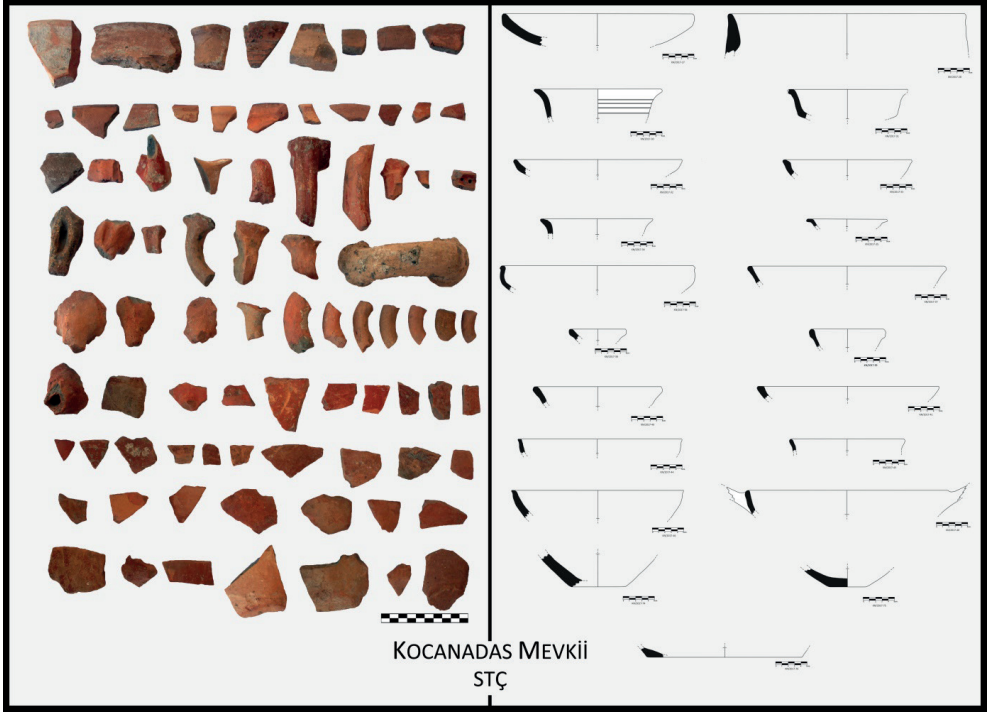
Resim 8. Son Kalkolitik çağ seramikleri.

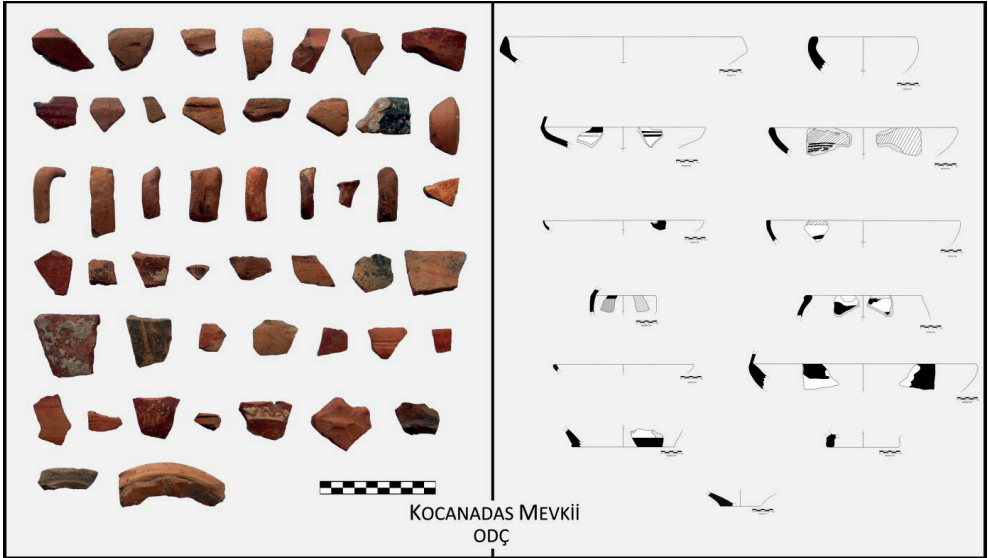
Resim 9. İlk Tunç çağı seramikleri.

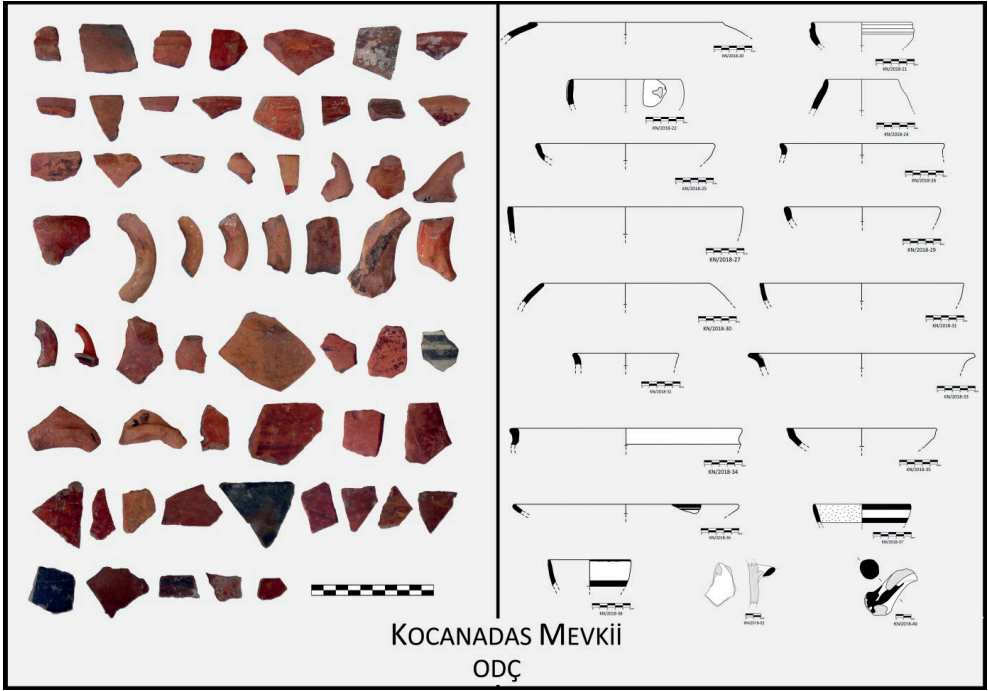
Resim 10. Orta Tunç çağı seramikleri.

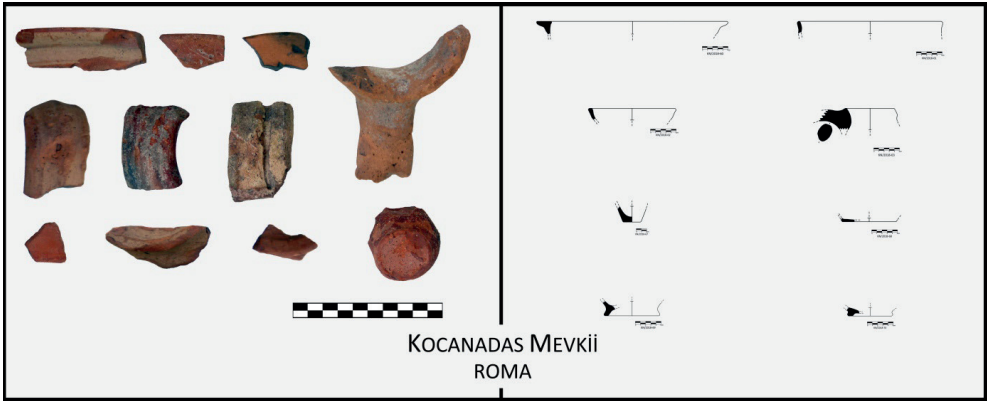
Resim 11. Son Tunç çağı seramikleri.

Resim 12. Demir çağı ve Lydia seramikleri.

Resim 13. Demir çağı ve Lydia seramikleri.

Resim 14. Roma çağı seramikleri.

Resim 15. Bizans ve Osmanlı seramikleri.

Resim 16. Taş idol.

Resim 17. Pişmiş toprak idol.

Resim 18. Çakmaktaşı buluntular.

Resim 19. Çakmaktaşı alet buluntuları.

Resim 20. Taş alet buluntuları.

Eski Yunan ve Roma Dnyasında şıfacı Tanrıçalar ve şıfacı Kadınlar Arasındaki İlişki

The Relationship Between Healing Goddesses and Healing Women in the Ancient Greek and Roman World

Leyla Aydemir¹

Öz

Eski Yunan dnyasında MÖ 4. yzyılın ortasından itibaren kadın şıfacıların çalışmalarını onaylayan yazıtlar bulunmaktadır. MÖ 3. yzyıldan itibaren kadın şıfacıların mesleki kimlikleriyle özellikle yazıtlarda anılmaları, onlar hakkında daha detaylı fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Roma'da ise kadın şıfacıların mesleki kimliklerine işaret eden epigrafik izlere MÖ 1. yzyıldan itibaren ulaşılmaktadır. Kadın şıfacılara yönelik kayıtların bu kadar az olması, onların Eski Yunan dnyasında MÖ 4. yzyıldan, Roma'da MÖ 1. yzyıldan itibaren şıfacılık yaptıkları anlamına gelmemektedir. Daha erken dönem için kadın şıfacıların varlığını ve çeşitli hastalıkları tedavi ettiklerini onaylayan, şıfacı tanrıça metaforları bu bağlamda önem kazanmaktadır. Nitekim insanlar, kendi ihtiyaçları doğrultusunda yaratıkları birçok antropomorfik tanrı ve tanrıça formunda ideal insanı model almışlardır. Bu bağlamda insanların şıfacı tanrıçaları yaratırken bilinen kadın şıfacıların model aldıkları göz önünde bulundurulduğunda erken dönem Yunan-Roma dnyasındaki şıfacı tanrıçalar üzerinden kadın şıfacıların, sağaltmanın hangi alanlarında çalıştıklarını belirlemek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Yunan, Roma, şıfacı Kadınlar, şıfacı Tanrıçalar, Hastalık ve Tedaviler

ABSTRACT

There are inscriptions in the ancient Greek World that have confirmed the work of female healers since the middle of the 4th century BC. Starting from the 3rd century BC, women's healers' mention of their professional identities, especially in the inscriptions, helps us to get more detailed ideas about them. In Rome, the epigraphic traces pointing to the professional identities of female healers have been found since the 1st century BC. The lack of the records of women healers does not mean they do healing since the 4th century BC in the ancient Greek-Roman World, but from the 1st century BC. Metaphors of the healer goddess confirms the existence of women healers and the treatment of various diseases in the earlier Greek and Roman worlds, gain importance. Indeed, people have used idealized human forms to create many anthropomorphic gods and goddesses in line with their needs. In this context, it should be taken into consideration that when people create healer goddesses, they model women healers that were known before. From this point of view, it will be possible to determine the areas in which the women healers were working through the healer goddesses of the early period of the Greek-Roman World.

Keywords: Ancient Greece, Rome, Healer Women, Healer Goddesses, Diseases and Treatments

1Sorumlu yazar/Corresponding author:

Leyla Aydemir,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail: leylaaydemir8@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-5453-8426

Başvuru/Submitted: 05.11.2019

Kabul/Accepted: 02.12.2019

Atıf/Citation: Aydemir, L. (2019). Eski Yunan ve Roma dnyasında şıfacı tanrıçalar ve şıfacı kadınlar arasındaki ilişki. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 22, 55–74.
<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.643030>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions: Were there healer women in Ancient Greece and Rome, especially before the Hellenistic Period? Although ancient literary and medical texts are mostly silent; which fields these healer women had knowledge and skills on, and what kind of remedies they were applying? Despite sources do not give concrete examples on healer women in this period, the Greeks and Romans had their own healer goddesses in their pantheons. If gods and goddesses were modeled on ideal humans, then healer goddesses must have reflected the healer women of the Archaic and Classical Periods. Based on these questions and considerations, the abilities and the field of medicine of these healer women in said periods are tried to be determined.

Literature Review: Although hints between the lines of medical and literary works of the Classical Period suggest the existence of healer women, they are silent on their expertise. Inscriptions containing professional terms like “midwife, midwife-physician, physician and chief physician” give invaluable information on the medical abilities of the healer women. However; information on the healer women of the Archaic and Classical Periods is scarce. In the Iliad and the Odyssey, Homer gives information on Greece during both his time and periods preceding him, tells about the wisdom of various goddesses and women on recuperative herbs used for various psychological and physiological sicknesses; presenting the first clues on healer women. While Homer describes Kirke, a sorcerer, with the adjective *πολυφαρμάκου* (she who knows many medicines), he praises the knowledge of Agamede in the Iliad, Polydamna and Helen in the Odyssey on medicinal herbs. Unfortunately, except for Homer and a few hints in ancient sources, there are no concrete examples on healer women, not even in the Hippocratic texts. Although Jayne, *The Healing Gods Of Ancient Civilizations*, Hurd-Mead, *A History of Women in Medicine* give invaluable information, both fail to make any connection with the women of the period, especially when discussing the healing abilities of the goddesses; they briefly mention some goddesses’ healing abilities. The lack of enough study on pre-Hellenistic healer women results in the continuation of the gap. This article does not intend to fill it; but make a small contribution.

Results and Conclusions: The most important indication of women engaged in healing activities in Ancient Greece and Rome since early periods is the existence of healer goddesses. It would not be wrong to think that they were women disguised as goddesses. Attributing divineness to the healing role since earlier times in the lands where Ancient Greek and Roman cultures spread and associate them with healing as a goddess does not change the reality of their healing skills. Until the Hellenistic Period, the non-existence of specific examples of healer women in Ancient Greece and Rome, it is possible to associate it with the belief in these cultures that women do not have some qualities, but also with the boundaries drawn in social life that limit women. However, although women lack virtues men possess by birth,

a goddess was not thought to be lesser than a mortal man; they were attributed to medicine. Most of these goddesses deal with illnesses of women and children. Why wasn't Artemis, a goddess of the hunt, was a goddess that would heal injuries received in a hunt? Why doesn't Athena, a war goddess, heal the injured of battle? The reason must be the women imitated were healers, who generally dealt with gynecological sicknesses, birth and children illnesses. Yet some women moved beyond these limits in healing; they should have proved their expertise in herbs; forming a model to Athena, Artemis, who cured blindness and Leto, who had surgical skills. It should not be ruled out that there might have been goddesses created based upon healer women such as Kirke and Medeia, who were accused of sorcery when what they did with herbs was considered a miracle in Ancient Greece, or Angitia, one of Rome's first goddesses. It is remarkable to note that some Ancient Greek goddesses that were fundamentally the same in Rome were given broader authority in healing with various epithets: Greek Athena was a special protector of physicians with the epithet of Minerva Medica in Rome, became a goddess remedying people with ear illnesses, curing hair diseases, writing healing prescriptions for various other sicknesses. Diana was associated with reproduction and birth like Artemis of Greece, she became to be known as healer of a broader spectrum of illnesses in Rome; there were many miniature legs, breasts, livers, baby dolls, locks of hair made of wax or stone offered to her. Therefore, healer goddesses, while essentially dealt with birth and healed gynecological and pediatric sicknesses, and their later association with healing illnesses of both genders and their worship accordingly, should be a reflection of healer women that were the basis of healer goddesses' improvement of their medical skills and their application of a broader field of medicine.

Giriş

Eski Yunan Dünyasında Kadın Şifacılar Üzerinden Yaratılan Tanrıçalar

Eski Yunan kaynaklarında kadınlar, zaman zaman farmakolojik bilgiye sahip olarak sunulmaktadır. Kirke, Helen, Medea ve Agamede Yunan mitlerinde ilaç hazırlama becerisine sahip kadınlardan sadece birkaçıdır. Tragedya ve komedilerde de kadınlar sık sık aşk iksirleri ve zehirler hazırlayıp sunmaktadırlar. Bu metinlerde kadınlar genellikle farmakolojik bilgilerini negatif sonuçlar için kullanırken erkekler ise şifalı ilaçlar hazırlarken tasvir edilmektedir (Aristophanes, *Thesmophoriazusae*, 561–62, 428–431; Euripides, *Hippolytus*, 479). Kadınların farmakolojik bilgisine yönelik bu karalama politikasına rağmen bitki ve ilaçlar konusunda kontrol edilemeyen bir birikime sahip oldukları açıktır. Nitekim Eski Yunan dünyasında bitki ve büyü bilgisi olan şifacı kadınlardan ilk olarak bahseden Homeros'un *Odyseia*'sında, *πολυφαρμάκων* (birçok ilacı bilen) sıfatıyla nitelendirilen Kirke, yaptığı büyü ile Odysseus'un arkadaşlarını domuza dönüştürmüştür (Homeros, *Odyseia*, X.276–285). Hikayeye göre, Odysseus'u Kirke'nin büyülerine karşı uyarar Hermes, ona olacakları anlattıktan sonra bu büyülerden korunmak için 'molü' denilen gizemli bir bitki verir.

“...kirkenin bütün tuzaklarını büyülerini bir bir anlatayım sana: bir içki hazırlayacak, bir ilaç koyacak içine, ama dinlemez büyü müyü benim sana vereceğim ot, ...Argos'u öldüren böyle konuştu ve kopardı otu topraktan, uzattı onu bana ve bir bir saydı özelliğini: çiçeği sütbeyazdı, kökü kapkara, ona molü derlerdi tanrılar arasında...” (Homeros, *Odyseia*, X.289–291)

Hermes, aslında Odysseus'un arkadaşlarının başından geçenleri anlattıktan sonra aynı şeylerin onun başına da gelebileceği uyarısında bulunup, Kirke'nin şaraba karıştıracağı bitkilerin etkisini yok eden bir bitkiyi Odysseus'a verir. Kirke burada belki de zihni karıştıran bitkiler kullanarak bu savaşçı adamları etkisiz hale getirmiştir. Buna karşılık Hermes, Odysseus'a bir panzehir vererek aklının karışmasını önleyip, onu Kirke'ye karşı korumuştur. Söz konusu olan büyüün esas etken maddesi bitkilerdir ve bu bitkiler özel bir ilgi alanı olarak görüldüğünden, Kirke'nin bitkiler hakkındaki derin bilgisi, Homeros tarafından negatif bir biçimde ele alınmıştır. Dolayısıyla *φαρμακίς*¹ terimi de burada Kirke üzerinden bir ot/bitki büyücüsü olarak anlamlandırılmıştır. Ölümlüler dünyasında yaşayan, farmakolojik bilgiye sahip, vahşi hayvanları, güçlü ve savaşçı erkekleri uysallaştırmayı başaran, bu başarısını daha çok bitkiler hakkındaki bilgisine borçlu olan Kirke (Homeros, *Odyseia*, X. 135–137; 210–285), belki de sıradan bir kadındır. Ancak Homeros'un da içinde bulunduğu ataerkil ruha

1 *Φαρμακίς* terimi, *φαρμακεύς*'un dişi formudur. Bu terim MÖ 5. yüzyıldan itibaren çok geniş bir anlam yelpazesine sahip antik kaynaklarda yer almıştır. En temel anlamı bitkisel ilaçlarla uğraşan bir kadını ifade ederken MÖ 5. yüzyılda *φαρμακίς* ilaç veya bitkilerden çok daha fazlasıyla ilişkilendirilmiştir. *Φαρμακίς* terimi olumsuz çağrışımlarla cadı veya büyücü olarak genellikle tercüme edilmiş olsa da ilaç ya da bitkilerle çalışan aynı zamanda bitki uzmanı anlamına da gelmektedir. Antik kaynaklardaki ifadelerden yola çıkıldığında bu kelimenin kökünün “ilaç bilgisi” anlamından türediği söylenebilir (Irving, 2015, s. 86–87)

göre, Troia Savaşı'nın kahramanlarını sıradan bir kadının alt etmesi mümkün olmamalıdır belki bunu yapacak kişi bir tanrıça hatta büyücü bir tanrıça olmalıdır.

Homeros'un eserleri hayal ürünü olmasına rağmen MÖ 8. yüzyıl ve öncesinin gerçek dünyası hakkında bilgiler sunmaktadır. Homeros, *Ilias*'ta Agamede'nin bitki bilgisinden² ve *Odysseia*'da Mısırlı Polydamna'nın³ verdiği bitkisel bilgiyi kullanan Helen'den bahsederken, onların şifacılık yönlerine dikkat çekmektedir⁴. Homeros'un eserlerinde, Kirke gibi bazı kadınların bitkisel bilgisi negatif ve daha çok büyü ile ilişkili olarak yansıtılırken, Helen ve Agamede gibi başka karakterlerin bitki bilgisi, daha pozitif ve bazen de övgüyle anlatılmaktadır. Hatta MÖ II. binde yaşamış kadın şifacıların selefi olan Helen'e dair bu hikayeden hem Herodotos hem de Diodoros Siculus tarihsel gerçeklik olarak bahsetmişlerdir. (Herodotos, II.116; Diodorus Siculus, I. 97). Ancak şifacı kadınlar hakkındaki sınırlı da olsa pozitif yargıların zaman içinde değiştiği ve bu kadınların cinsiyet hiyerarşisine dayanılarak görmezden gelindiği anlaşılmaktadır.

Rasyonel tıbbın temellerinin atıldığı Klasik Dönem'de bile şifacı kadınların kaynaklarda spesifik bir şekilde varlık göstermemeleri, cinsiyet hiyerarşinin bir sonucu olarak şaşırtıcı değildir. Nitekim tıbbi söylemlerin çok sesli olduğu Klasik ve Hellenistik Yunanistan'da, Hippokrates'in öğretilerini savunanlar bu seslerden bir tanesi olup kendilerini baskın otorite olarak var etmeye çalışmışlardır. Bu sırada kolektif bir kimlik yaratma çabası içinde olunmuş ve bu kimliğin sesi ağırlıklı olarak erkek olmuştur. Hippokratik Corpus'taki deontolojik çalışmalardan, Yunan eril niteliklerine dayanan otoriter bir kimlik oluşturma konusundaki eril kaygıyı görmek mümkündür⁵. Burada şifacının (hekimin) temel özellikleri, elit Yunan

- 2 Homeros, Augeias'ın kızı Agamede'nin yeryüzünün bütün tedavilerini bildiğinden bahsetmektedir (Homeros, *Ilias*, XI, 735-745).
- 3 Homeros'un şifacı kadınlar hakkında verdiği ipuçlarında esas ilginç olan durum, Helen'in, Thonis adında Yunanistanlı bir eşi olan ve kendisine dostları iyileştiren, düşmanları ise zehirleyen ünlü bir ilaç 'nepenthe' veren Mısırlı Polydamna ile birlikte tıp eğitimi için Mısır'da bulunmuş olmasıdır (Hurd-Mead, 1938, s. 37).
- 4 Homeros, Mısırlı Polydamna'nın Helene'ye verdiği "nepenthe" adında bir ilaçtan bahsetmekte ve Mısır'daki hekimlerin çok bilgili olduklarını kaydetmektedir (Homeros, *Odysseia*, IV. 215-235).
- 5 Örneğin eril kaygının en açık görüldüğü metinlerden biri olan Corpus'taki 'Hekim Üzerine' (*περι ιητροῦ*), hekimin taşınması gereken niteliklerin anlatıldığı bir metindir ve bu metnin ilk cümlesindeki özne, eril formdaki iatros (hekim) terimidir. Metinde eril formdaki hekim sağlıklı, temiz, iyi giyinmiş, parfüm kullanmış olmalıdır. O, hayatında sophron yani sağduyu sahibi, akıllı ve kendi kendini kontrol edebilen olmalıdır. Çünkü bu nitelikler kişinin itibarı için önemlidir. Sophrosyne'ye sahip olduğunda hastayı da kontrol altında tutabilir. Hastayı ikna edebilmek için ikna kabiliyetinin güçlü olması ve bir hatip kadar iyi olması gerekir (Hippocrates, *The Physician*, Chapter I). Bu nitelikler sıralanırken kadın şifacıyı ifade eden herhangi bir terim veya ima metinde söz konusu değildir. Ayrıca Hippokratik Corpus'un genelinde sadece birkaç pasajda meslek alanındaki profesyoneller olarak doğrudan ele alınmalarına rağmen ὀμφαλιτόμος (Littre, VIII, 106), ἀκεστρίδες (Hippocrates, VIII, *Fleshes* 19; Littre, VIII, 614) ve ἰατρός'un asistanı olarak değinilen ἡ ἰητρούουσα (Littre, VIII, 144) terimleri, kadın şifacıları ifade etmektedir. Ancak bu kadınların hiçbiri Hippokratik hekimlerin kontrolünde tıbbi uygulamalarda bulunan yardımcı rolünden öteye geçememektedir. Bu durum yine kadının konumlandırıldığı yere yani sahip olmadığı değerler nedeniyle erkeğin kontrolünde olması gerektiği inancına işaret etmektedir.

erkeğiyle yakından ilişkili olan “retorik⁶ yetenek” ve “sophrosyne”⁷’dir. Saygın bir Yunan erkeği bedeni ve arzuları üzerindeki kontrolünü kaybetmez, beden ve arzularının başka insanlara, özellikle de kadınlara boyun eğmesine izin vermezdi. Erkeğin sophrosyne’si, cesaret ve adalet idealleriyle aynı temele dayanıyor, onları başkalarına karşı üstün kılarak, kendilerine meslek alanında ustalık yapma yetkisi veriyordu (Foucault, 1990, s. 78). Sophrosyne, Yunan erkeklerinin doğuştan getirdikleri bir nitelik sayıldığından, Eski Yunan coğrafyasında kadınla erkek arasındaki farkın temel özelliğidir (Pichanick, 2016, s. 47–63). Buna göre kadın doğuştan öz kontrolünü sağlamaktan yoksundur. Kadın doğası gereği sophrosyne’ye sahip olmadığından ya bir erkek koruyucuya ya da bir otoriteye tabi olmak zorundaydı. Çünkü Eski Yunanlar, kadınların cinsel arzularına köle olduklarına ve fiziksel istekleriyle yönetildiklerine inanıyorlardı. Bu inancın yansımasını Aristophanes’in *Lysistrata* oyununda görmek mümkündür. *Lysistrata*, Spartalılarla Atinalılar arasındaki savaşa son vermek için eşlerle birlikte olmayı reddeden bir tür cinsel grev başlattığında, kadınlar arzularını kontrol edemediklerinden bu plana bir süre direniş göstermiş daha sonra kabul etmişlerdir (Aristophanes, *Lysistrata*, 143–144). Aynı inancın yansıması *Thesmophoriazusae*’de görülmektedir (Aristophanes, *Thesmophoriazusae*, 393–394). Burada kadınlar, eşini aldatan, şehvet düşkün, içki içmeye yatkın ve aşırı konuşan kişiler olarak betimlenmektedir. Bu genel yargı Eski Yunan dünyasında kadını doğası gereği erkeklerden farklı ve ondan daha düşük bir pozisyona hapsedmiştir (Just, 1989, s. 154). Yine de saygın bir Yunan kadını bağlı olduğu erkeğe boyun eğerek erdem ve sophrosyne elde edebilirdi (Foucault, 1990, s. 83). Sonradan edinilen bu niteliklerin derecesi kadının bağlı olduğu erkeğe olan sadakatiyle ölçülüyordu. Kadınlar arzu ve dürtülerine göre hareket ettiklerinde zararlı sonuçlanan kontrol yoksunluğu sergilerlerdi. Bu bağlamda erkeklerin en çok tehdit olarak algıladıkları durum, şıfacı kadınların bitkiler hakkındaki bilgileriydi. Çünkü bitki bilgisine sahip ve öz kontrolünü yeteri kadar sağlayamayan bir kadın, erkekler için hem korku hem de tehlike yaratıyordu. Kadınlar doğuştan gelen sophrosyne’ye sahip olmadıklarından şıfacı olarak güvenilmezlerdi. Bu yüzdendir ki neredeyse Hellenistik Dönem’e kadar halk şıfacıları olarak birtakım tedavilerde bulunan kadın şıfacılara edebi metinlerde satır aralarındaki küçük ipuçları dışında rastlanamamaktadır. Ancak Hellenistik Dönem’den itibaren şıfacılık rollerinin toplumları tarafından kabul edildiği ve kadın şıfacılar için artık tıbbi bir literatürün oluştuğu, birçok Eski Yunan ve Roma mezar yazıtından anlaşılmaktadır (IG II² 6873; Firatlı ve Robert, 1964, s. 175; IG XII,9, 1129; SEG 33.841; IK Kyme, 37; CIL VI. 4458). Fakat buradaki sorun, Eski Yunan ve Roma coğrafyalarında neredeyse Hellenistik Dönem’e kadar karanlıkta kalan kadın şıfacıların rolüdür. Bu bağlamda, kadın şıfacıların ihtişamlarının doruğunu yaşadığını söyleyen Achterberg’e göre, MÖ II. bin yılın sonlarına doğru meydana

6 Hippokratik hekim, öncelikle uyguladığı tedavi konusunda hastayı ikna etmek ve rahatlatmak için retorik yeteneğe sahip olmalıdır.

7 Sophrosyne=Σοφροσύνη: Sağduyu, akıl sağlığı, öz denetim, irade gücü, ölçülülük, ılımlılık olarak açıklanmıştır (Liddell - Scott, 1996, s. 1751; Çelgin, 2010, s. 646).

gelen istilalar sonucu sosyo-kültürel düzen değişerek ataerkil bir din ve sosyal düzen Eski Yunanlara hakim olmuştur (Achterberg, 2009, s. 34). Bu ataerkil düzen zamanla kadının rolünü, soyun devamı, evin yönetimi ve erkeğin yardımcılığıyla sınırlama arzusu içine girmiş ve büyük oranda başarılı da olmuştur. Ancak özellikle erdemli kadın olarak nitelendirilen kadının, sosyal hayattan koparılıp evle sınırlandırılması onu bazı zorunluluklardan dolayı sağlık alanından uzaklaştırmaya yetmemiştir.

Kadın şifacıların var olmasındaki en önemli zorunluluklardan biri, Eski Yunan ve Roma dünyasındaki utanç kültürüdür. Utanç kültürü, kontrolün devam etmesi için yaratılmış ve sosyal baskı aracı olarak kullanılmıştır. Bu baskı genellikle ayıp ve toplumdaki dışlama şeklinde kendini göstermiştir. Eski Yunan ve Roma toplumlarında utanç kavramı elbette ki günümüzden farklıdır. Diğer birçok toplumda olduğu gibi Yunan ve Roma toplumlarında da suç, günah ve utanç ayrı tanımlanan kavramlar değildir. Konstan, Hristiyanlık inancı gelişene kadar utancın, suçu da içine alan daha geniş bir duygu kavramını temsil ettiğini ileri sürmektedir (Konstan, 2003, s. 1032–1033).

Lloyd, Galenus'un çalışmalarından yola çıkarak kadın hastaların jinekolojik muayenelerinin bazen hekimden başka bir kişi, çoğunlukla da bir kadın yardımcı tarafından yapıldığını yazmaktadır (Lloyd, 1983, s. 70). Utanç kültürü, genel olarak kadınlara yönelik tutumlar açısından çok fazla olumsuzluk ifade etse de, ebe ve şifacı kadınların toplum içindeki fonksiyonlarını ve var olma zorunluluklarını belirlemek açısından önemlidir (Irving, 2015, s. 200). Dolayısıyla dönemin sosyo-kültürel yapısı incelendiğinde, şifanın çeşitli rollerini üstlenmiş ebe, hemşire ve kadın hekim gibi şifacılar için, Eski Yunan ve Roma dünyasında güçlü bir zorunluluğun olduğu açıktır. Buna rağmen antik kaynaklarda olduğu gibi şifa sanatıyla ilgilenen kadınlar yok denecek kadar az mıdır? Yoksa varsayımsal olarak antik kaynaklardaki her bir şifa tanrıçası, Eski Yunan ve Romalı şifacı kadınının temsili bir formu mudur? Eğer böyle ise, Hellenistik Dönem öncesi şifacı tanrıçalar, sağaltmanın hangi alanlarında hizmet vermişlerse kadın şifacılar da o alanlarda hizmet vermiş olmalıdır. Bu varsayımdan hareketle, aşağıda şifacı tanrıçalar teker teker ele alınarak onlar üzerinden Hellenistik Dönem öncesi şifacı kadınların sağlık alanındaki bilgi, beceri ve hizmetlerine kısmen ayna tutulmaya çalışılacaktır.

Eski Yunan dünyasında MÖ 1. binyıla gelindiğinde tanrıçalar, öfkeli, kinci ve sıklıkla zalim bir doğa atfedilen tanrılardan oldukça güçsüz olarak tanımlanmıştır (Achterberg, 2009, s. 34). İlk tanrıça mitlerinin çoğunluğu da daha güçlü bir tanrının akrabası şeklinde tanımlanarak yeni bir sistemde tekrar var edilmiştir (Capra, 1988, s. 310). Bu bağlamda Hygieia, egemen şifa tanrısı haline gelen Asklepios'un kızı olarak yeniden tanımlanıp Eski Yunanistan'daki tüm tapınaklarda bu formuyla tapınım görmüştür. Hygieia'nın Asklepiosçu kütile olan ilişkisi, sık sık babası ve kız kardeşi Panakeia ile birlikte betimlenmişken, efsanenin yeni versiyonunda iki tanrıça Eski Yunanistan'da olduğu gibi sonraki dönemlerde

de geçerli olan şifa sanatının “koruma” ve “tedavi” olarak iki yönünü temsil etmiştir (Dubos, 1968, s. 55). Hygieia insanların akıllıca yaşadıkları takdirde sağlıklı olabilecekleri fikrinin kişileştirilmiş hali, Panakeia ise şifalı bitkiler ve yeryüzünden elde edilen çarelerin bilgisi üzerindeki uzmanlaşmadır (Capra, 1988, s. 311).

Eski Yunan dünyasında birer tanrıça olarak saygı gösterilen Asklepios’un karısı ve kızları için tüm Eski Yunanistan’da tapınaklar inşa edilmiş olsa da Epidauros’daki sanatoryum, Eski Yunanistan’daki diğer sanatoryumlar arasında en büyük ve birçok nesil için en önemli olanıdır. Bununla birlikte, Eski Yunanistan genelinde yaklaşık üç yüzden fazla sağlık merkezi ve tapınağın varlığından bahsedilmekte ve buralarda uyku esnasında tanrılar tarafından verilen tavsiyelerle tedaviler gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Tapınakların rahibeleri, daima hastalar için gizemli tedavilerin içinde bulunduğu bir sepet taşıırken betimlenmiş ve bu betimlemeler genelde tanrı ya da tanrıçaların siparişleri olarak yorumlanmıştır (Hurd-Mead, 1938, s. 33). Öte yandan Epidauros gibi büyük asklepieionlarda yapılan tedaviler geleneğin biraz daha ötesindedir. Buralardaki rahip ve rahibeler, hünerli kan akıtıcılar, hızlı operatörler ve muhteşem hipnotistlerdir. Muhtemelen buradaki şifacı rahibelerden biri olan, yaklaşık MÖ 4. yüzyılda yaşamış yazar ve şair (Hurd-Mead, 1938, s. 34) Anyte hakkında Pausanias aşağıdaki hikayeyi aktarmaktadır.

“Asklepios kutsal alanının kalıntılarını buldum. Aslında burası Phalysius denilen özel bir kişi tarafından inşa edilmiştir. O gözlerinden rahatsızdı ve neredeyse kör olacağı zaman Epidauros’taki tanrı elinde mühürlü bir tabletle kadın şair Anyte’yi ona gönderdi. Kadın, tanrının tezahürünün bir rüya olduğunu düşündü. Fakat kısa süre sonra elinde mühürlü bir tablet gördüğü için onun gerçek olduğunu anladı ve bu yüzden Naupaktos’a yelken açtı. Anyte, Phalysius’a mührü açmasını ve yazılan şeyi okumasını söyledi. Phalysius gözleri böyle bir durumdayken yazılanları okumasının mümkün olmadığını düşünüyordu. Fakat Asklepios’tan şifa umduğu için mührü açtı. Balmumuna baktığı zaman görüş yeteneğini geri kazandı ve tabletle yazılan iki bin altın stateri Anyte’ye verdi.” (Pausanias, Description of Greece, X.38.13, Loeb 297, s. 604–605)

MÖ 7. yüzyıldan önce Asklepios ailesinin şifacı kadın üyeleri seramiklerde, heykelerde ve fresklerde tıptaki uzmanlıklarını tek başlarına uygularken tasvir edilmişlerdir. Ancak daha sonra, babalarının yanında betimlenmenin dışında ender olarak gösterilmişlerdir. Böylece, şifacılık sanatındaki rolleri bir yardımcıının pozisyonuna indirgenmiştir. Şifalı ot sepetleri taşıırken, Asklepios’u bir hastaya tanıtırken ve onun yönlendirmesiyle sağaltım işlemleri yaparken tasvir edilmişlerdir (Achterberg, 2009, s. 36). Bu durum kadın şifacılarla olan saygının azalmasının doğal bir tezahürüdür. Ancak yine de genellikle nazik, sempatik, ölümlülere zarar vermemek için dikkat gösterir bir şekilde tasvir edilen birçok tanrıçanın olduğu bir Yunan şifacı panteonu vardır. Taşıdıkları nitelikler bakımından ideal insan modeli üzerinden yaratılmış bu tanrı ve tanrıçalar, Arkaik Dönem’de bile kadın şifacıların muhtemel gerçekliğini gözler önüne sermeleri açısından son derece önemlidir. Örneğin, Zeus’un kız

kardeşi olan Demeter, sosyo-politik istikrar, barış ve zenginlikle birlikte sağlık getiren, özellikle de kadınlarla çocukların koruyucusu ve onların hastalıklarına şifa veren, kadınların doğurganlığı üzerinde söz sahibi bir tanrıçadır (Petridou, 2017, s. 103). Bu niteliklerinden dolayı Demeter'i öven MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına ait bir şiir, onu Eleusis kralının karısı olan Metaneira'nın oğlunu büyütme, yetiştirme ve hastalıklara karşı onu koruma yeteneğine sahip fakir yaşlı bir kadın kılığında tasvir etmektedir (Dickie, 2005, s. 23). Demeter ve kızı Kore, çocukların diş ağrısını yatıştırmakta, ağrıyan gözleri tedavi etmekte, diğer ağrıları gidermekte aynı derecede beceri sahibidirler. Demeter'in Eleusis'te şifa tanrıçası olarak kabul edildiğinin bir başka göstergesi de MÖ 4. yüzyılın başına tarihlenen ve Δήμητρι Εὐκράτης 'Eukrates Demeter'e (adadı)' yazısının eşlik ettiği Eukrates'in adak rölyefidir. Rölyefte dikkörtgen plak üzerindeki bir çift göz, kaş ve burun ile bunların tepesinde Demeter ya da kızı Kore'nin olduğu varsayılan, ışık saçan⁸ bir tanrıça başı göze çarpmaktadır (Petridou, 2017, s. 101–102). Rölyefteki bu betimler Demeter'in gerçekleştirdiği mucizevi bir tedaviden sonra, Eukrates'in görme yeteneğini geri kazandığına işaret ediyor olmalıdır.

Demeter ve Kore'nin göz hastalıklarını iyileştirdiğine yönelik inancın belki de en önemli edebi kaynaklarından biri de Antiphilus'a atfedilen epigramdır:

Σκίπων με πρὸς νηὸν ἀνήγαγεν, ὄντα βέβηλον
οὐ μούνον τελετῆς, ἀλλὰ καὶ ἠελίου·
μύστην δ' ἀμφοτέρων με Θεαὶ θέσαν· οἶδα δ' ἐκείνη
νυκτὶ καὶ ὀφθαλμῶν νύκτα καθηράμενος·
ἀσκίπων δ' εἰς ἄστρῳ κατέστιχον, ὄργια Διῶς
κηρύσσων γλώσσης ὄμμασι τρανότερον.

“*Bastonum beni tapınağa yönlendirdi, ben habersizken, tanrıçaların her ikisi de benden haberdardı ve o gece gerçekten biliyordum, gözlerimin karanlıktan arındırıldığını. Bastonum olmaksızın dilimden ziyade daha canlı biçimde gözlerimle Demeter'in kutsal ayinini açıklamak için şehre doğru yürüdüm.*” (Paton, 1918, *The Greek Anthology*, vol. III, IX. 298).

Tapınakta Demeter ve Kore tarafından gözleri tedavi edilen Antiphilus, belki de tanrıçalara karşı olan şükran borcunu bu mucizevi olayı şehirdeki insanlara göstermek ve bu tanrıçalara olan saygıyı daha çok arttırmakla ödemek istemektedir.

Demeter'in Pergamon'da göz hastalıklarını iyileştirdiği ve bir şifa tanrıçası olarak kabul edildiği, buradaki Asklepiyon'da yılanların eşlik ettiği *Demeter phosphoros* “ışık getiren” heykelinden anlaşılmaktadır (Meier, 1985, s. 124). Pergamon'daki bu inancı ortaya koyan en somut kaynaklardan biri de Demeter tapınağında bulunmuş yaklaşık olarak MÖ 3. yüzyıla tarihlenen bir dizi terrakotta göz biçimli adaktır. Bu adaklar görme engellilerin göz tedavisiyile

8 Demeter'in 'ışık saçan' sıfatıyla, *Demeter'e Hymnos*'un 278-280 arasındaki satırlarında anılması, rölyefteki tanrıçayı bütünüyle bir tasvir olarak görünmektedir (Foley, 1994, s. 16–17).

İlgili bir talepte bulunmak ya da olumlu sonuç alınmış bir tedaviden dolayı şükran sunmak amacını taşıyor olmalıdır (Petridou, 2017, s. 105–111).

Eski Yunan dünyasında doğumla yüz yüze gelen kadınlar da muhtemelen ilk olarak tanrıçalardan yardım istemişlerdir. Belki de bu yüzden, Eski Akdeniz dünyasında geleneksel inanç, Artemis⁹ ve diğerlerinin vasıfları içinde ebelik olan tanrısal yardımcıların varlığını kabul etmektedir. Bu yardımcıları, Eileithya ve Lokhia gibi genellikle Artemis ile özdeşleşen uzmanlaşmış doğum tanrıçalarıdır (Rouse, 1902, s. 252). Tanrıçaların baş ebesi olan Eileithya, eğer aksiliği üstündeyse dizlerini kendine doğru çeker, hastasının acısını dikkate almazdı. Bu yüzden Leto'yu, ikizleri olan Artemis ve Apollon'u doğurmadan önce dokuz gün boyunca doğum sancısına katlanmaya mecbur bırakmıştır. Ayrıca kıskançlığından dolayı Herakles'in doğumunu da ertelemiş ve daha sonra da onu epilepsiyle lanetlemiştir (Hurd-Mead, 1938, s. 30).

Daha çocukluk zamanında Artemis'e tapmak çok önemli olduğundan, Artemis genç kadınların kendilerini rahat hissettikleri ve aşına oldukları bir tanrıçadır. O, gençleri gözetmiş, genç kızlar da evlendikleri zaman çocukluk oyuncaklarını ona adanmışlardır. Daha sonra da doğurganlık ve başarılı bir doğum için kendisinden medet umulmaya devam edilmiştir. Geleneksel inanca göre Artemis'e çocuksuz bir tanrıça olmasına rağmen doğuma yardımcı olma işi özel bir görev olarak verilmişti¹⁰. O, başarılı bir doğum bahsedebileceği gibi oklarıyla doğum sırasında kadınlara ölüm de getirebilirdi. Bu yüzden, Eski Yunan geleneğindeki şifa ve hastalık kavramlarında tanrı ve tanrıçalar kilit bir rol oynamıştır. Bundan dolayıdır ki, Homeros ve Hesiodos için bu kavramlar, Apollon ve Artemis'in attığı okları ifade etmiş, birçok isimli cin ve ruh bu hastalıkları getirmiştir. Tanrılar yatıştırıldıklarında tedavi de beraberinde gelmiştir. Daha realist düşünen bazı hekimlerin dini şifaya karşı çıkmalarına rağmen bu anlayış, MÖ 5. yüzyıl Atina'sının aydınlanma çağında bile güçlü bir şekilde devam etmiştir (Demand, 1994, s. 87–88).

MÖ 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir adak stelinde, doğumda kadınlara yardım etmek için gelen iki tanrısal yardımcı gösterilmektedir. Stelde, başarılı bir doğumdan sonraki sahne tasvir edilmektedir. Merkezde bir sandalyede yığılmış vaziyette oturan bir kadın, onun sağında ve arkasında iki kadın figürü vardır. Arkasındaki kadın sol kolunda kundaktaki bir bebeği tutarken, sağ eliyle de oturan kadının başına dokunmaktadır. Tanrısal figürlerin her ikisi de doğal ölçülerden daha büyüktür. Figürlerden biri yukarıya doğru tuttuğu sol eliyle

9 Kadın ve çocukların koruyucusu olan Artemis daha sonraki zamanlarda doğum tanrıçası, Doğu kökenli Eileithya ile karışmıştır (Neuburger, 1910, s. 92).

10 Platon, Artemis'in kısır kadınların ebelik yapmasına izin vermediğini, çünkü insan doğasının tecrübesi olmayan bir konuda başarılı olamayacak kadar zayıf olduğunu, fakat çocuk doğurma yaşı geçmiş olanlara, tanrıçanın kendisine benzediklerinden doğuma yardım etme onurunu verdiğini söyler. Sokrates'in ağızından konuşan Platon şöyle devam eder: “*ebeler hamile olanla olmayanı herhangi bir kişiye göre daha iyi bilmeliler; dahası ebeler ilaç ve büyüler sayesinde doğum sancısını azaltabilir ya da arttırabilirler. Eğer isterlerse doğumda zorlananların dayanmasını sağlayabilir ya da düşük yaptırabilirler. Göbek bağı kesme yetenekleriyle gurur duyarlar.*” (Platon, Theatetus, 149b–150b)

meşale taşımakta ve her iki figür de yukarıdan kadına bakmaktadır. Richter, bu tanrısal çiftin Hygieia ve Asklepios olduğunu iddia etmektedir (Richter, 1954, s. 44, no. 67). Demand ise ellerinde meşale taşıdıkları için bunların Eileithya ve Artemis Lokhia olduğunu savunan görüşü daha muhtemel görse de, aslında bu tanrısal çiftin, mutlu sonlardan sorumlu tanrıçalar olabileceğinin de altını çizmektedir (Demand, 1994, s. 88). Bunlara ek olarak, başka arkeolojik buluntular da çeşitli tapınaklarda yapılan adak formlarında bu tanrıçaların yardımına başvurulduğuna dair çok sayıda kanıt sunmaktadır (Rouse, 1902, s. 251–258). Söz konusu çoğu ithaf yazıtı basit formdadır ve tanrıçalar tarafından başışlanmış olan lütuf açıkça belirtilmemiştir. Bazılarında ise başarılı bir doğum ve erkek çocuk için tanrıçalara açıkça şükranlar sunulmuştur. Delos'taki Kynthos Dağı'nda yer alan Artemis Eileithya kutsal alanında bulunan iki adağın yer aldığı bazı sunular açık ve net olup, burada hamile olarak yalvaran bir kadın tasvir edilmiştir (Demangel, 1922, s. 78–85). Yine doğum anının taş ya da kil üzerine tasvir edildiği sahneler Kıbrıs'ta da bulunmuştur (Dikaios, 1961, s. 204).

Diğer bir şifacı tanrıça Eski Yunan dünyasında kendisi için birçok sunak yapılmış ve genellikle kadınlar tarafından kendisinden çocuk istenen yani kısırlık sorunlarına çözüm getirmesi için tapınan Genetyllis'tir. Genetyllis, uzun bir khiton giymiş ve yüzyıllardır ebelerin sembolü olan bir meşale taşıyan resmedilmektedir. Tanrıların büyük annesi Rhea da şifa veren Apollon ile birlikte tapınım gören şifacı bir tanrıçadır. Rhea'nın diğer tıbbi partneri ise çocuk doğurmaya yardım eden Artemis'tir. Ayrıca çocuk hastalıklarının uzmanı olan Hekate, çocukların dış çıkarma sürecinde ateşlendikleri vakit onlara itboğan otu çayı içirerek bu süreç boyunca onları rahatlatmaya çalışmıştır. Bundan dolayı, Zeus'un kendisi bile onu hemşire anne olarak adlandırmıştır (Hurd-Mead, 1938, s. 30–32). Yine Helios'un Rodos'taki iki kızı şifacılar ve ebeler gibi tapınım görmüştür. Oropos'ta¹¹ Asklepios'un kızlarının dışında Athena, Artemis, Aphrodite ve Leto şifacı tanrıçalar olarak tapınım görmüştür. Bir güvercin formunda görünen Aphrodite, çocukların ateşlenmesinde ve cilt hastalıklarında uzmandır. Artemis ve Athena'nın bitkileri kullanarak körlüğü iyileştirmelerine inanıldığı gibi cerrah olan Leto'nun, Aeneas'ın yaralarını iyileştirdiği ve zor doğumlarda görev aldığı bilinmektedir. Bu yüzdendir ki kendisine karşı minnettarlığın bir göstergesi olarak fildişi, altın, gümüşten kol ve bacaklar sunulmuştur (Ward, 1988, s. 2).

Şifa panteonunun en önemli şifa tanrıçaları arasında, nitelikleri bakımından körlüğü gideren Athena, zehirleri ve onların panzehirlerini bilen Medeia, Kirke, cerrah Leto ve daha başka tanrıçalar sayılabilir. Pallas Athena, tıp alanındaki şifacıların sembolü olan şakayık bitkisini, kendisinin etkili tedavisi olarak kullanmıştır. Medeia ve Kirke panzehirlerde uzmanlaşırken, Kheiron'un kızı Okyroe hastalarını tedavi etmek için yine şakayık bitkisini kullanmış, Argos'ta da Hera, şifacı tanrıçaların başı olarak kabul edilmiştir (Hurd-Mead, 1988, s. 29–32). En önemli şifacı tanrıçalardan olan Hygieia ise daha özel bir yere sahiptir

11 Attika bölgesinin doğusunda bulunan küçük bir yerleşim yeri.

ve genelde tıbbi bilgeliğin sonsuzluğunun sembolü olan yılan atribüsüyle tasvir edilmiştir. Hygieia zaman zaman her şeyi iyileştiren Girit tanrıçası, Athena'nın tezahürlerinden biri olarak da yorumlanmıştır (Capra, 1988, s. 310; Graves, 2010, s. 224).

Roma Dünyasında Kadın Şifacılar Üzerinden Yaratılan Tanrıçalar

Roma'nın erken dönem kadın şifacılarını, tanrıçalar üzerinden anlamaya çalıştığımızda yine zengin bir şifacı tanrıça panteonu ortaya çıkmaktadır. Roma'da rasyonel tıbbın henüz varlık göstermediği erken zamanlarda, Romalılar tıpkı Eski Yunanlar gibi sağlık sorunları yaşadıkları durumlarda, sağlıkları üzerinde güç sahibi olduğuna inandıkları bazı tanrı, tanrıça ve ruhlardan yardım istemişlerdir. Romalılar genellikle yardım istedikleri ruhları, Scabies (baş kepeği, kabuk; uyuz, kaşıntı), Fecunditas (verimlilik, bereketlilik), Angerona (kalpteki ağrı, üzüntü ya da farenjit) gibi şifalandırdıkları hastalıklarla özdeşleştirmişlerdir (Monaghan, 2014, s. 267). Nero'nun bir tapınak adadığı Fecunditas, verimliliği ve doğurganlığı sembolize ederken genellikle kucağında çocuk tutan bir kadın olarak tasvir edilmiştir (Tacitus, Annales, XV.23). Doğurganlığı temsil eden Fecunditas'ın dışında Carmentis (Carmenta), Comitia, Diana, Egeria, Genita Mana, Iuno (Iuno Luciana), Iuturna, Mater Matuta ve Natio (Nascio) gibi özellikle doğum anı ve doğurganlıkla ilgilenen şifacı tanrıçalara Romalı kadınlar özel bir saygı göstermişlerdir (Jayne, 1925, s. 415–455).

Roma'nın şifacı tanrıça panteonundaki diğer tanrıçalara gelince, Eski Yunan dünyasından çok farklı olmadıkları görülmekte, hatta buradaki çoğu şifa tanrıçasının Romalılaştırılmış Eski Yunan tanrıçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden farklar olsa da panteondaki şifacı tanrıçaların görevleri zaman zaman genel hastalıkları kapsamına rağmen daha çok kadın ve çocuklarla sınırlandırılmıştır. Livius, MÖ 293'teki yıkıcı veba salgını sırasında son çare olarak Epidauros'tan çağırdıkları Asklepios'tan önce Romalılar büyük bir sağlık tanrı veya tanrıçasına sahip değillerdi bilgisine yer vermektedir (Livius, X. 47. 6–7; XXIX.11). Achterberg, Romalıların uzun yıllar boyunca iyiliklerine karşılık kutsal alanlar ve görkem vaat ederek başka ülkelerin tanrılarından yardım dileyip onları ayarttıklarını ileri sürmektedir (Achterberg, 2009, s. 41). Bu bağlamda Eski Yunan dünyasında Athena'ya karşılık gelen Minerva genel şifacı ve koruyucu, Mater Matuta ise doğurganlık ve emziren annelerin koruyucusu olan bir şifacı tanrıçadır. Etrüsk-İtalik panteonundaki en esrarengiz tanrıçalardan Mater Matuta'ya doğum sırasında anne ve bebeği koruyan, bebeklerin doğması için rahmi açan tanrıça olarak saygı gösterilmiştir (Carroll, 2019, s. 4; Hurd-Mead, 1938, s. 48; Achterberg, 2009, s. 41; Lomas, 2018, s. 64). Nitekim Satricum'daki Mater Matuta tapınağında, kadın doğurganlığı ve anneliğe doğrudan işaret eden adak rahimler¹², çocuklu

12 Rahim biçimindeki adaklar hakkında ayrıntılı bir makale kaleme almış Flemming, Eski Akdeniz dünyasındaki tapınak ve kutsal alanlarda yaygın olarak bulunan rahim şeklindeki adakların; doğurganlık, üreme, uterus hastalıkları ve kadın sağlığıyla ilişkili olduğu yorumunda bulunurken, bu adaklar hakkında tartışmalar olduğunun ve bazı akademisyenlere göre bu adakların tümü ya da bir kısmının hamilelik ve doğum gibi daha spesifik anlamlar taşıdığına altını çizmektedir (Flemming, 2017, s. 112–133).

kadın figürleri ve kundaklanmış bebekler bulunmuştur (Smith, 2000, s. 143; Carroll, 2019, s. 2–8). Bu nesnelerin, çocukların sağlığını ve hayatta kalmasını güvence altına alan tanrıçanın şifalandırma lütfuna karşılık adaklar olabileceği dikkate alınmalıdır.

Savaşçılıkta olduğu kadar tıp becerisinde de yetkin olan Minerva, Minerva Medica epithetiyle hekimlerin özel hamisi, kulak hastalıklarına şifa veren, saçları onaran ve başka hastalıklar için şifa reçeteleri yazan bir tanrıçadır (Jayne, 1925, s. 434). Esasında Eski Yunan şifa panteonundaki Artemis, Demeter ve diğer tanrıçalar gibi, Athena'nın şifacılık becerilerinin Roma'ya ithal edildiği anlaşılmaktadır. Daha geniş bir alanda tıbbi bilgiye sahip olarak tasvir edilmiş Roma'nın Minerva'sı olan Eski Yunan Athena'sı, körlüğü gideren ve şakayık bitkisini, kendisinin etkili tedavisi olarak kullanan tanrıça olarak tapınım görmüştür (Hurd-Mead, 1988, s. 29–32). Minerva gibi doğum ve doğurganlık alanının dışında tedaviler gerçekleştiren, Yunan kökenli olduğu varsayılan İtalya'nın ilk tanrıçalarından Angitia, bitkilerin tıbbi yararları üzerine uzmanlaşmıştır. Angitia Roma şifa panteonunda favori bir tanrıça olmasa da bitkisel zehirlerin ve panzehirlerinin kaşifi ayrıca zehirli hayvanlar tarafından ısırılan insanları büyü ile iyileştiren bir tanrıçadır (Vergilius, Aeneas, VII. 758–759). Roma'nın en eski şifacı tanrıçalarından biri de sağlığın, bolluğun sağlayıcısı, yetişkinlerin yaşamını ve refahını gözlemleyen Anna Perenna'dır (Jayne, 1925, s. 417–418).

Yine Roma'da özellikle kadınların tapındığı Bona Dea doğurganlığın, uzun ömrün ve sağlığın sembolüdür (Adkins, 2004, s. 284). Hurd-Mead, Bona Dea'nın Aventine Tepesi'ndeki tapınağında, kısırlığın tedavisinde kullanılan bitkiler ve kutsal yılanlarla dolu bir mağara bulunduğunu ve Eleusis'teki Demeter tapınağındaki gibi bu tapınakta da tanrıçaya domuz ve para sunulduğunu, tanrıçanın kutsal alanında kadın hastalıklarının tedavisi için sadece kadın hekimlere izin verildiğini yazmaktadır (Hurd-Mead, 1938, s. 48–49). Richardson, şifacılığın sembolü olan yılanların zarar görmeden serbestçe dolaştıklarını, tanrıçanın kutsal alanındaki erkek ve kadın görevlilerin gerektiğinde çok çeşitli ilaçlar yaparak insanları tedavi edebildiklerini fakat erkeklerin tapınağa girmesine izin verilmediğini ifade etmektedir (Richardson, 1992, s. 60). Ancak belirtilen bu durum erkeklerin tanrıçadan şifa ummadıkları ya da tanrıçanın hizmetkarları tarafından tedavi edilmedikleri anlamına gelmemektedir. Erkeklerin, Bona Dea'nın tapınağına girmeleri ve törenlerine katılmaları yasak olsa da sağlık sorunları yaşadıklarında tanrıça ve rahibeleri tarafından sağlanan tıbbi yardıma başvurabildikleri aşığıdaki yazıttan anlaşılmaktadır.

Felix publicus / Asinianus pontific(um) / Bonae Deae Agresti Feliculae(?) / votum solvit iunicem alba(m) / libens animo ob luminibus / restitutis derelictus a medicis post / menses decem beneficio Dominae medicinis sanatus per / eam restituta omnia ministerio Canniae Fortunatae. (CIL VI. 68; ILS 3513; Brouwer, 1989, s. 53, no. 44).

“Rahiplerin hizmetinde köle olan Felix Asinianus, Bona Dea Agrestis Felicula’ya karşı yeminini istekli ve gönül rahatlığı içinde yerine getirdi, görme yeteneğini geri getiren tanrıçaya şükrederek beyaz bir düveyi kurban etti. Hekimler pes etmesine rağmen O, sahibenin yardımıyla ilaçlar alarak on ay sonra (görme yeteneğini) geri kazandı. Hizmetkar olarak onun sayesinde Cannia Fortunata’nın görev süresi boyunca her şey onarıldı.” (çeviri: Brouwer, 1989, s. 53).

MÖ 1. ile MS 1. yüzyıllar arasına tarihlendirilen bu yazıtta da görüldüğü üzere Bona Dea, kadın ve çocuk hastalıkları için daha çok tapınılan bir tanrıça olmasına rağmen erkeklerin de mustarip olabileceği hastalıklara şifa veren bir tanrıçadır (Brouwer, 1989, s. 53). Nitekim Eski Yunan şifa tanrıçası Panakeia ile özdeşleştirilen Bona Dea’nın genel şifacılık rolünün ön plana çıkarıldığı epithetlerinden ‘Oculata Lucifera’ gözleri şifalandıran, ‘Bona Dea Aurita’ kulakları şifalandıran anlamlarına gelmektedirler (Brouwer, 1989, s. 346, 198; Jayne, 1925, s. 422). Yazıttaki diğer bir önemli nokta ise tedavinin muhtemelen Bona Dea’nın rahibesi olan bir kadın tarafından yapılmış olmasıdır. Hekimler Felix Asinianus’un görme yeteneğini kazandırılmayıp pes ettiklerinde, nasıl bir tedavi uyguladığı yazıttan anlaşılamamasına rağmen, bu kadının uyguladığı tedavi sonuç vermiş ve Felix Asinianus görme yeteneğini geri kazanmıştır.

Şifacılıkla ilişkilendirilen ve bu özelliklerinden dolayı birçok tapınak inşa edilen diğer iki tanrıça Feronia ve Fortuna’dır. Fortuna döllemeye izin veren tanrıça olduğundan, bebek sahibi olmayı arzulayan bütün genç kadınların ve verimli mahsul almak isteyen çiftçilerin tanrıçasıdır (Hurd-Mead, 1938, s. 49; Monaghan, 2014, s. 271). Kuzey Roma’daki tapınağı MÖ 6. yüzyıla kadar dayandırılan ve muhtemelen Sabin kökenli olan Feronia, Roma’nın son zamanlarına kadar tapınım görmüş bir tanrıçadır (Jayne, 1925, s. 425; Monaghan, 2014, s. 279–280). Diğer özelliklerinin yanı sıra doğurganlık bahşeden ve doğuma yardım eden bir tanrıça olarak saygı görmüştür (Daly, 2009, s. 51). Ateşli hastalıkları önleme ya da tedavi etme becerisine sahip Febris, genel olarak ateşlenmeleri ifade eden Dea Febris adıyla anılırken, zamanla sıtmanın ayrıntılarını ifade eden Dea Tertiana ve Dea Quartana epithetleriyle öne çıkmıştır (Jayne, 1925, s. 462; Daly, 2009, s. 56–57). Cloacina, tıpkı Febris gibi ateşli hastalıkları tedavi eden bir diğer şifacı tanrıçadır. Temelde Roma kanalizasyon sistemini denetimi altında tutan ve böylece hastalıkların yayılmasını önleyen tanrıça, doğal olarak ateşli hastalıkları da kontrol altında tutmuş ve bu niteliğinden dolayı Romalılar ona bir şifacı tanrıça olarak tapmışlardır (Jayne, 1925, s. 460; Hurd-Mead, 1938, s. 49). Carna hem erkeklerin hem de kadınların kalp, karaciğer, akciğer ve diğer iç organlarını koruyan tanrıçadır. Romalılar sindirim organlarını koruyan ve şifa veren tanrıçaya, vücudun beslenmesi için en iyi gıda olduğuna inandıkları domuz yağı ve fasulye yemeğini dualar eşliğinde sunarak, ona olan minnettarlıklarını dile getirmişlerdir (Jayne, 1925, s. 458; Hurd-Mead, 1938, s. 49; Monaghan, 2014, s. 269).

Yaşam ve ölüm üzerinde söz sahibi, hastalıkları yaratan ve tedavi eden bir tanrıça olduğuna inanılan Magna Mater¹³, kısır kadınların çocuk sahibi olmak için başvurdukları özel bir tanrıçadır. Romalılara göre büyü gücüne de sahip olan tanrıça, çeşitli büyü ve tılsımlarla tüm hastalıkları tedavi edebilmiştir (Jayne, 1925, s. 486). Tanrıçanın tüm hastalıkları tedavi ettiğine yönelik Roma inancından hareketle Gallia Narbonensis'deki Arausio'da bulunmuş insan ayağı şeklindeki mermer adağın¹⁴ tanrıçanın şifa niteliğiyle ilgili olma olasılığı güç kazanmaktadır¹⁵. Benzerlerinin daha sonra tekrar ortaya çıktığı (Çapar, 1978, s. 175–176) bu adağı tanrıçaya sunan kişinin, ayağıyla ilgili bir hastalığa yakalandığı ve hastalığın iyileşmesi için yardım dilemek ya da iyileştirilmiş bir ayak için şükranlarını sunmak amacıyla adağı, tanrıçaya sunmuş olduğunu düşünmek sıra dışı değildir¹⁶. Ayrıca şifacı tanrıçalara istekte bulunmak ya da şükran sunmak amacıyla adakta bulunulduğuna yönelik başka örnekler de mevcuttur. Örneğin Delos'taki Kynthos Dağı'nda yer alan Artemis Eileithyia kutsal alanında elde edilen iki adağın yer aldığı bazı sunular açık ve net olup, burada hamile olarak yalvaran bir kadın tasvir edilmiştir (Demangel, 1922, s. 78–85). Yine doğum anının taş ya da kil üzerine tasvir edildiği sunular Kıbrıs'ta bulunmuştur (Dikaios, 1961, s. 204).

Roma'da üstün derecedeki şifacı tanrıçalardan bir diğeri de Diana'dır. Kadınların bütün hastalıklarını iyileştirmesi, özellikle de doğum anına hükmetmesi, Diana'nın şifacılık niteliklerinin en önemlilerindedir. Diana yani Artemis, kadın hastalıklarında olduğu kadar çocuk hastalıklarında da uzman bir tanrıçadır (Jayne, 1925, s. 446). Bununla birlikte, Diana'ya hastaların minnettarlıklarının bir göstergesi olarak birçok minyatür bacak, göğüs, karaciğer, oyuncak bebek, gerçek ya da sahte saç tutamı¹⁷ gibi hastalıklı organlarının kil, balmumu veya taştan birer minyatürünü sunduklarını ve bu sunulardan onun genel bir şifacı olarak kabul edildiğini görmekteyiz (Hurd-Mead, 1938, s. 29–32).

-
- 13 Tanrıların anası olduğuna inanılan Magna Mater'in Roma'ya Anadolu'dan ithal edilmesi II. Pön savaşı sırasında. Bu savaşta bir taraftan Hannibal'in istilası diğer taraftan sık görülen taş yağmurları (dolu) Romalılarda tanrıları kızdırdıklarına yönelik bir inanç geliştirmiş ve Romalılar bunun için çareler aramaya başlamıştır. Sybil kitaplarına başvurduklarında biliciler Phrygia'dan Magna Mater'i getirmelerini önermiş, böylece kutsal siyah bir taş (muhtemelen meteor) MÖ 204'te Roma'ya getirilmiştir. Getirildikten sonra uzun yıllar tapınım gören tanrıçanın tüm varlığı içine alan koruyuculuk niteliğinin kapsamında insanları hastalıklardan iyileştirme fonksiyonu oldukça önemli ve kültürün daimi bir özelliğidir (Livius 34. 3; 38.18; 29.10–14; Strabon 12.5.3; Achterberg, 2009, s. 41; Jayne, 1925, s. 486).
- 14 CIL XII. 1223; Ayak şeklindeki mermerin üzerine [Mat]ri deu[m] 'Tanrıların Anası' yazısı oyulmuştur.
- 15 Petridou'ya göre tapınak ve kutsal alanlardaki anatomik adaklar ya bir tedavi talebi ya da şükran sunusu olarak işlev görmüş olabilir (Petridou, 2017, s. 98).
- 16 Arkeolojik araştırmalarda insan ayakları, elleri, gözleri vb. şeklindeki terrakotta adakların toplu halde bir tapınakta bulunması, tapınakta ibadet edilen bu tanrı veya tanrıçayı tipik bir şifa tanrı ya da tanrıçası olarak nitelemek için yeterlidir. Aynı şekilde kadın üreme organı ve rahim şeklindeki adaklar, tapınağın bir tür kadın doğurganlık merkezi olarak kabul edilmiş olabileceği yorumlarına yol açmıştır (Carroll, 2019, s. 1).
- 17 Sağlık tanrı ve tanrıçalarına adak olarak sunulmuş gerçek veya yapay saçlar, hastalıktan kurtulma seremonisinin bir parçası olarak kullanılmıştır (Draycott, 2017, s. 83). Bu bağlamda Pausanias, Hygieia'ya kadınlar tarafından sunulmuş adak saç buklelerinden söz etmektedir (Pausanias, *Description of Greece*, II.11.6).

Iuno, *Iuno Luciana* epithetiyle doğumlardaki baş tanrıçadır ve yetişkinlik çağına gelene kadar hem erkek hem kız çocuklarının geçirdikleri her evreyi kontrol altında tutmuşur (Jayne, 1925, s. 449–450). Eski Yunan dünyasında sağlık tanrısı Asklepios’un kızı Hygeia ile bir tutulan Roma şifa tanrıçası ise Salus’tur. Hem devletin hem de bireyin refah, zenginlik ve sağlık tanrıçası Salus, şifacılık rolüyle sık sık sikke ve yazıtlarda tasvir edilmiştir¹⁸. Önceleri ülkenin güvenliğini sağlayan bir tanrıça olarak tapınılıp bu özelliğine ithafen II. Samnit Savaşı sırasında onun için tapınak inşa edilirken (Livius, IX. 43) MÖ 293’teki veba salgınında Asklepios’un Roma’ya çağrılmasından sonra Salus, Hygeia ile özdeşleşerek şifa tanrıçası rolüyle daha ön plana çıkmıştır (Beumer, 2016, s. 9; Jackson, 1999, s. 4).

Sonuç

Neredeyse Hellenistik Dönem’e kadar, Eski Yunan ve Roma dünyasında kadın şifacıları gösteren spesifik örneklerin olmayışı, Eski Yunan dünyasında erkeğin doğuştan getirdiği ve kadının yoksun olduğu sophrosyne ve retorik gibi birtakım erdemlere bağlanabileceği gibi Roma dünyasında da pater familias’ın hanedeki tüm görevleri, doğal olarak sağaltmayı da üstlenmesine bağlanabilir. Bunlar tek neden olmasa da temel ve en katı nedenler olmalıdır. Eski Yunan ve Romalılarda kadın, erkeğin doğuştan getirdiği erdemlerden yoksun olabilir fakat bir tanrıça ya da tanrısal dışı bir ruh, fani olan bir erkeğin niteliklerinin altında görülmemiş olmalıdır ki onlara şifacılıkta alan tanınmıştır. Diğer bir ifadeyle ataerkil bir sistemde erkekler şifacılık gibi kutsal bir alanda sıradan kadınları değil ancak tanrıçaları kendilerine denk görmüş ve antik kaynaklarda onlara yer vermeyi uygun görmüş olabilirler. Fakat yukarıda ele alınan tanrıçaların sağaltma nitelikleri incelendiğinde, bunların gerçek kadınlar olabileceği fikri güçlenmektedir. Şifacı tanrıçaların büyük çoğunluğu kadın ve çocukların hastalıklarıyla ilgileniyor görünmektedir. Oysa diğer niteliklerinin yanı sıra av tanrıçası olan Artemis neden av sırasında meydana gelen yaralanmalara şifa veren bir tanrıça değildir? Ya da savaş tanrıçası olan Athena, şifacılık panteonundaki görevinde neden savaş yaralarını tedavi etmemektedir? Bunun nedeni olarak, tanrıçaların şifacılık özellikleri yaratılırken, örnek alınan kadın modellerinin halk şifacılığında genellikle kadın hastalıkları, doğum ve çocuk hastalıklarıyla ilgilenmelerinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Buna rağmen, bazı kadınlar sağaltmadaki bu sınırlı alanın dışına çıkmış ve bitkisel alandaki uzmanlıklarını kanıtlamış olmalıdır ki model alındıklarında bitkisel bilgileriyle göz

18 Sikkeler için: Tanrıça Salus, *Salus Publica* (Halkın Sağlığı) imajıyla fiziksel sağlığın sembolü olarak, elinde bir patera tutarken (RIC II. HADRIAN, 604a) ya da bir yılını beslerken (RSC I. ACILIA-AEMILIA, 8) Roma sikkelerinde tasvir edilmektedir. Bu sahne Livius’un bahsettiği bir hikayeye dayanmaktadır ki, hikayeye göre orduyu tedirgin eden bir salgının kaldırılması için Romalılar, Apollon, Asklepios ve tanrıça Salus’a başvurmuşlardır (Livius’un 40.37.2–3). Yazıtlar için bkz: (CIL VII. 2579). 1789’da Binchester’da, biri Asklepios diğeri Salus olmak üzere iki heykel figürü içeren bir adak tableti keşfedilmiştir. Yazıtın genel kabul görmüş çevirisi: “*Roma vatandaşları Vettonların sağlığı ve güvenliği için Asklepios ve Salus’a hekim Marcus Aurelius Habrocomas tarafından adandı.*” Yine British Museum’daki bir yazıtta, bu sunağın Asklepios ve kızı Salus’a adandığı yazmaktadır (Barnes, 1914, s. 78–79).

hastalıklarına ve körlüğe deva bulan Artemis, Athena ve cerrahi becerilere sahip Leto ortaya çıkmıştır. Yine bitkiler hakkındaki uzmanlıklarıyla Eski Yunan dünyasında tedavilerde bulunan ve günün koşullarında mucize sayıldığı için bu durumlara mantıklı bir cevap bulunamadığında büyücülükle itham edilen Kirke, Medeia ve Roma'nın ilk tanrıçalarından Angitia'nın şifacı kadınlar üzerinden yaratılan tanrıçalar olabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Roma'da ise temelde aynı olan tanrıçaların bazı epithetlerle şifacılıkta daha geniş bir yetki alanı ile tanınmış olmaları dikkat çekicidir. Örneğin Eski Yunan dünyasında Athena, Roma'da Minerva Medica epithetiyle hekimlerin özel hamisi, kulak hastalıklarına şifa veren, saçları onaran ve başka hastalıklar için şifa reçeteleri yazan bir tanrıça haline gelmiştir. Diana'nın, Eski Yunanistan'da Artemis kimliğinde üreme ve doğum anıyla daha ilgiliyken Roma'da birçok minyatür bacak, göğüs, karaciğer, oyuncak bebek, saç tutamı gibi hastalıklı organların kil, balmumu veya taştan birer minyatürün sunulduğu, diğer bir ifadeyle bu hastalıkları tedavi ettiğine inanılan bir tanrıça haline geldiği anlaşılmaktadır. Sadece kadın ve çocuk hastalıklarıyla sınırlandırılmayan şifacı kadınlar üzerinden yaratılan diğer bir tanrıça ise, hem erkeklerin hem de kadınların kalp, karaciğer, akciğer ve diğer iç organlarını koruyan Carna'dır. Dolayısıyla şifacı tanrıçaların temelde jinekolojik hastalıklar, doğum ve çocuk hastalıkları alanında tedavi işlemleri yaparken zamanla hem kadın hem erkek hastalıklarını kapsayan sağaltma alanında, tıbbi beceriler sergilerken tapınım görmeleri, şifacı tanrıça yaratımında model alınan kadın şifacıların tıbbi alandaki becerilerini geliştirip daha kapsamlı bir alanda tedavi uygulamış olmalarının tezahürü olmalıdır.

Kısaltmalar

CIL. *Corpus Inscriptionum Latinarum.*

IG. *Inscriptiones Graecae.*

IK Kyme. *Die Inschriften von Kyme.*

ILS. *Inscriptiones Latinae Selectae.*

RIC. *The Roman Imperial Coinage.*

RSC. *Roman Silver Coins.*

SEG. *Supplementum Epigraphicum Graecum.*

Kaynakça

- Achterberg, J. (2009). *Kadın Şifacılar* (B. Altınok, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Adkins L. & Adkins R. A. (2004). *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York: Facts On File.
- Aristophanes, (1946). *Aristophanes, Vol. III., The Lysistrata, The Thesmophoriazusae, The Ecclesiazusae, The Plutus* (B. B. Rogers, Trans.). The Loeb Classical Library. Massachusetts: Harvard University Press.
- Barnes, H. (1914). On Roman Medicine and Roman Medical Inscriptions Found in Britanian. *Proc R Soc Med.* 7, 71–87.
- Beumer, M. (2016). Hygieia: Identity, Cult and Reception. *Kleio-Historia*, 3, 5–24.
- Brouwer, H.H.J. (1989). *Bona Dea: The Sources and a Description of the Cult*. Leiden: E. J. Brill.
- Capra, F. (1988). *THE TURNING POINT: Science, Society and the Rising Culture*. New York: Bantam Books.
- Carroll, M. (2019). Mater Matuta, ‘Fertility Cults’, and the Integration of Women in Religious Life in Italy in the Fourth to First Centuries BC. *PBSR*, 87, 1–45. <https://doi.org/10.1017/S0068246218000399>
- Çapar, Ö. (1978). Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı. *DTCF Dergisi*, 29(1–4), 167–210.
- Çelgin, G.(2010). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Daly, K. N. (2009). *Greek and Roman Mythology A to Z*. New York: Chelsae House Publishers.
- Demand, N. (1994). *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press.
- Demangel, R. (1922). Fouilles de Delos. Un Sanctuaire d’Artemis-Eileithyia a l’Est du Cynthe. *BCH*, 46, 58–93. Erişim adresi: http://www.persee.fr/doc/bch_0007-4217_1922_num_46_1_3029
- Dickie, M. W. (2005). *Magic and Magicians in the Greco-Roman World*. London - New York: Routledge.
- Dikaios, P. (1961). *A Guide to the Cyprus Museum*. Nicosia: The Nicosia Printing Works Chr. Nicolaon & Sons Ltd.
- Diodorus Siculus (1989). *Library of History*. Vol. I (C.H. Oldfather, Trans.). Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Draycott, J. (2017). Hair Today, Gone Tomorrow: The Use of Real, False and Artificial Hair as Votive Offering. Jane Draycott & Emma-Jayne Graham (Eds.), *Bodies of Evidence: Ancient Anatomical Votives Past Present and Future* (pp. 77–94). London: Routledge.
- Dubos, R. (1968). *Man, Medicine and Environment*. New York: Praeger.
- Euripides (1912). *Ion, Hippolytus, Medea, Alcestis*. Vol. IV (Arthur S. W., Trans.). The Loeb Classical Library. London: William Heinemann, New York: The Macmillan Co.
- Firatli N., & Robert L. (1964). *Les Steles Funeraires de Byzance Greco-Romaine*. Paris: A. Maisonneuve.
- Flemming, R. (2017). Wombs for the gods. Jane Draycott & Emma-Jayne Graham (Eds.), *Bodies of Evidence: Ancient Anatomical Votives Past Present and Future* (pp. 112–130). London: Routledge.
- Foley, H. P. (1994). *The Homeric Hymn to Demeter*. New Jersey: Princeton University Press.
- Foucault, M. (1990). *The use of Pleasure: Volume 2 of The History of Sexuality* (Robert H. Trans.). New York: Vintage Books.
- Graves, R. (2010). *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler* (U. Akpur, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Herodotos (1920). *Histories*. Vol. I. Books 1–2 (A.D. Godley, Trans.). London: William Heinemann.
- Hippocrates (1959). *The Physician* (Chapter I). Vol. II (W.H.S. Jones, Trans.). Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Hippocrates (1995). *Hippocrates, Fleshes*. Vol. VIII (Paul Potter, Trans.). Loeb Classical Library. London: Harvard University Press.
- Homeros (1924). *The Iliad* (A.T. Murray, Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Homeros (2005). *Odyseia* (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Hurd-Mead, K. C. (1938). *A History of Women in Medicine*. Haddam: The Haddam Press.
- Irving, J. C. (2015). *The Greek Epigraphic Evidence For Healer Women In The Greek World* (Doctoral dissertation, Macquarie University, Sydney).
- Jackson, R. (1999). *Roma İmparatorluğunda Doktorlar ve Hastalıklar* (Şenol Mumcu Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Jayne, W. A. (1925). *The Healing Gods Of Ancient Civilizations*. London: Yale University Press.
- Just, R. (1989). *Women in Athenian Law and Life*. London and New York: Routledge.
- Konstan, D. (2003). Shame in Ancient Greece. *Soc. Res.*, 70 (4), 1031–1060. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/40971960>
- Liddell, H. G., & Scott, R. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- Littre, E. (1853). *Oeuvres completes d'Hippocrate*. Vol. VIII. Paris: Bailliere.
- Lloyd, G.E.R. (1983). *Science, Folklore and Ideology: Studies in the Life Sciences in Ancient Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lomas, K. (2018). *The Rise of Rome: From the Iron Age to the Punic Wars*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Meier, C.A. (1985). *Der Traum als Medizin: Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*. Zürich: Daimon Verlag.
- Monaghan, P. (2014). *Encyclopedia of Goddesses & Heroines*. Novato California: New World Library.
- Neuburger, M. (1910). *History of Medicine*. Vol. I. London: Oxford University Press.
- Paton, W. R. (1918). *The Greek Anthology*. Vol. III. Loeb Classical Library. London: William Heinemann- New York: G.P. Putnam's Sons.
- Pausanias, (1918). *Description of Greece*. Vol. I. Books 1–2 (W.H.S. Jones, Trans.). Loeb Classical Library. London: William Heinemann.
- Pausanias, (1935). *Description of Greece*. Vol. IV. Books 8–10 (W.H.S. Jones, Trans.). Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Petridou, G. (2017). Demeter as an Ophthalmologist? Eye Votives and The Cult of Demeter And Kore. Jane Draycott & Emma-Jayne Graham (Eds.), *Bodies of Evidence: Ancient Anatomical Votives Past Present and Future* (pp. 95–111). London: Routledge.
- Pichanick, A. (2016). Sôphrosunê, Socratic Therapy, and Platonic Drama in Plato's Charmides. *Epoché*, 21(1), 47–66.
- Platon, (1881). *The Theaetetus of Platon* (Benjamin H. K., Trans.). Cambridge: At the University Press.

- Richardson, L. (1992). *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*. Baltimore and London: Hopkins University Press.
- Richter, G. M. A. (1954). *Catalogue of Greek Sculptures in Metropolitan Museum of Art*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Rouse, W. H. D. (1902). *Greek Votive Offerings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, C. (2000). Worshipping Mater Matuta: Ritual and Context. Edward Bispham & Christopher John Smith (Eds.), *Religion in Archaic and Republican Rome and Italy: Evidence and Experience* (pp. 136–156). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.
- Strabon (1961). *The Geography of Strabo*. Vol. V. Books 10–12 (Horace L. J., Trans.). The Loeb Classical Library. London: Harvard University Press.
- Tacitus Livius (2004). *The Annals* (A.J. Woodman, Trans.). Indianapolis/ Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Titus Livius (1926). *Livy*. Vol. IV. Books 8–10 (B.O. Foster, Trans.). The Loeb Classical Library. New York: William Heinemann London, G.P. Putnam's Sons.
- Titus Livius (1935). *Livy*. Vol. IX. Books 31 – 34 (Evan T. Sage, Trans.). The Loeb Classical Library. Massachusetts: Harvard University Press.
- Titus Livius (1936). *Livy*. Vol. XI. Books 38 – 39 (Evan T. Sage, Trans.). The Loeb Classical Library. London: Harvard University Press.
- Titus Livius (1949). *Livy*. Vol. VIII. Books 28–30 (Frank G. M., Trans.). The Loeb Classical Library. Cambridge, Massahusetts: Harvard University Press.
- Titus Livius (1979). *Livy*. Vol. XII. Books 40 – 42 (Evan T. S. & Alfred C. S., Trans.). The Loeb Classical Library. Massachusetts: Harvard University Press.
- Vergilius (1918). *Aeneid VII-XII, The Minor Poems* (H. Rushton Fairclough, Trans.). The Loeb Classical Library. London: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons.
- Ward, P. S. (1988). Hygeia's Sisters: A History of Women in Pharmacy. *Caduceus*, 4, 1–58.

Roma İnancında Ev Kültleri ve Mezarlardaki Naiskoslu Nişler Üzerine Bir Öneri

Household Cults in Roman Religion and A Proposal for Naikos Niches in Graves

Tuna Akçay¹

ÖZ

Roma dünyasında ritüellerinin uygulandığı mekan ya da alanlar da çeşitlilik göstermekte, tapınaklar, sunaklar, meydanlar, açık hava ritüel alanları, mezarlıkların yanı sıra evlerde de ritüeller gerçekleştirilmektedir. Evlerdeki ritüellerin uygulanmasında iki farklı anlayış söz konusudur. Bunlardan ilki, evde devletin tanımladığı ve kabul ettiği kültlere bağlı olan ritüellerin gerçekleştirilmesidir. Diğeri ise paterfamilias'ın bir rahip görevi üstlenerek, ailenin kendine has kültleri kapsamındaki ritüellerin aile bireylerince yerine getirilmesinden oluşmaktadır. Her iki durumda da "ev", bu ritüellerin uygulandığı sırasında dışarıdan müdahale edilemeyen ve yönetilemeyen bir kültür yeri, aynı zamanda korunan bir alandır. Evlerde gerçekleştirilen ritüellerde lares, genius ve dii penates kültleri ve ona dair ritüel pratikleri ön plana çıkmakta, bu kültürlerin uygulama biçimindeki farklılıklar ve benzerlikler çalışmamızda ele alınmaktadır. Konu, arkeolojik veriler ve antik kaynakların sağladıkları bilgiler bağlamında değerlendirilmekte; Roma evlerinde ritüellerin nerelerde gerçekleştiği konusuna da değinilmektedir. Özellikle larariumlar, başta Pompeii olmak üzere önemli Roma kentlerindeki örnekleriyle tanıtılmaktadır. Ayrıca, bir öneri olarak Olba'daki tapınak cephele kaya mezarı örnek gösterilerek mezar odalarındaki naikoslu nişlerin de aslında birer lararium'u temsil etmekte olabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ev Kültleri, Lares, Genius, Dii Penates, Lararium

ABSTRACT

Areas where religious rituals took place in the Roman world varied: Temples, altars, city squares, open air ritual areas and cemeteries as well as houses were all places that hosted rituals. House rituals are of two different types. The first are those that are carried out by family members, in accordance with the cult as defined and accepted by the state. In the second type, the family practices its own rituals with the paterfamilias assuming the role of the priest. In both types, "house" during the ritual is a cult area that is immune to outside interference and governance and is a protected space. Overall house rituals feature lares, genius and dii penates cults and practices related to those, the similarities and differences of which are studied in this article. The subject is evaluated based on archaeological evidence and the information provided by ancient sources, accompanied by discussions of the places inside houses where rituals took place. In particular, lararia across Roman cities are introduced with examples, with the primary city being Pompeii. In addition, taking the rock-cut tomb with a temple façade in Olba as an example, it is proposed that naikos niches in the burial chambers likely each represent a lararium.

Keywords: Home Cults, Lares, Genius, Dii Penates, Lararium

1Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tuna Akçay (Öğr. Gör. Dr.),
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara, Türkiye
E-mail: akcaytuna@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-3090-8354

Başvuru/Submitted: 26.11.2019

Kabul/Accepted: 28.11.2019

Atıf/Citation: Akçay, T. (2019). Roma inancında ev kültürleri ve mezarlardaki naikoslu nişler üzerine bir öneri. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research*, 22, 75–106.

<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.651105>

EXTENDED ABSTRACT

To understand the religion of Rome, it is necessary to understand the family structure, the basic unit of society. Also, the wide territory of the country and especially the relations with Eastern societies create a belief system with an eclectic structure. In the Roman world, house rituals structured and shaped everyday life. It is possible to evaluate house rituals in two ways. The first of these is the rituals including slaves and servants as well as family members. The second is family-specific cult practices applied only by the *paterfamilias*, his wife and children. In Rome, houses are not only places where the family lives, but also the areas where many social and religious practices take place. Beyond collecting the family, belongings or animals under one roof, the house is a holy place, which symbolizes and protects the family unity. In addition to these, the house is also a sacred place where ancestors are remembered. The first aim of these rituals is material-oriented and for the needs of the house. However, they are also carried out for dead ancestors or gods. Although there are no significant differences between these two aims, these rituals are for sure carried out by considering the peace and abundance of the house. In the Roman world, the public spaces where ritual practices performed in the presence of public are called *sacra publica*, and cult practices, performed only within the family are called *sacra privata*. In this way, *sacra publica* expresses the ritual acts of the state, which are open to the public. Society can freely participate in these ritual acts. Preservation, financing and sanctification of the cult is the responsibility of the local government. These rituals are not an option for society, but an obligation to be carried out. They are organized by the central or local government and regarded as compulsory ritual practices to be followed. This obligation should be considered as a political component of Roman religion within the state. Since religion and politics are in line with each other in Rome, these ritual practices became obligatory within certain rules. The Romans participate in these ritual practices obliged by the state and contribute to the peace with the gods (*pax deourum*). However, it is stated that this coercion caused dissatisfaction of some Roman citizens, and therefore some cults from the East were accepted. This situation has led to the development of various cults in the country. *Sacra privata*, apart from public compulsion, allows people to live their individual beliefs in more free and private spaces. “Privatus” means separate from the state, limited to a single individual or belonging to a single individual (Georges, 1902, s.633). This understanding enables individuals to worship the cults they believe in and this broad perspective makes it possible to perform ritual for family cults and ancestors (*gentes*) in the house (*religio domestica*). In this context, the places or areas where the rituals are practiced in the Roman world are also varied: in addition to temples, altars, city squares, open air ritual areas and cemeteries, rituals are also performed in the houses. There are two different approaches to the practice of the rituals in the houses. The first of these is the practice of rituals in the house, which depend on the cults defined and accepted by the state. In the second type, the family practices its own family-specific

cult rituals with the *paterfamilias* assuming the role of the priest. In both cases, the “house” during the ritual is a cult place that can not be interfered and managed from outside and it is also a protected space. In the house rituals stand out lares, genius and dii penates cults and ritual practices related to those. The differences and similarities in the practice of these cults are handled in our study. The subject is evaluated based on archaeological evidence and the information provided by ancient sources. It is also mentioned where the rituals take place in Roman houses. In particular, larariums are introduced with examples from important Roman cities, initially Pompeii. In addition, taking the rock-cut tomb with a temple facade in Olba as an example, it is proposed that naiskos niches in the burial chambers likely each represent a lararium. The rock-cut tomb with a temple facade provides important results regarding the cult of the dead in Olba. In the Roman world, the tomb is considered and designed as the house of the dead for the other world. In Roman religion, tombs are regarded as “domus aeterna”, in other words eternal house of the decedent. In the light of this basic information, some rituals in the tombs or graves are similar to the ritual practices in the houses. For the Roman world the naiskos niches in the burial chamber may have the characteristics of larariums in Roman dwellings, especially both formally and functionally.

Giriş

Roma'da evler sadece ailenin yaşamını sürdürdüğü yerler değil, aynı zamanda birçok sosyal ve dini pratiğin gerçekleştirildiği alanlardır. Ev, aileyi, eşyalarını ya da hayvanlarını bir çatı altında toplamasının ötesinde aile birliğini simgeleyen, koruyan ve kollayan, ataların anıldığı kutsal bir mekan, baba ocağıdır. Bu durumu Cicero şöyle vurgular (Cicero, de domo sua, 41, 109.)

Her bir yurttaş için dünyadaki en mukaddes, en kutsanmış yer onun evidir. Onun kutsal ocağı orada, ev tanrıları, dinsel tapınımının, ev ritüellerinin merkezi işte orası¹

Roma dünyasında, inanç sisteminde özel önemi ve değeri olan evin ve ona verilen kutsallığın yansıması olan ev ritüellerinin arkeolojik ve yazınsal veriler bağlamında değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Roma dini, içinde pek çok inanç ve kültür barındırması bakımından eklektik bir yapıya sahiptir. Roma dini inancında tek bir yapıdan bahsedilemeyeceği için onu bir ritüeller bütünü olarak tanımlamak olasıdır. Roma inancında ritüellerin gerçekleştirildiği yerler çeşitlilik göstermektedir. Bu yerler, insanların ortak kullanım alanları ya da dernekler olabileceği gibi ailenin yaşadığı özel konutlar da olabilmektedir (Rüpke, 2001, s.19).

Roma dünyasında ev kültürleri, gündelik hayatı yapılandırmakta ve biçimlendirmektedir. Evdeki kültik uygulamaları iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, aile bireylerinin yanısıra köleler ve hizmetlilerin de içinde bulunduğu ritüellerdir. Diğeri ise sadece *paterfamilias*, karısı ve çocukları için geçerli olan aileye özel kült pratikleridir (Deissmann 1998, s. 415). Bu ritüellerdeki ilk amaç, materyal odaklı ve evin ihtiyaçlarına yöneliktir. Ancak, bir yandan da ölmüş atalar ya da tanrılar için yapılmaktadırlar (Rives, 2007, s.117). Her iki amaç arasında keskin ayırım olmamakla birlikte, elbette ki evin huzuru ve bereketi düşünülerek bu ritüeller gerçekleştirilmektedir.

Roma dünyasında toplumun hazır bulunduğu ritüel uygulamalarının yapıldığı kamusal alanlara *sacra publica*, sadece aile içinde gerçekleştirilen kült uygulamalarına da *sacra privata* denmektedir (Wachsmuth, 1980, s.44). Böylece, *sacra publica* devlet eliyle kamuya açık resmi bir niteliği olan, toplumun serbest bir şekilde dahil olabileceği ritüel eylemlerini ifade etmektedir. Kültün korunması, finanse edilmesi, yerin kutsanması yerel yönetimin sorumluluğundadır. Bu kültürler toplum için bir seçenek değil, uygulanması zorunlu bir vazifedir. Bunlar, merkezi ya da yerel yönetim tarafından organize edilmekte ve uyulması zorunlu ritüel uygulamalar olarak nitelenmektedirler (Rüpke, 2001, s.29). Bu zorunluluk Roma dininin devlet içinde politik bileşeni ile ilgili sayılmalıdır. Roma'da din ile politika

1 Makalede yer alan Latince metin çevirileri konusunda yardımları için Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Klasik Filolog Öğr. Gör. Murat Özyıldırım hocama gönülden teşekkür ederim.

aynı eksen de gittiği için bu ritüel uygulamalar da belirli kurallar içinde zorunlu hale gelmiştir. Romalılar, devletin zorunlu kıldığı bu ritüel uygulamalarına katılıp, tanrılarla olan barışa (*pax deourum*) katkıda bulunmaktadır. Ancak bu zorlamanın bazı Roma vatandaşlarında memnuniyetsizliğe neden olduğu ve bu nedenle Doğu'dan gelen bazı kültürlerin kabul gördüğü; durumun ülkede çeşitli kültürlerin gelişmesine yol açtığı belirtilmektedir (Orr, 1978, s.1559).

Sacra privata ise kamu baskısından ayrı, insanların bireysel inançlarını daha özgür ve özel alanlarda yaşamasını sağlamaktadır. “*Privatus*”, devletten ayrı, tek bir birey ile sınırlı ya da tek bir bireye ait anlamına gelmektedir (Georges, 1902, s.633). Bu anlayış bireylerin kendi içinde inandığı kültürlere tapınım gerçekleştirmesini sağlamakta; bu geniş bakış açısı, evlerde (*religio domestica*) aile kültürüne ve atalara (*gentes*) ritüel gerçekleştirmeyi mümkün kılmaktadır (Rüpke, 2001, s.31).

Öte yandan, Roma dünyasında yukarıda sözü edilen farklı ritüel pratikler arasında keskin bir ayrım da söz konusu değildir. Bu nedenle farklı alanlardaki ritüelleri birbirinden ayrı bir perspektifle değerlendirmek doğru olmayacaktır. Örneğin, evi ve aile ocağını simgeleyen Hestia, hem evlerde tapınılmakta, hem de kamusal alanda, Forum Romanum'da Vesta Rahibeleri onun ateşini korumaktadırlar.

Ev Kültleri

Roma evindeki kültik uygulamalarda iki farklı ritüel anlayışı söz konusudur. Bunlardan ilki evde devletin tanımladığı ve kabul ettiği ritüellerin, kültürün gerçekleştirilmesi; diğeri de *paterfamilias*'ın bir rahip görevi üstlenerek ailenin kendine has kültürünü ve ritüellerini aile bireylerine uygulaması niteliğindedir (Kaiser, 1965, s.51; Gradel, 2002, s.206).

Ritüelin uygulanacağı zaman evin sakinleri dini bir topluluğu oluşturmakta ve dini ritüeller bütün ailenin günlük yaşamını önemli bir şekilde etkilemektedir. Ev bu anlayış çerçevesinde ritüellerin yapılacağı zaman kutsal bir alana dönüştürülmektedir (Wachsmuth, 1980, s.44). Cicero bu durum ile ilgili önemli bilgiler verir (Cic. dom. 109).

Her din tarafından, her vatandaşın özel evi (domus) olarak değerlendirilen şeyden <yerden> daha dokunulmaz olan nedir? Burada Sunaklar, ocaklar, ev tanrıları, kültürler (sacra), dini adetler (dinler), ritüeller bulunmaktadır. İşte herkes için, kimsenin oradan zorla kaçırılmayacağı böyle dokunulmaz bir kutsal alan vardır (sanctum).

Evlerin özel, dokunulmaz atmosferi içinde uygulanan ve Cicero'nun ifadesine göre atalardan kalma olan, kamuya açık olmayan alanlarda gerçekleştirilen ritüeller için devletin sorumluluğu olup olmadığı sorusuna cevap, Roma inancının kökenlerinden biri olan Yunanlı kökenlerde aranabilir. Aristoteles'in Atina'da kamu görevine başvuran birinden bahsettiği bölüm ev ve kamu kültürünü açıklayan önemli bir metindir:

İlk denemelerde şu soruyu soruyorlar; ilk önce baban kim ve nereli? Babanın babası kim? Annen kim, annenin babası kim ve nereli? Apollon Patroos ve Zeus Herkeios'a inanıp inanmadığı ve bu tapınakların nerede olduğu, aile mezarlığının nerede olduğu atalarına iyi davranıp davranmadığı, vergi ödeyip ödemediği, askerlik yapıp yapmadığı sorulur ve bu sorular cevaplandıktan sonra şahitler çağırılır (Arist. ath. pol. 55,3).

Bu metin, Yunan dünyasında devletin gözünde ailede geçerli olan inançlara verilen önemi yansıtmaktadır. Metinde bahsedilen Apollon Patroos'un kült heykeli Atina agorasında, Zeus Eleutherios stoasının güneyinde yer almakta; Zeus Herkeios sunağı ise Atina'daki Pandroseion'da ve Zeus'un sınır muhafızları olarak ritüel gerçekleştirilen Dipylon'da yer almaktadır (Schwabl, 1972, s.309). Zeus Herkeios, Yunan inancında yerel kimlikli en eski tanrılardan biridir (Sjövall, 1931, s.7). Herkeios sıfatı ile evlerin koruyucu tanrısı olarak bilinmektedir (Nilsson, 1992, s.402). Apollon Patroos hakkında ise çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte İonialıların atası olarak bilinmekte, hem devlet hem de ev kültüründe önemli bir yere sahip bulunmaktadır (Palagia, 1980, s.13). Her iki kült de kamusal ya da kamusal olmayan alanlarda tanınmakta ve bu durum Atina'da ev kültürleri ile kamu tarafından tanınan kültürlerin yakın ilişkisini göstermektedir. Aristoteles'in yazdıkları, Yunanlılarda yönetimlerin hem hanelerdeki inançları bilmek ve kontrol etmek istediklerini, hem de devletin bağlayıcı bir dini temelini olmasının amaçlandığını göstermektedir. Ayrıca, insanların da bu inançtan kopmamasının arzu edildiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda örnek olarak verilen Yunan modelinde olduğu gibi Roma dünyasında da devletin dinsel inançlar ve kültürlerle ilgili kontrol sistemini yasalar çerçevesinde sağladığı görülmektedir. Cicero, aşağıdaki ifadesinde ev içinde geçerli inançların aile babasının ölümünden sonra da rahiplerin sorumluluğu altında ve mirasçıların yükümlülüklerini yerine getirmesi ile devamından söz etmektedir:

Bu haklar rahiplerin vekaleti sayesinde korunmakta, böylece aile kurbanları evin babasının ölümünden sonra bitmez ve onun mirası kime kaldıysa onun tarafından devam ettirilir (Cic. leg. 2,48).

Her ne kadar Cicero ev kültürlerinin uygulanmasındaki devamlılığı savunsa da özellikle ritüellerin uygulama yetkisinin rahiplerde olduğunu hatırlatmakta, otoritenin kimin olduğu vurgusunu böylece yapmaktadır. Ayrıca metnin başlangıcındaki “*Bu haklar rahiplerin vekaleti sayesinde korunmakta*” hatırlatması ile de devletin içinde kabul görmüş kültürlerin evlerde ritüellerle yaşatılmasının istendiği anlaşılmaktadır.

Bu korumacı kontrol sisteminin arka planında yabancı kültürlerin devlet kültürlerine karıştırılmaması isteği yatmaktadır. Yabancı kültürler, özellikle Doğu'dan Roma'ya gelen ve ev içlerindeki ritüellere yansımaya başlayanlar olmalıdır. Öncelikle Roma idaresinin hiçbir şekilde istemeyeceği kültürler olarak Doğu'nun gizem dinlerini düşünmek mümkündür.

Dionysos (Bacchus) kültüründeki kendinden geçmiş, kontrol dışı ritüeller bunun bir örneği olabilir. Cicero da yukarıdaki söylemi ile yabancı kültlere ait ritüelleri bir tehdit olarak düşündüğünden, rahiplerin vekaletlerinin koruyuculuğunu öngörmekte; böylece muteber sayılan kültik uygulamaların güvence altında tutulmasını amaçlamaktadır.

Bu tehdit durumunu anlatan bir diğer kaynak da tarihçi Livius'tur. Onun 39. kitabındaki anlatıma göre; Consul Spurius Postumius Albinus, Yunanistan'dan Roma'ya gelen Bacchus kültürünün ve ritüellerinin soruşturmasını yapmıştır. Bacchus kültürünün yayılması, Etruria'da yaşamış olan Yunanlı bir din adamından kaynaklanmakta; ardından bu kişinin Roma'ya dönmesi ile burada gece ayinleri ile takipçiler araması ile yayılmaya başlamaktadır (Livius, Ab urbe condita 39, 8). Başlangıçta çok az kişinin bu ritüellere katılmasına rağmen, bu gizemli ritüellerin şarap ve cinselliği de kapsamı nedeniyle üyelerinin sayısı gitgide artmıştır. Bu kontrolsüz ritüeller daha sonra kamu düzenini bozmaya kadar gitmiş ve suç oranları bu ritüeller nedeniyle artmaya başlamıştır. Özellikle toplum tarafından hoş karşılanmayan birçok tabu, eşcinsellik, özgürlük, delilik, sapkınlık gibi kontrol dışı durumlar bu ritüeller içinde yapılmaya başlanır hale gelmiştir (Livius, Ab urbe condita 39, 13). Bunun üzerine Consul Spurius Postumius Albinus evlerde organize olan bu ritüellerin araştırılmasını sağlayarak, Roma düzenine bir tehdit olmasından dolayı sadece Roma şehrinde değil tüm ülke sınırları içinde Bacchus ritüellerini yasaklamıştır. Bacchus'a ait bütün kutsal alanlar tahrip edilmiş ve kullanılmasına engel olunmuştur. Bu soruşturma neticesinde yedi bin kişi tutuklanmış, kaçmak isteyenler ise kentın şehir kapılarında yakalanmıştır (Livius, Ab urbe condita 39, 19).

Livius'un naklettiği MÖ 186 yılında gerçekleşen bu olayı kanıtlayan epigrafik bir veri de bulunmaktadır (Resim 1). Bu, Viyana'daki Sanat Tarihi Müzesi'nde sergilenmekte olan yazıttır. Söz konusu metinde *Bacchanalia* hakkında hükümleri içeren senato kararı kaleme alınmaktadır (CIL 1, 581):

Quintus Marcius, Lucius [ve] Spurius Postumius'un oğlu, Lucius'un oğlu, konsüller olarak senatoyu Bellona Tapınağı'ndaki Ekim Nonen'ine [İ.Ö. 7. Ekim 186] çağırıldı. Yazılı metinden sorumlu olanlar Marcus Claudius, Marcus'un oğlu, Lucius Valerius, Publius [ve] Quintus Minucius'un oğlu, Caius'un oğlu idi.

Bacchanalia şenlikleri ile ilgili olarak, [Roma ile] müttefikleri için şu bildiriye ilan ettiler: Hiçbirinizin bir Bacchanalia için [bir yeri] olamaz. Bacchanal [için bir yere] ihtiyaç duyduğunu beyan eden kişiler varsa, Roma'ya şehir praetoruna gelmelidir ve dinlenmelerinden sonra senatomuz bu duruşmada en az 100 senatör bulundurarak bununla ilgili bir karara varmalıdır.

Şayet daha önceden şehir praetorunu ziyaret edip ondan buna ilişkin izin almamışsa, bir Roma vatandaşı, Latin veya müttefiklerden biri olup olmadığı farketmeksizin, duruşmada en az 100 senatör varken Senato'nun onayı ile hiçkimsenin Bacchalar arasına karışmasına izin verilmez. [Buna senatörler] karar vermiştir.

Hiçbir erkeğin papaz/rahip/din adamı olmasına izin verilmez; hiçbir erkek ve hiçbir kadın yönetici olamaz; hiçbirinin ortak bir kasa/hesap kullanmasına izin verilmez; kadın ya

da erkek ne [yönetici] bir yetkili ne de bir vekili, kimseye emir veremez. Bundan böyle yeminle, vaatle, sözleşmeyle ya da onayla birbirleriyle bağlanamazlar, birbirlerine karşılıklı söz veremezler. Şayet [daha önce] şehir praetoruna gitmemiş ve ona duruşmada en az 100 senatör varken Senato'nun onayı ile bu izni bildirmemişse, hiçkimse ritüelleri gizlice gerçekleştirmesine izin verilmez. Hiçkimse ritüelleri kamusal ya da özel alanlarda, hatta şehir dışında gerçekleştiremez. [Buna senatörler] karar vermiştir.

Kadın ve erkeklerin, toplamda beş kişiden fazla olmaları durumunda ritüel düzenlemelerine izin verilmemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, şehir praetorunun ya da senatonun [uygun] izni olmadan ikiden fazla erkek [ya da] üçten fazla kadın [ritüellere] katılamaz.

Bunu en az üç pazar gününde [halk] toplantısında ilan etmelisiniz ve senatonun aşağıdaki konuda kararını not almalısınız: Birisi yukarıda belirtilen hükümleri ihlal ederse, senatörlerin kararlaştırdığı gibi ona sermaye süreci uygulanır. Ve siz bunu - ki senato böyle uygun görmüştür- bronz bir tabakaya kazımalısınız ve en iyi anlaşılacakları yere yerleştirtmelisiniz. Ve Bakkhaların yerleri, şayet varsa - dini bir arka plan olması dışında - yukarıda belirtildiği gibi bu evraklar size verildikten sonraki 10 gün içinde yok edilmelidir. [İkinci elden?] Teura bölgesinden [Terina?].

Bu senato kararı Roma'da ilk defa resmi bir kabulü olmayan, Roma'nın *mos maiorum* anlayışını tehdit eden devlet dışı bir külte karşı alınmış önemli bir hükmü yansıtmaktadır. Devletin kontrolü dışında var olan kültlere karşı bir emsal oluşturmaktadır. Her ne kadar evlerde gelişen ve yayılan Bacchus kültü doğrudan bir ev kültü olmasa da, ev kültlerine devletin bakışın anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Şu açık bir şekilde anlaşılıyor ki kamusal olmayan kültlere karşı herhangi bir destekleme söz konusu değildir.

Bacchanalia ile ilgili olarak devlet otoritesinin sergilediği tutum, elbette ki kamu kültlerine dışında kalan bütün kültürlerin tamamen yasaklandığı anlamına gelmemektedir. Aksine, Roma her ne kadar zorunlu kılmaya da resmi kültür için ritüel gerçekleştirilmesini beklemekte, ev içinde gelişen birçok külte ve onlarla bağlantılı ritüellere de müsaade etmektedir. Yasak *Bacchanalia* durumunda olduğu gibi ritüeller toplum düzenini yani *mos maiorum* anlayışına zarar vermeye başlarsa ortaya çıkmakta; bu aşamaya gelindiği takdirde toleransın ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir.

Evlerde Gerçekleştirilen Roma Festivalleri

Romalılar, tanrılar ile iletişim halinde olmak, tanrılarının huzurunu sağlamak için dua etmek ve kurban kesmek gerektiğini düşünürler. Bu tarz eylemlere fırsat yaratmak için de belirli zamanları ritüel günleri olarak belirler. Roma dışında kalan koloniler ve eyalet şehirleri kendi dini takvimlerini oluşturmuştur. Bu takvimlerin günlerini o kent in yerel senatosu karar verir. Roma şehri için de bu pek farklı bir durum değildir. Roma'da takvimdeki ritüellerin uygulanmasına senato, festivallerin takvimdeki yerine ise pontifices kurumu karar vermektedir (Gordon, 2003, s.69).

Bu festivallerin uygulanması Romalılar için bir görev olması nedeniyle, pratiklere yönelik mekanlar oluşturulmuştur. Tapınaklar, kutsal alanlar, nişler ve ev içindeki ritüel alanları

bu mekanların bazılarıdır. Her günün farklı bir amacı olması nedeniyle ritüel pratikleri de farklıdır. Ev ve aile ile ilgili ritüellerin gerçekleştirildiği yerler evlerde bulunan nişler ve bu uygulamalara ayrılan alanlardır. Bu çerçevede aile kültürünü direkt ilgilendiren festivaller aşağıda açıklanarak sıralanmıştır.

Lemuria Festivali

Romalıların ölülerinin kötü-korkunç ruhlarını kendi evlerinden kovmak amacıyla yaptıkları festivaldir. Ailenin ölü üyelerinin ruhlarının *Lemuria* festivalinde, Mayıs ayının 9., 11., 13., günü evin içinde dolaştığına inanırdı (Akçay, 2017, s.145-147). En çok korkulan da genç ölülerdi, genç yaşta öldükleri için geride kalanlara kin besledikleri düşünülürdü. Ovidius her aile babasının evinde kendi başına gerçekleştirdiği ritüeli anlatır. Buna göre; aile babası hayaletleri defetmek için gece yarısı kalkar, evin içinde yalın ayak gezinir (yürürken) hayaletler yesin diye yere dokuz kara bakla fırlatır, ailenin yaşayan üyeleri için verdiği bu kurtulmalık karşılığında hayaletlerin artık onları kaçırmayacağını ümit ederdi. Yerine getirdiği diğer ritüellerden sonra *paterfamilias* hayaletleri savmayı başarırdı (Ov. Fast. 5, 419). Ovidius, *Fasti* adlı eserinde 9 Mayıs'taki ritüelleri şu şekilde anlatmıştır:

*Bununla birlikte eskiler o günlerde tapınakları kapattılar
şimdi Feralia zamanında kapattıklarını gördüğün gibi.
Ne dul kadının ne de bakire kızın yanarcalarına uygundur
o zaman, evlenmiş olsa da olmaz evliliği uzun süreli.
Yine bu nedenle, eğer etkiliyorsa seni atasözleri,
söyler durur halk "yoktur Mayıs ayında evlenmekten beteri (Ov. Fast. 5, 485-490).*

Aynı Feralia Festivali'nde olduğu gibi yine bu ayda da düğünler ve çeşitli eğlenceler gerçekleştirilmez ve tapınaklar kapalı kalır.

*kadim tapınmanın ayini yapılacak, ey geceye ait Lemuria,
o festival, sunular verecek ölmüşlerin suskun ruhlarına.
Yıl daha kısıydı, ne henüz biliyorlardı kutsal arınma törenlerini
ne de ayların önderiydin, ey çift yüzlü Ianus.
Yine de o zamana değin sönmüş kül yığınına getiriyorlardı hediyelerini
ve torun, gömülen dedesinin mezarına hürmet gösteriyordu (Ov. Fast. 5, 421-427).*

9 Mayıs'taki Lemuria ölü kültü festivali kapsamında ritüellerin içeriği genel anlamda yukarıdaki dizelerde dile getirilmiştir. Ölenlerin yakınları sunular ile atalarının ruhlarını rahatlatılacağı inancı bu ritüellere hâkim olan inançtır.

*ve ellerini pınar suyuyla tertemiz yıkadıktan sonra,
döner ve kara fasulyeleri alır önce
sonra yüzünü başka yöne çevirip atar;
ama atarken "bunları ben atıyorum,
bu fasulyelerle hem kendimi hem de ailemi,*

*bedelini vererek kurtarıyorum” der.
Bunu dokuz kere söyler
ve ardına bakmaz; inanılır hayaletin
bunları topladığı ve hiç kimse görmeden
arkadan takip ettiği.
Tekrar suya dokunur adam ve Temese bakırını çınlatır
ve rica eder hayaletin evinden çıkıp gitmesini.
Dokuz kere “babamın ruhu çık git” dedikten sonra
arkasına bakar ve ayini kusursuz bir biçimde yaptığına inanır (Ov. Fast. 5, 435-439).*

Carista Festivali

22 Şubat'ta gerçekleştirilen bu ritüel, *Cara Cognatio* olarak da bilinir. *Parentalia*, *Feralia* ve *Carista* festivalleri birbirleriyle yakından ilgilidir. 13 Şubat sabahı ölüyü yatıştırmak (*placandis Manibus*) için başlayan ritüeller 21 Şubat *Feralia* ile son bulur. Daha sonra *Carista* festivali başlar. Ölüler ile ilgili ritüeller gerçekleştirildikten sonra sıra yaşayan aile bireyleri için gerçekleştirilen ritüellere geçilmektedir. Bu ritüelin adı değerli akraba anlamına gelen *cari*'den türetilmiştir. *Concordia* ya da *Carista* onuruna gerçekleştirilir. Bu festival zamanında aile üyeleri evde toplanır ve herkesin katkı sağlayarak yapılan yemek birlikte yenir. Daha sonra aile tanrılarına (*socios deos*) kurban ritüeli gerçekleştirilip, ailenin iyi niyetleri dile getirilir. Kaba ve aç gözlü akrabalar ise bu ritüellerden çıkarılırdı (Scullard, 1981, s.74). Aile tanrıları (Ovidius *Fasti* adlı eserinde bu festivalden şöyle bahsetmiştir.

*Aziz akrabalar ertesi günü Caristia olarak adlandırdılar
ve tanışmaya geldi akraba topluluğu aile tanrılarıyla.
Kuşkusuz mezarların ve göçüp gitmiş akrabaların ardından
Hoş bir şeydir yüzümüzü hemen yaşayanlara çevirmek
ve kaybedilen onca kişiden sonra soydan geriye ne kaldıysa
saymak ve akrabalık derecesini saptama (Ovid., Fasti, 2, 620).*

Ovidius'tan da anlaşıldığı üzere akrabalar ile birliğin sağlanması için aile tanrılarında ritüeller gerçekleştirilmektedir. Ölü ruhlar için gerçekleştirilen ritüellerden sonra kalan akrabalar ile birlik içinde yaşama arzusu bu inancın temelidir.

Compitalien Festivali

Compitum (pl. compita) dört yol ağzı, kavşak anlamına gelmektedir. Bu alanlarda yılın belirli günlerinde toplanılır ve her katılanın kendine ait ritüel nişlerine (lares compitales) ritüeller gerçekleştirilirdi. Roma'da Augustus dönemine ait Lares'e adanmış *Compitum Acili* isimli küçük bir tapınak bulunmaktadır (Henner, 1988, s.398-400). Bu kült uygulamalarına Compitalia denmektedir. Bu ritüeller daha önceleri köylüler tarafından gerçekleştirilen Aralık sonu-Ocak başında kutlanan kış festivalleridir. Bu zamanlarda aileler buluşur, birlikte yemek yenir ve şarap içilirdi. Compitalia'nın bir önceki ve sonrasındaki gece aile bireyleri evdeki

kült nişine yün bebekler asar, köleler ise yünden toplar yerleştirirlerdi. Kurbanlar sunulur ve aynı zamanda aile fertleri arasında oyunlar oynanırdı.

Bu festival aynı zamanda şehirlerde, insula'ların birleştiği kavşaklarda yer alan ritüel alanlarında gerçekleştirilirdi. Daha sonraki dönemlerde şehirlerde kutlanan bir festival haline gelen bu ritüeller özellikle görevliler ve köleler arasında yoğun bir şekilde benimsenmiştir.

Evin Koruyucu Kültleri

Genius

MS 3. yüzyılda yaşamış Roma yazarı Censorinus, ev kültlerinden biri olan Genius'u açıklamıştır (Censorinus, De Dei Natale 3.1, 5):

Genius, herkesin doğar doğmaz korumasında yaşadığı tanrıdır. Bizim meydana getirilmemizle ilgilenmesinden, kendisi de bizimle aynı zamanda meydana getirildiğinden, ya da bizi doğurulan olarak kabul edip koruduğundan dolayı "Genius" adını geno (meydana getirmek/çocuk yapmak/üremek)'dan alır.

Roma inancında Genius, her insanda ya da bir yerde var olan ilahi bir ruh, ya da koruyucu tanrıdır. Doğumda, üremede evlilik yatağında (*lectus genialis*) ve yaşamla ilgili her aşamada geçerli olan koruyucu kültürdür (Turcan, 1998, s.29). Genius, insanı izleyen ruhsal bir varlıktır. Animizm anlayışı ile üretildiği ve devam ettirildiği konusunda görüşler bulunmaktadır ettirildiği konusunda görüşler bulunmaktadır (Turcan, 1998, s.29; Latte, 1960, s.104). Her insanda bir Genius'un var olduğuna inanılmakta ve doğum günlerinde çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Ancak Genius'un sadece erkeklerde olduğu ve kadınlarda ise Iuno'nun aynı işleve sahip olduğu da söylenmektedir (Fox, 1916, s.291).

Paterfamilias bütün ailenin Genius'una ritüeller gerçekleştirme görevine sahiptir (Schilling, 1978, s.54). Doğum günleri Genius için en önemli ritüellerin yapıldığı günler olup, saygının bir sembolü olarak ritüellerin başlangıcında ritüellere katılanların alınına dokunulmakta, ev süslenmekte, Genius için kurban ritüeli gerçekleştirilmektedir. Genellikle Genius, (Resim 2) toga (*togatus*) ve başörtüsü (*capite velato*) giymiş, elinde bereket boynuzu (*cornucopia*) ve libasyon kabı (*patera*) tutmuş şekilde betimlenmektedir. Onun simgelerinden birisi de yıldır (Maharam, 1998, s.915).

Genius kişinin koruyucu ruhu olmasının yanında olayların ve toplumların da koruyucusu olabilmektedir. Bunun en önemli örneği olarak Roma şehrinin koruyucu ruhunun *genius urbis Romae* olması verilebilir. Roma toplumunun Genius'u *genius populi Romani* ve bir yerin koruyucu ruhu *genius loci* olarak adlandırılmaktadır (Lewis-Short, 2009). Daha sonra bu kavramlardan imparatorun koruyucusu anlamına gelen *Genius Augusti* inancı oluşturmuş, bu aynı zamanda Roma'daki imparatorluk kültürünün temelleri olarak düşünülmüştür (Duncan, 2014, s.47-60).

Genius loci yerleşimler, şehirler, meydanlar, binalar veya bu binalar içindeki bireysel odalar tapınaklar, tiyatrolar gibi alanların koruyucusudur. Bu koruyucu ruh görsel anlamda da betimlenmiştir. İngiltere’de Kuzey Wiltshire’da bulunan 13. yüzyıla ait St. Giles kilisesinin güney duvarında bir devşirme Roma kabartması üzerinde *Genius loci* betimlenmektedir (Resim 3). Tasvirin sağ elinde yılanlı bir asa, sol elinde ise cornucopia bulunmaktadır (Toynbee, 1978, s.330). Hollanda’daki Nijmegen’deki Het Valkhof Müzesi’ndeki bir adak stelinin yazıtında (Resim 4); “*I(upiter) O(ptimus) M(aximus) Genius loci’ye Gaius Candidinius Sanctus tarafından atfedilmiştir*” ifadesi yer almaktadır (CIL XIII, 8719).

Roma toplumunun koruyucu ruhu olan *Genius populi Romani* kültü arkeolojik açıdan da kanıtlanabilir niteliktedir. Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi’nde Farnese Koleksiyonunda yer alan heykel *Genius populi Romani* kavramının görünen örneklerindedir (Resim 5). Aynı zamanda sikkeler üzerindeki betimlemelerde de *Genius* ikonografisi kullanılmıştır. Örneğin MÖ 76-75 yıllarına tarihlenen bir *denarius*’un ön yüzünde üstte G.P.R harfleri ve altında da *Genius* büstü görülür (Resim 6). G.P.R harfleri *genius populi Romani* teriminin baş harfleridir. Sadece Roma toplumunun değil bu inanca sahip farklı etnik yapılar da bu kültü benimsemiştir. Örneğin İmparator Aurelianus dönemine ait, MS 270 yılına tarihlenen Siscia baskılı bir *antoninianus*’un ön yüzünde imparator büstü, arka yüzünde ise *patera* ve *cournicopia* tutan *Genius* bulunmakta, figürün üstünde de İlyrialıların *Genius*’u anlamı taşıyan *GENIUS ILLVR* yazmaktadır (RIC, 223) İki sikke bu kültün uzun süre kullanıldığını gösteren önemli bir kanıt olarak dikkati çekmektedir (Resim 7).

Lares

Etrüsk kökenli bir sözcük olan *Lar*, “soylu” demektir. Tanrı *Mercurius* ile *Lara*’nın çocukları *Lar*’lar ikiz erkek kardeşlerdir. Aileye ve kamuya özel olmak üzere iki çeşit *Lares* vardır. Aile *Lar*’ları koruyucu ev tanrılarıdır ve kamunun *Lar*’ları *urbani/praestites* adıyla kentleri, *rustici* adıyla kırsal alanları, *compitales* adıyla üç yol ağızlarını, *marini* adıyla denizleri korumaktadırlar.

Lares, *Genius* kültü yakından bağlantılı bir kültürdür. Tasvir sanatında başlangıçta tek figürlü bir personifikasyon ile olarak betimlenmekteyken, daha sonraki dönemlerde iki figür şeklinde betimlenmiştir. Kökleri Roma geleneğine dayanması rağmen başlangıcının ne olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır (Dessau, 1994, s.806). *Lares*, Genellikle ölen kişilerin ruhu, tarla, çiftlik ve evlerin koruyucu tanrısı olarak betimlenmektedir. *Lares*’e dair ritüeller hem özel hem de kamunun resmi alanlarında gerçekleştirilmektedir. Evlerin belirli alanlarında *Lares*’e ait ritüel alanları (*lar familiaris*) bulunmaktadır.

Komedyacı yazarı Titus Maccius Plautus’un bir eserinde *Lares*’ten bahseder (Plaut. aul. prol. 1-5).

*Böylece kimse, kim olduğumu böyle söylemeyecek.
Ben kısaca buyum: Ben burada bu evin koruyucu [lar familiaris] ruhuyum,
Benim dışarı çıktığımı/adım attığımı gördüğünüz evin.
Bu eve yıllardır sahibim ve onu koruyorum, şimdiyse
Babanın ve büyük babanın artık şimdiki beyefendinin0.*

Lares sözcüğü bazı zamanlarda ev ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Bu anlamı ile özellikle ev halkının toplandığı, evin ocağının olduğu yer, genellikle *Lares* için ritüel gerçekleştirilen alanı tanımlamaktadır. Taşınmalarda veya seyahatlerde dahi *Lares*'e ait ritüel nesnelere gidilen yere götürülmektedir (Dessau, 1994, s.816). Evlerde *Lares* kültürüne ait ritüeller *lararium* denen sunaklar ile yapılmakta, *lararium*larda nişin içine pişmiş toprak figürinler yerleştirilerek ritüeller gerçekleştirilmektedir (Mastrocinque, 1999, s.1149). Bu nişler genellikle evin yatak odasında, mutfakta ya da *atrium*da bulunmaktadır (Turcan, 1998, s.18). Ritüeller esnasında sadece aile üyeleri değil aynı zamanda evin bir sakini olarak köleler de yapılan uygulamalara dahil olmaktadır.

Cato'ya göre ritüeller ilk önce *paterfamilias*'ın *Lares*'i selamlaması ile başlamakta ve daha sonra kurban kesilmektedir. Aynı ritüeller evin dışında yol kavşaklarında, sınırlarda, arazilerde de bir sunak aracılığı ile yapılmaktadır (Dessau, 1994, s.808). *Lares* kültürüne ait yıllık ritüeller ürünlerin hasatından sonra da gerçekleştirilmekte ve buna da *compitalia* denilmektedir. Ancak bu ritüellerin belirli bir günü bulunmamaktadır (Orr, 1978, s.1565). Takvimde yer alan ritüel zamanlarında evin ocağından sorumlu *paterfamilias*'ın eşi ocağı süslemekte ve ritüele hazır hale getirmektedir (Cardauns, 2008, s.980). Ev halkının ve kölelerin katılması gereken yemek öncesi kurban ritüeli gerçekleştirilmekte, daha sonra kısa bir dua konuşması yapılmaktadır (Turcan, 1998, s.17). Kurban şekli çeşitlilik arz etmektedir. Tuz, üzüm bal peteği, koyun, domuz gibi yiyecek ürünleri ritüellerde kurban edilmektedir. Kalan yiyecekler de ateşe atılarak *Lares*'e sunulmaktadır (Cardauns, 2008, s.980). Bu ritüeller doğum günü gibi önemli günlerde ve çocukluktan çıkma zamanlarında tekrarlanmaktadır.

Dii Penates

Dii Penates, evin içi anlamına gelen “*penus*” kelimesinden türetilmiştir. Genel olarak evin içinde dolaşan ruhlar olarak algılanmakta ve evi koruyan güç olarak düşünülmektedir. Buna göre dii penates, pratik anlamda kilerdeki yiyecek içecek, odun kömür gibi ev içi ihtiyaçları koruyan ruhtur (Linderski, 2000, s.514).

Romalı yazar Aulus Gellius tarafından MS 2. yüzyılda yazılmış eserde meslektaşları ile yapmış olduğu sohbette “*penus*” kavramı açıklanmıştır (Weiss, 1992, s. 223).

Duyduğuma göre Q. Scaevola bu ifadeyi açıklamak için her şeyi kelimesi kelimesine sordurtmuştur: “penus (yiyecek stoğu) yenilebilir veya içilebilir her şey anlamına gelir (quod esculentum aut poculentum est).” “Mucius’un diğer ifadesine göre, ihtiyaçlardan

satın alınarak evin beyefendileri için, ya da evin hanımı için ya da çocukları için ve onu ve çocukları çevreleyen (ya da herkes için çalışan) hizmetkar olmayanlar için hazırda bulunduran her şey penus ile anlatılmak istenen şey olmalıdır. Çünkü öğle ve akşam yemeklerinde günlük kullanım için satın alınan ve hazırlanan yiyecek ve içecekler penus olarak geçmez aksine daha ziyade uzun süre saklanmak için toplanan ve kilitlenen ve bu nedenle günlük kullanım için orada bulunmayan (tabiri caizse elden ağıza), ancak evin en derinlerinde saklı tutulan her şey penus olarak adlandırılır.

Lares ve di penates başlangıçta birbirinden çok farklı iki kült olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde birbiriyle benzer kültürler olarak anılmıştır. Ancak *lares ve dii penates* arasındaki en büyük fark, kölelerin kendilerine ait *dii penates* kültü bulunmamasıdır. Ancak *lares* ritüellerine bütün ev halkının katılması beklenmektedir. *Lares* babaların tanrısı (*patrii di*) ve Roma vatandaşlarının kultüdür. *Lares* daha çok ölen ataların tanrısı olarak algılandığı için daha sistematik bir düzen içermektedir. Ancak *di penates*'e dair ritüellerin ne zaman gerçekleştirildiği tam olarak bilinmemektedir (Weinstock, 1937, s.423-425).

Dii penates ritüelleri ailenin toplu bir şekilde yenilen yemeklerinde icra edilmektedir. Ayrıca libasyon sunusu *patera*'ya konularak üzerine tuz ve un serpilmiş daha sonra ocağa atılarak ritüel gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda *lares* kültüründe olduğu gibi *dii penates* ritüellerinde de figürinler de ritüeller esnasında kullanılmaktadır. Evin taşınması ya da kısa süreli seyahatlerde de bu figürinler beraberinde götürülmektedir.

Dii penates, her ne kadar ev içi ritüeli gibi görünse de kamusal kabul görmüş, Roma toplumunu koruması için "*publici penates populi romani quiritorium*" ritüeli oluşturulmuş, cumhuriyet döneminin bitişi ile "*penates publici*" olarak adlandırılmıştır (Linderski, 2000, s.515).

Evlerdeki Ritüel Alanları

Roma evlerinde sadece ritüel yapılması için ayrılan mekanlar çok ender görülmektedir (Rüpke, 2016, s.225-233). Buna karşılık, evin odalarının sahip oldukları işlevlere uygun ritüeller uygulanmaktadır. Örneğin mutfak bölümünde yemekle ilgili ritüeller, mekan ritüele uygun bir hale getirilerek gerçekleştirilmektedir.

Evlerdeki ritüel alanlarının belirlenmesine en iyi örnekler Pompeii'de konutlarda tespit edilmiştir. Kentte *Regio IV*'deki evlerin buluntuları arasında kült nişleri ve sunaklar vardır. Ritüel alanları olarak mutfak, *peristylum* ve *atrium* bölümleri değerlendirilmiştir. *Atrium*'u da *cubicula*, *alae* veya *tablina* odalarına ritüel nişleri yerleştirilmiştir. Bunun dışında evlerin doğrudan girişte yer alan odaları, avluların geniş açık alanları, koridorları, hamamları ve tuvaletlerinde herhangi bir şekilde ritüel uygulamasına ait bir arkeolojik veri bulunamamaktadır. Genel bir tercih olarak evin arka ve orta bölümleri ev kültü için

değerlendirilmiş, hanenin en çok kullanıldığı alanlarda yani mutfak ve yatak odası bölümlerinde kült pratikleri uygulanmıştır (Wallace, 1994, s.143).

Roma evlerinin girişinden geçildikten sonra *atrium*'a uzanan dar bir koridora varılır (*fauces*). Bu bölümdeki kültik uygulamaları antik literatür detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Kapı ve kapı eşiği *Hermes*, *Plutos*, *Dionysos*, *Athena*, *Hekataia*, *Silvanus*, *Herakles* ve *Liber* gibi tanrılarla ilişkilendirilmiştir (Herter, Hoheisel ve Brakman, 1985, s. 777-780). Özellikle çocukların doğum günlerinde kapılar, eşikler çiçeklerle süslenmekte ve çocukların arınması anlamında kurbanlar kesilmektedir. Bu kurbanlar doğum tanrıları *Picumnus* ve *Pilumnus*'a adanmakta ve *Iuno* ve *Hercules* için de bir sofraya hazırlanmaktadır (Turcan, 1998, s.18-21).

Roma evlerinde kültik uygulamaların, çeşitli ritüellerin hayata geçirilmesinde *lararium*lar önemli role sahip bulunmaktadır. *Lararium* terimi ilk kez Roma İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Bunlar, nişler küçük bir tapınak cephesine (*aedicula*) benzetilerek tasarlanan ve dekore edilen nişlerdir. Başlangıçta *Lararium*'ların kurban ritüeli için kurgulandığı söylenmektedir (Fröhlich, 1991, s.21). *Lararium*'ların dekorasyonunda genellikle bazı ikonografiler yer almakta; bunlar ev tanrıları ya da ev halkının atalarının tasvirlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında ölü kültü ile ilgili ritüeller de *lararium*ların bulunduğu alanlarda yapılmaktadır. Özellikle cenaze sonrasındaki manevi arınma ritüeli *lararium*larda gerçekleştirilmektedir (Rüpke, 2001, s.102-104).

Roma ev mimarisinde peristiller önemli yapı birimleri olarak hem binanın büyük bir bölümünü kaplamakta hem de yaşam ve eğlence alanları olarak kullanılmaktadırlar. Evin süs havuzları avlularda yer almakta ve misafir ağırlaması için ideal bir ortam sağlamaktadır. Bu bölümde genellikle ritüellerin gerçekleştirildiği *lararium*'lar da yer almaktadırlar. Buna en güzel örnek *Pompeii*'deki *Casa degli Amorini Dorati*'dir (Resim 8). Bu evin hem *atrium*unda hem de *peristylinde lararium*lar bulunmaktadır. *Peristylum*daki *lararium*da *Trias*, *Merkur*, *Lares* tanrılarının bronz heykelcikleri bulunmuştur (Lipka, 2006, s.328-339).

Roma konutunda ev kültürleri ile ilgili ritüel uygulamalarının yapıldığı nişlerin yer aldığı bir diğer yer de mutfaklardır. Mutfaklar bir evin bereketinin hayata döküldüğü alanlar olduğu için burada çeşitli ritüellerin yapılmış olması gayet normal karşılanmaktadır. Genellikle ocak bir ritüel yeri gibi kullanılmakta; ocağa bırakılan sunular, tanrının payının verilmesi gibi ritüeller mutfak ritüel alanına dönüştürmektedir. *Pompeii*'de *Casa di Cenaculo* evinin mutfağında (Resim 9) ve *Casa dei Vettii* evinin de mutfakla bitişik servis bölümünde (Resim 10) birer *lararium* tespit edilmiş olması evlerin mutfaklarında gerçekleştirilen ritüelleri yansıtmaktadır (Lipka, 2006, s.328).

Genel olarak bir evin *peristylum*, *atrium* ya da mutfağında görülen *lararium*lar bazen de evin yan odalarında da görülebilmektedir. Buna en güzel örnek Ephesos'taki "Yamaç

Evi 2''dir (Resim 11). İşlevi tam olarak bilinmeyen bir odanın kuzey duvarında yılan betimi görülmektedir. Bunun da *Genius loci* ile bağlantılı olacağı düşünülmektedir (Quatember, 2003, s.171-175).

Cubiculum yani evin yatak odası olarak tanımlanabilecek özel alanda *lararium*lar bulunabilmektedir. Pratik manada günün sonu ve güne başlama alanı olarak düşünülebilecek yer olan yatak odalarında bir ritüelin gerçekleştirilmesi normaldir. Pompeii'deki *Casa del Larario Fiorito* evinde *cubiculum*'da bir *lararium* bulunmaktadır (Resim 12).

Bazı bilim insanları *cubiculum*'u yerel ve kişisel olarak gerçekleştirilen ritüellerin merkezi olarak kabul etmektedirler (Sessa, 2007, s.203). Mezar odalarını da sonsuzluk uykusuna dalınan birer mekân olarak değerlendirmek olasıdır.

Doğu Dağlık Kilikia'nın önde gelen merkezlerinden olan Olba'da (Mersin'in Silifke ilçesine bağlı Örenköy) yapılan çalışmalarda tespit edilen kaya mezarının ana mekanının bu anlayışla tasarlanarak, mezar odasındaki alınlıklı nişin bir *lararium* olarak yapıldığı konusunda önerilerimiz bulunmaktadır:

Olba'da Doğu Vadisi tabanından yaklaşık 20 metre yükseklikte, cephe düzenlemesindeki Korinth düzeninde sütun ve anta başlıkları ile dikkati çeken tapınak cepheli kaya mezarı bulunmaktadır (Resim 13)². Mezar vadiye yukarıdan bakan görkemli bir mimari cephe düzenlemesinde kemerli girişinin (*arcus*) her iki yanında yer alan birer *cippus* (mezar sunağı) dikkati çekmektedir. Kemerli girişin üstünde ise, tapınaklara öykünerek yapılmış bir cephe bulunmaktadır. Burada iki anta ucu ile iki bunların arasında iki sütun alçak kabartma şeklinde işlenmiştir. Mezar odasına giriş kemerli bir kapıdan (*arcus*) sağlanmaktadır (Resim 14). Mezar girişinin hemen kuzey tarafında *arcosolium* tipinde yapılmış bir mezar yeri vardır (Resim 15). Mezar odasına girişin hemen karşısında yer alan niş, mekânın önemli bir elemanıdır. Bunun tanrıya yönelimin bir göstergesi olarak *naiskos* tarzında yapılmış bir kült nişi bulunmaktadır (Resim 16). Nişin iki kenarında kadesiz Dor düzeninde *antalar* bulunmaktadır. Bunlardan birinin başlığı tahrip olmuştur. Başlıkların üstünde bir arşitrav bölümü için yer bırakılmış, onun üstüne de üçgen alınlık eklenmiştir. Mimari detaylar (*anta* başlıkları hariç) son derece derin ve belirgin olarak işlenmiştir. Nişin tabanından alınlığın uç kısmına kadarki boyu 0.87 m, taban genişliği ise 0.58 m ölçülerindedir. Nişin tabanında mezara doğru yönelmeyen, derinleştikçe kısmen daralan 20 cm'lik bir oyuğu bulunmaktadır.

2 Söz konusu kaya mezarının tarihleme önerisi için bkz; Akçay, 2014, s.79-95; Akçay, 2018, s.174-176. 2003 yılında yapılan yüzey araştırması sırasında Erten tarafından kaya mezarı detaylı bir şekilde çalışılmış ve çizimleri yaptırılmıştır. Erten, 2004, s.11-23. Tapınak cephelerinin alınlıklı ve sütunlu düzenlemelerine öykünerek oluşturulan mezar cepheleri Dağlık Kilikia'da görülmektedir. Bunlarda Yunan mimarisinin klasik düzenleri (İon, Dor ve Korinth) kullanılmakta, basit kaya mezarlarına oranla sahibinin yüksek sosyal ve ekonomik düzeyini gösteren bir özeni yansıtmaktadırlar. Olba'da söz konusu Korinth düzenindeki cephe düzenlemesine sahip kaya mezarının yanında bir de İon düzeninde cephesi olan kaya mezarı bulunmaktadır.

Bu oyuk nişin sadece sembolik anlam taşımadığını, aynı zamanda ölü kültü ile ilgili bir işlevselliğe de sahip olduğunu göstermektedir. Bir alınlıkla taçlandırılan naiskos biçiminde işlenen nişin içindeki bu oyuğun içinde muhtemelen tapınım ile alakalı kurban sunusu ya da libasyon yapılmakta olduğu düşünülmektedir.

Tapınak cepheli kaya mezarı Olba'da geçerli ölü kültüne ilişkin önemli sonuçlar vermektedir. Roma dünyasında mezar, ölü'nün öteki dünya için evi olarak düşünülüp, tasarlanmaktadır. Roma dininde mezarlar, ölen kişi için “*domus aeterna*” yani sonsuz ev olarak kabul edilmektedir³. Heracleia Pontice'de bulunmuş bir mezar yazıtında mezarların en son ev olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir (Şahin, 1975, s.294-295) (Resim 17).

...*İnsanların en son evi ve en son duvarı mezarlardır ve evlerden daha sadıktır bedenlere...*

Olba'daki kaya mezarı dışında mezar odasında naiskoslu nişlerin yer almasına başka örnekler de verilebilir. Mersin'de bulunan Şırşır Kalesi olarak adlandırılan alanda bazı kaya mezarları tespit edilmiştir. Bu kaya mezarların birinin içinde bir naiskoslu nişe rastlanmıştır. Nişin her iki kenarında plasterler, üstünde arşitrav, onun üstünde de akroterli alınlık bulunmaktadır. Arşitravda da ΤΥΡΑΝΝΟC ΙΝΔΕΟΥC ΕΠΙΟΙΗCΕΝ (Tyrannos Indeous yaptı) yazmaktadır (Söğüt, 2003, s.239-260).

Bu temel bilgiler ışığında, mezarların içerisindeki ölü kültüne ilişkin bazı unsurların aslında evlerde görülen benzerleriyle ilgili olmaları mümkündür. Özellikle hem biçimsel hem de işlevsel anlamda Roma dünyası için mezar odasındaki naiskoslu nişler, Roma konutlarındaki *lararium*'lar niteliğinde olabilir. Olba'daki kaya mezarının tek kişiye ait olduğu mezar odasındaki sandukadan anlaşılmalı; mezarın açılıp aile fertleri tarafından tekrar kullanılması mümkün görünmemektedir. Bir daha açılmamak üzere kapatılan mezar odasındaki bütün detaylar, öteki dünya inancı ile ilişkili sayılmalı, ölen kişinin sonsuz yolculuğunda kendisini evinde hissetmesi amaçlanmış olmalıdır.

Sonuç

Romalıların tanıdığı tanrıların yanında bir de kişileştirilmeyen kültleri de bulunmaktadır. Manevi fikirlerin de tapınıldığı Roma'da, farklı kültürlerin toplum içine sirayet etmesi Roma dinini, eklektik bir yapıya dönüştürmüş ve bir ritüeller dini haline getirmiştir. Bu çeşitliliğin en önemlilerinden aile içinde gelişen *sacra privata* olarak adlandırabileceğimiz aile kültleri ritüellerin gündelik olarak yapıldığı kurumlardandır. Devletin yönetilmesinde hayati öneme sahip aile içinde gelişen bu dini gelenek bazı dönemlerde Roma yönetimince kontrol altına alınmak istenmiştir. *Bacchanalia* gibi evlerde gelişen kültler kontrol dışına çıkmış ve Roma yönetimi buna karşı önlemler almıştır.

3 “*domus aeterna*” için bkz; Lattimore, 1962, s.165.

Ritüellerin bir takvim çatısı altında toplandığı Roma festivallerinin bazılarında evlerde çeşitli dini pratikler gerçekleştirilmiştir. Bu festivallerin uygulanması Romalılar için bir görev olması nedeniyle, ritüellerin gerçekleştirilmesine yönelik mekanlar oluşturulmuştur. Tapınaklar, kutsal alanlar, nişlerin yanısıra ev içleri de bu ritüel alanları arasında yer almaktadır. Belirlenen her özel günün farklı bir amacı olduğundan, o güne özgü ritüel pratikleri de farklıdır. Ev ve aile ile ilgili ritüellerin gerçekleştirildiği yerler evlerde bulunan nişler ve bu uygulamalara ayrılan alanlardır.

Bu festivallerin başında *Lemuria* Festivali, *Compitalien* Festivali, *Carista* Festivali gelmektedir. *Lemuria*, Romalıların ölülerinin kötü-korkunç ruhlarını kendi evlerinden kovmak amacıyla yaptıkları festivaldir. Bu nedenle doğrudan Roma evi ile ilgilidir. *Carista* festivalinde, ölümler ile ilgili ritüeller gerçekleştirildikten sonra sıra yaşayan aile bireyleri için gerçekleştirilen ritüellere gelir. Bu festival zamanında aile üyeleri evde toplanır ve herkesin katkı sağlayarak yapılan yemek birlikte yenir. Daha sonra aile tanrılarına (*socios deos*) kurban ritüeli gerçekleştirilip, ailenin iyi niyetleri dile getirilir. *Compitalien* Festivalinde aileler buluşur, birlikte yemek yenir ve şarap içilirdi. *Compitalia*'nın bir önceki ve sonrasındaki gece aile bireyleri evdeki kült nişine yün bebekler asar, köleler ise yünden toplar yerleştirirlerdi. Kurbanlar sunulur ve aynı zamanda aile fertleri arasında oyunlar oynanırdı.

Ev içinde gerçekleştirilen ritüeller genellikle hanenin koruyucu kültlerine adanmıştır. Roma dini inancında *Lares*, *Dii Penates*, *Genius* en bilinen ev tanrılarıdır. Bu kültler aslında tanrıdan ziyade evlerin ve ailenin koruyucu ruhlarıdır. Bu kültlere dair ritüeller evlerin bazı bölümlerinde oluşturulan kült alanlarında yapılmıştır. Örneğin mutfak bölümünde yemekle ilgili ritüeller, mekân ritüele uygun bir hale getirilerek gerçekleştirilmektedir. Roma evlerinde kültik uygulamaların, çeşitli ritüellerin hayata geçirilmesinde *lararium*lar önemli role sahip bulunmaktadır. nişler küçük bir tapınak cephesine (*aedicula*) benzetilerek tasarlanan ve dekore edilen nişlerdir. Başlangıçta *Lararium*'ların kurban ritüeli için kurgulandığı söylenmektedir. *Lararium*'ların dekorasyonunda genellikle bazı ikonografiler yer almakta; bunlar ev tanrıları ya da ev halkının atalarının tasvirlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında ölü kültü ile ilgili ritüeller de *lararium*ların bulunduğu alanlarda yapılmaktadır. Özellikle cenaze sonrasındaki manevi arınma ritüeli *lararium*larda gerçekleştirilmektedir. *Cubiculum* yani evin yatak odası olarak tanımlanabilecek özel alanda *lararium*lar bulunabilmektedir. Pratik manada günün sonu ve güne başlama alanı olarak düşünülebilecek yer olan yatak odalarında bir ritüelin gerçekleştirilmesi normaldir. Bazı bilim insanları *cubiculum*'u yerel ve kişisel olarak gerçekleştirilen ritüellerin merkezi olarak kabul etmektedirler. Mezar odalarını da sonsuzluk uykusuna dalınan birer mekân olarak değerlendirmek olasıdır.

Roma dininde mezarlar, ölen kişi için “*domus aeterna*” yani sonsuz ev olarak kabul edilmektedir. Doğu Dağlık Kilikia kentlerinden biri olan Olba’da yapılan çalışmalarda tespit

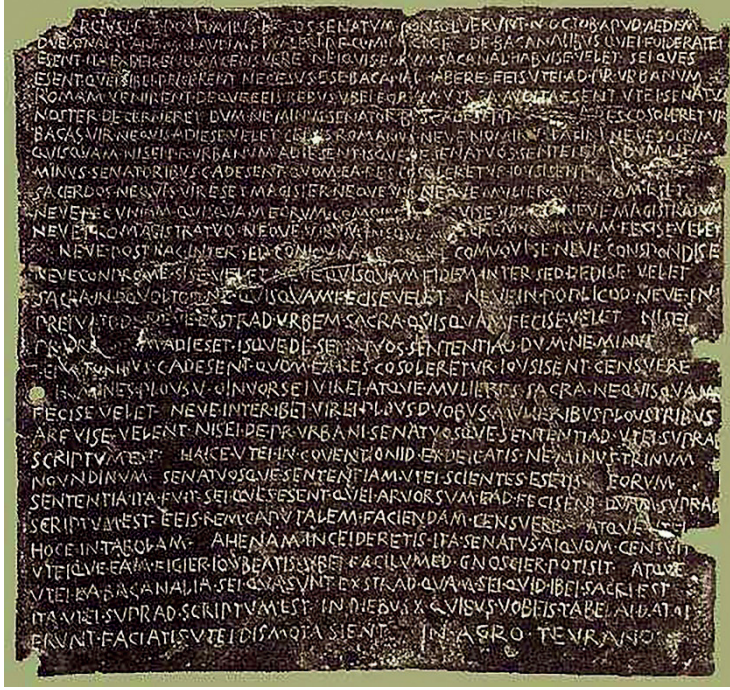
edilen kaya mezarının ana mekanının bu anlayışla tasarlanarak, mezar odasındaki alınlıklı nişin de bir *lararium* olarak yapıldığı önerisini bilim dünyasına sunmaktayız.

Kaynakça

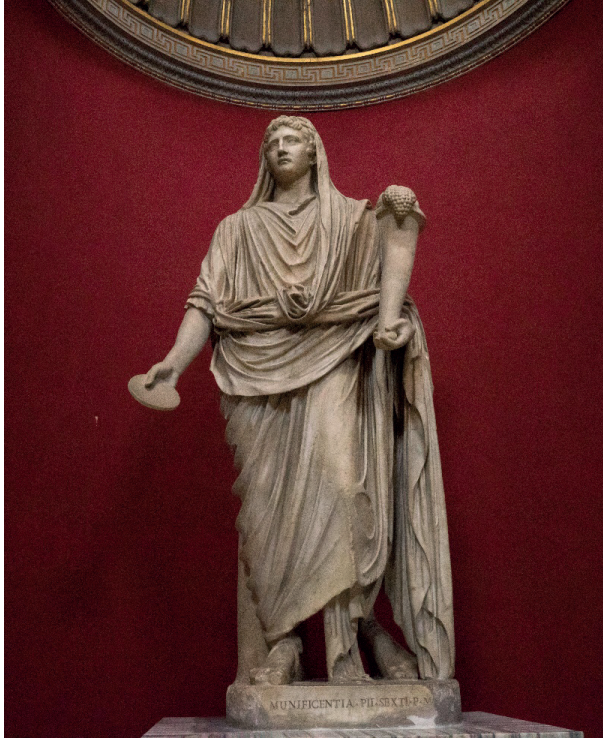
- Akçay, T. (2014). Olba'daki Tapınak Cepheli Kaya Mezarı, *Seleucia ad Calycadnum, IV*, 79–94.
- Akçay, T. (2017). *Yunan ve Roma'da Ölü Kültü*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Akçay, T. (2018). *Olba'da Ölü Kültü*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Bendemann, R. (2011). Formen nichtöffentlicher Frömmigkeit bei Griechen und Römern, Weltauffassung – Kult – Ethos, *NTAK*, 3, 224–229.
- Cardauns, B. (2008). Lar (Lararium). Schöllgen Geurg u.a. (Hgg.). *RAC* 22 (pp. 978-989). Stuttgart: Anton Hiersemann..
- Deissman, M. L. (1998). Familie IV. Griechenland und Rom, *DNP*, 4, 412–417.
- Dessau, H. (1994). Lares. Kroll Wilhelm (Hg.). J. B. Metzler. *RE* 22 (1) (pp. 806-833). Stuttgart/Niemar: Anton Hiersemann.
- Duncan, F. (2014). Augustus and the cult of the emperor, *Studia Historica. Historia Antigua* 32, 47–60.
- Erten, E. (2004). Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması 2003, *AST* 22, (2) *Cilt*, 11–23.
- Fox, W. S. (1916). *The Mythology of All Races - Greek and Roman - Vol. I.*, Boston: Marshall Jones Company.
- Fröhlich, T. (1991). *Lararien- und Fassadenbilder in den Vesuvstädten: Untersuchungen zur "volkstümlichen" pompejanischen Malerei*, Darmstadt: Verlag Phillip von Zabern in Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Georges, K. E. (1902). *Kleines Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch*, Leipzig: Hahnsche Buchhandlung.
- Gradel, I. (2002). *Emperor Worship and Roman Religion*, Oxford: Clarendon Press.
- Gordon, R. (2003). From Republic to Principate: Priesthood Religion and Ideology. Ando, C. (Eds.), *Roman Religion* (pp. 62-84), London: Edinburgh University Press.
- Herter, H., Hoheisel, K., & Brakman, H. (1985). Haus I, *Reallexicon für Antike und Christentum*, 13, 770-801.
- Henner, V. H. (1988). Das Compitum Acili. In Mathias Hoftler (Hrsg.), *Kaiser Augustus und die verlorene Republik. Eine Ausstellung im Martin-Gropius-Bau, Berlin, 7. Juni – 14. August 1988* (pp. 398–400) Mainz, von Zabern.
- Kaiser, M. (1965). *Das römische Privatrecht*. München: C. H. Beck.
- Lattimore, R. M. (1962). *Themes in Greek and Latin epitaphs*. Urbana IL: University of Illinois Press.
- Latte, K. (1960). *Römische Religionsgeschichte*, München: C. H. Beck.
- Lewis, C. T., & Short, C. (2009). *genius*. A Latin Dictionary. Perseus Digital Library, Tufts University.
- Linderski, J. (2000). Penates (Di Penates), *DNP*, 9, 414-416.
- Lipka, M. (2006). Notes on Pompeian Domestic Cults, *Numen Vol.* 53, (3), 327–358.
- Maharam, W. A. (1998). Genius, *DNP*, 4, 915–917.
- Mastrocinque, A. (1999). Laren, *DNP*, 6, 1147–1150.
- Nilsson, M. P. (1992). *Geschichte der griechischen Religion*. München: C. H. Beck.
- Orr, D. G. (1978). Roman Domestic Religion, *ANRW*, 16 (2), 1559–1591.

- Palagia, O. (1980). *Euphranor, Monumenta Graeca et Romana* 3, Leiden: E. J. Brill.
- Rives, J. B. (2007). *Religion in the Roman Empire*. Oxford: Blackwell.
- Rüpke, J. (2001). *Die Religion der Römer*, München: C. H. Beck.
- Rüpke, J. (2016). *Pantheon*, München: C.H. Beck.
- Schwabl, H. (1972). Zeus I. Halbband, Ziegler Konrad (Hg.). im: *RE* 2. Reihe. 19. (pp. 253-376). München: Druckenmüller Verlag.
- Scullard, H. (1981). *Festivals and Ceremonies in Roman Republic*. London: Thames and Hudson Press.
- Schilling, R. (1978). Genius, *RAC* 10, 51–83.
- Sessa, K. (2007). Christianity and the Cubiculum: Spiritual Politics and Domestic Space in Late Antique Rome, *Journal of Early Christian Studies* 15, (2) 171–204.
- Sjövall, H. (1931). *Zeus im altgriechischen Hauskult*, Lund: Hakan Ohlsson.
- Söğüt, B. (2003). Dağlık Kilikia Bölgesi Mezar Nişleri, *Olba*, 7, 239–260.
- Şahin, S. (1975). Das Grabmal des Pantomimen Krispos in Herakleia Pontike, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 18, 293–297.
- Toynbee, J. M. C. (1978). “Two Romano-British Genii”, In *Britannia*, Vol. 9, *Society for the Promotion of Roman Studies* (pp. 330). London: Cambridge University Press.
- Turcan, R. (1998). *The Gods of Ancient Rome. Religion in Everyday Life from Archaic to Imperial Times*, New York: Routledge.
- Quatember, U. (2003). Private Kulteinrichtungen im Hanghaus 2 in Ephesos, In B. Asamer – W. Wohlmayr (Hrsg.), *Akten des 9. Österreichischen Archäologentages in Salzburg 2001* (pp.171–175), Wien, Phoibos Verlag.
- Wachsmuth (1980). Aspekte des antiken mediterranen Hauskults, *In Numen* 27 (pp. 34-75), Van Voos Herma u. a. (Hgg.), Leiden, E. J. Brill. Waelkens, M. (1980). Das Totenhaus in Kleinasien, *Antike Welt* 4, 3–12.
- Wallace, H. (1994). *Houses and society in Pompeii and Herculaneum*, New Jersey: Princeton University Press.
- Weiss, F. (1992). Gellius, Aulus, Die Attischen Nächte. Band 1, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Weinstock, S. (1937). Penates, *RE* 19, (1) 417–157.

RESİMLER

Resim 1. Bacchanalia hakkında hükümleri içeren yazıt.

Resim 2. MS 1. yüzyıla ait Vatikan Müzesindeki Genius Heykeli.

Resim 3. İngiltere’de Kuzey Wiltshire’da bulunan 13. yüzyıla ait St. Giles kilisesinin güney duvarındaki Genius Loci.

Resim 4. Hollanda'daki Nijmegen'deki Het Valkhof Müzesi'ndeki bir adak steli.

Resim 5. Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde Farnese Koleksiyonunda yer alan Genius populi Romani Heykeli.

Resim 6. MÖ 76-75 yıllarına tarihlenen bir denarius.

Resim 7. İmparator Aurelianus dönemine ait, MS 270 yılına tarihlenen Siscia baskılı bir antoninianus.

Resim 8. Pompeii'deki Casa degli Amorini Dorati evindeki lararium.

Resim 9. Pompeii'de Casa di Cenaculo evinin mutfağındaki lararium.

Resim 10. Casa dei Vettii evinin de mutfakla bitişik servis bölümündeki lararium.

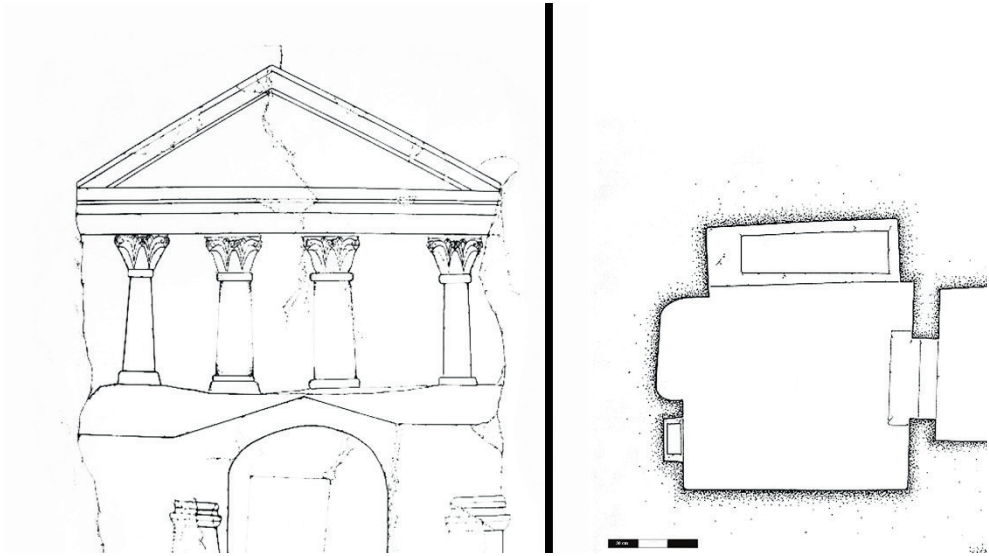
Resim 11. Ephesos'taki "Yamaç Evi 2" deki lararium

Resim 12. Pompeii'deki Casa del Larario Fiorito evinde cubiculum'daki lararium.

Resim 13. Olba'daki Tapınak Cepheli Korinth Kaya Mezarı.

Resim 14. Olba'daki Tapınak Cepheli Korinth Kaya Mezarı'nın Planı.

Resim 15. Olba'daki Tapınak Cepheli Korinth Kaya Mezarı'nın içindeki arcosolium.

Resim 16. Olba'daki Tapınak Cepheli Korinth Kaya Mezarı'nın içindeki naiskoslu niş.

Resim 17. Heracleia Pontice’de bulunmuş bir mezar yazıtı.

Çanakkale İli İnsansız Hava Aracı Destekli Yüzey Araştırması

Çanakkale Province: Unmanned Air Vehicle Assisted Surface Survey

Mehmet Ali Yücel¹ , Derya Yılmaz²

Öz

Arkeoloji farklı dönem kalıntlarına ait her türlü ayrıntıyı aramayı ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bilinen bir arkeolojik yerleşim üzerinde gerçekleştirilen yüzey araştırması ise bu yerleşime ait özelliklerin (çeşitli mimari öğeler vb.) saptanmasına yöneliktir. Arkeolojik yüzey araştırma ve kazı alanının doğru ve hassas olarak ölçülmesi araştırmaların devamlılığı ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Son yıllarda birçok disiplin tarafından kullanılan İHA'lar arkeolojik araştırmalarda da yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle Çanakkale ilinde bulunan Demir Çağı'na tarihlenen arkeolojik sahalara yüzey araştırması ile araştırılmıştır. Sonra yapı tespit edilen sahalarda duvarların ve yerleşim alanı sınırlarının belirlenmesi için İHA kullanılarak havadan video ve hava fotoğrafı çekimi gerçekleştirilmiştir. İHA görüntüleri Agisoft Photoscan yazılımında işlenerek yüksek mekansal çözünürlüklü ortofotolar üretilmiştir. Ortofotolar kullanılarak Ortaca Köyü- Asarlık Yerleşmesi, Osmanlar Köyü-Asarlıkkaya Kalesi, Damyeri Köyü-Damyeri Kalesi, Serçeler Köyü-Madenkaya Kalesi ve Ortaca Köyü- Sivricetepe Kalesi kalıntı planları çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Aracı (İHA), Arkeolojik Yüzey Araştırması, Demir Çağı, Kale, Çanakkale

ABSTRACT

Archeology aims to reveal all sorts of details of the ruins of different periods. A survey conducted on a known archaeological settlement aims to determine the characteristics of this settlement (various architectural details etc.). Accurate measurements of the archaeological survey and excavation area are important for the continuity and sustainability of the surveys. Precise measurements of the archaeological survey sites and excavation areas are important for the sustainability of the surveys. In recent years, UAVs have been used extensively in archaeological research as well as in many disciplines. In this study, the Iron Age archaeological sites in Çanakkale were firstly identified by surface surveys. Then, aerial videos and aerial photography were taken using UAV to identify the walls and the boundaries of the residential areas in the archaeological sites where the ruins had been identified. UAV images were processed in Agisoft Photoscan software and orthophotos with high spatial resolution were produced. Residue plans of Asarlık Settlement in Ortaca Village, Asarlıkkaya Fortress in Osmanlar Village, Damyeri Fortress in Damyeri Village, Madenkaya Fortress in Serçeler Village, and Sivricetepe Fortress in Ortaca Village plans were drawn.

Keywords: Unmanned Air Vehicle (UAV), Archaeological Surface Survey, Iron Age, Fortress, Çanakkale

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Ali Yücel (Doç. Dr),
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği
Bölümü, Kartografya ve Coğrafi Bilgi Sistemleri
Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye
E-mail: aliyucel@comu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-6956-5219

²Derya Yılmaz (Dr. Öğr. Üyesi),
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafiya
Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi
Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
E-mail: d.yilmaz@ankara.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-9763-2685

Başvuru/Submitted: 15.10.2019

Kabul/Accepted: 21.10.2019

Atıf/Citation: Yücel, M.A., Yılmaz, D. (2019).
Çanakkale ili insansız hava aracı destekli yüzey
araştırması. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian
Research*, 22, 107–127.
<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.633114>

EXTENDED ABSTRACT

Archeology aims to reveal all sorts of details of the ruins of different periods. These ruins help us understand the daily life of extinct communities such as life, housing, technical skills and nutrition. Movable and immovable historical ruins found as a result of archaeological research and the soil properties of the excavated area are recorded as textual and graphic documents. Archaeological researches begin with surveys. Regional surveys aim to systematically determine the unknown archaeological settlements of a region and the distribution of one or more cultures in the region. A survey conducted on a known archaeological settlement aims to identify the characteristics of this settlement (various architectural details etc.). Geomatics techniques are used extensively in the measurement and spatial referencing of the remains found in archaeological surveys and excavations. Accurate measurements of the archaeological survey and excavation area are important for the continuity and sustainability of the surveys. Precise measurements of the archaeological survey sites and excavation areas are important for the sustainability of the surveys.

Unmanned aerial vehicles (UAVs) are equipped with a pilotless aircraft equipped with sensors, providing high-resolution temporal and spatial images at low cost, unlike traditional remote sensing methods. In recent years, UAVs have been used extensively in archaeological research as well as in many disciplines. In field work, Foif A30 model Geodetic GPS was used to determine the coordinates of the ground control points and to measure the residues on the surface (Resim 1). DJI Mavic Pro UAV was also used for aerial photography and video capturing (Resim 2). The UAV is a quadcopter with a weight of 734 grams, including batteries and a camera. The system has a flight time of up to 27 minutes with 3830 mAh batteries. The pictures were taken in a visible band and jpeg format with a 12 Megapixel DJI camera at a height range of 30-40m.

The flight plan was prepared with Pix4D software smartphone application before the image acquisition (Resim 3). In the flight plan, the coordinates of the home point are recorded by the UAV and it also records when it is returned in case of emergency. Flight routes include the home point, turning points, landing point and flight heights. The coordinates of the home point and the photographs taken are determined by the GPS on the UAV and the coordinate precision is increased using the ground control points. Geographical coordinates were used to determine the location. UTM (Universal Transverse Mercator) Projection 3 degree and ED50 (European Datum 1950) Datum coordinates were transformed and integration of image with terrestrial measurements. Agisoft PhotoScan image processing software was used to model UAV images. As a result of image processing, orthophoto (orthomosaic), three dimensional point cloud and three dimensional terrain model were created. The image modeling work flow chart is presented in Resim 4.

In this study, the Iron Age archaeological sites in Çanakkale were first identified by surface surveys. Residue plans of Asarlık Settlement in Ortaca Village, Asarlıkkaya Fortress in Osmanlar Village, Damyeri Fortress in Damyeri Village, Madenkaya Fortress in Serçeler Village, and Sivricetepe Fortress in Ortaca Village plans were drawn.

Saving time and cost was possible using UAV-supported works in an extremely effective manner in the archeological sites. For example, on a high hill such as Sivricetepe Fortress and almost completely covered with vegetation, the UAV images provided the identification of the wall line which was partially under vegetation and gave effective results. Thus, the architectural plan of the city walls and the remains of the structures within the settlements was drawn. In addition, by combining the data obtained from each settlement, it facilitated the obtaining of effective results particularly in interpreting the geographical location characteristics and distances of each Iron Age settlement.

Giriş

Arkeolojik yüzeY araştırmaları, belli bir bölgede mevcut olan arkeolojik költürlere ait bulguları, yerleşimlerin bölge içerisindeki konumlarını sistemli olarak yapılan araştırmalar ile tespit ederek kayıt altına almayı hedeflemektedir. Arkeolojik yüzeY araştırmalarının kazı çalışmaları öncesinde son derece önemli bir yeri vardır ve kazı yapılacak sahanın yerinin doğru tespit edilmesi ve yerleşimlerin költürel yapılarının belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır.

Arkeolojik çalışmalarda yüzeY araştırması sonucu buluntu tespit edilen yerlerin harita ve planlarının çizilmesinde, kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan kalıntıların mekansal olarak kayıt altına alınmasında harita yapma amaçlı ölçme yöntemleri kullanılmaktadır. Arkeolojik amaçlı harita yapma ve tespit çalışmalarında yersel ölçme aletleri ya da hava fotoğrafı sağlayan uzaktan algılama amaçlı ölçme ve görüntüleme araçları kullanılmaktadır. Uzun yıllar devam eden kazı araştırmalarının sürekliliği ve planlı bir şekilde ilerlemesi için arkeolojik harita yapma amaçlı ölçme çalışmaları önemli destek sağlamaktadır. Arkeolojik yüzeY araştırması sahaları ve arkeolojik kazı alanlarının sınırlarının yatay ve düşeyde belirlenmesi çalışmaların devamlılığı ve planlı olarak ilerlemesi açısından önemlidir. Ülkemizde ve dünyada yersel ölçme ve havadan görüntüleme yöntemlerinin kullanıldığı arkeolojik çalışmalar son yıllarda yoğun bir şekilde havadan görüntüleme sistemlerinin kullanıldığı yöntemlere yönelerek gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Arkeolojik Harita Yapımında İnsansız Hava Araçlarının Kullanımı

İnsansız hava araçları (İHA) yeryüzündeki değişimlerin izlenmesine büyük kolaylık sağlamıştır. İHA'lar ile hava koşulları elverdiği durumlarda istenilen zamanda veri toplanabilmektedir. Arkeolojik kazılar sırasında Arkeolojik alan ve kalıntılar ile fiziksel temas kurulmadan görüntü çekilerek ölçme yapılması tarihi kalıntıların zarar görmemesi için büyük avantajdır. Klasik yöntemler ile yapılan ölçme işlemlerinde zaman zaman kalıntılar üzerinde gezinmek gerekmektedir. Bu durum da fiziksel temasın zara verebileceği hassas özellikteki kalıntılarda yıpranmaya sebep verebileceği nedeni ile fiziksel temasın olmadığı İHA alışmaları avantajlı kılmaktadır. Bu durum saha özelliklerine göre değişmekte ve yersel veya havadan ölçme yöntemlerinden hangisinin sahaya uygulanacağı belirlenmektedir. Yersel yöntemler daha çok iki boyutlu harita ölçümü yapılacak ve sağlam yapılardan oluşan sahalarda tercih edilirken, İHA yöntemi üç boyutlu modellemeyi amaçlayan ve sağlam olmayan sahalarda tercih edilmelidir. Ayrıca coğrafı bilgi sistemi (CBS) ve görüntü işleme yazılımları kullanılarak hızlı, hassas ve sayısal bilgi üretimi sağlanarak bu veriler üzerinden analiz yapmak olanaklıdır. CBS, arkeolojik bir alandaki buluntuların veya belirli bir bölgedeki arkeolojik alanların dağılımlarının mekansal analizlerinin yapılmasında, önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir. CBS teknolojisinin, arkeolojik çalışmalarda en

sık kullanılan özelliklerinden biri de üç boyutlu modelleme ve mekansal analiz özellikleridir. Günümüzde CBS ve uzaktan algılama teknolojisi kullanılarak arkeolojik yerleşim alanlarının üç boyutlu olarak modellenmesi, konumsal tespiti, mekansal analizi ve veri görselleştirilmesi hızlı olarak yapılabilmektedir (Ozulu, 2005; Tuzel, 2008; Pişkin, 2011; Şanlıyüksel Yücel, Yücel, Baba, 2014; Yücel ve Yılmaz, 2018).

Fotogrametrik kameralar kullanılarak uçakla elde edilen hava fotoğrafları kazı alanlarının tespitinde ve yüzey araştırmasında kullanılabilir. Bu yöntem büyük alanları kapsayan çalışmalar için uygun olmasına karşın küçük alanları kapsayan arkeolojik kazı alanlarında oldukça maliyetli olmaktadır. Son yıllarda İHA teknolojilerinin gelişimi sonucu arkeolojik alanların İHA destekli görüntülerinin elde edilmesi, İHA tabanlı veriler ile izlenmesi, haritalanması ve üç boyutlu modellenmesi çalışmaları hız kazanmıştır. Bu yöntem uydu görüntülerinde karşılaşılan istenilen zamana ait verilerin sağlanamaması ve klasik fotogrametrik yöntemlerin gerektirdiği yüksek maliyet gibi sorunları ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda coğrafi mekânların kısa sürede ve yüksek mekansal çözünürlüklü olarak modellenmesine olanak sağlamaktadır. İHA kullanılarak üretilen verilerin yatay ve düşeyde yüksek hassasiyetli konuma sahip olması için uygulama alanının büyüklüğüne bağlı olarak yeterli sıklıkta üretilmiş yer kontrol noktalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Orengo, 2013; U. Avdan, Gülşen, Ergincan, Çömert, 2014; Fernandez-Hernandez, Gonzalez-Aguilera, Rodriguez-Gonzalvez, Mancera-Taboada, 2015; İlçi ve Ozulu, 2016).

İnsansız Hava Araçları (İHA)

İnsansız hava araçları dijital algılayıcıları taşıyan pilotsuz hava araçları olup, klasik uzaktan algılama araçlarından farklı olarak düşük maliyette yüksek çözünürlüklü zamansal ve mekansal görüntüler sağlar. İnsansız hava sistemi, hava robotu, pilotsuz uçak gibi farklı isimlerle de adlandırılan İHA'lar, kamera, sensör ve iletişim sistemleri taşıyabilen uzaktan kumanda ile kontrol edilebilen hava araçlarıdır (Capra, Gandolfi, Laurencich, Mancini, Minelli, Orsini, Rodriguez, 2002; Bendea, Chiabrando, Tonolo, Marenchinoa, 2007; Yücel ve Turan, 2016).

Son yıllarda birçok alanda kullanılan İHA'lar mühendislik çalışmalarında özellikle; Harita Mühendisliği, Arkeoloji, Maden Mühendisliği, Jeoloji Mühendisliği, Şehir ve Bölge Planlama, İnşaat Mühendisliği, Mimarlık, Ziraat Mühendisliği vb. disiplinler tarafından yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şanlıyüksel- Yücel ve Yücel, 2017; Yücel ve Yılmaz, 2018).

İHA'ların; düşük maliyet ile veri elde etmeye olanak sağlama, kolay kontrol özelliği, farklı ölçekli çalışmalarda hızlı çözüm sağlayabilme, yüksek hassasiyetli çalışmalara kolay adaptasyon, ulaşılamayan ve riskli alanlarda güvenli çalışabilme, yüksek hızda veri toplamaya olanak sağlama gibi avantajları vardır. Bunun yanı sıra; stabilize otonom uçuşların dış

etkenlerden kolay etkilenmesi, yükleme kapasitesi limitli olması, uçuş yüksekliğinin sınırlı olması, yasal kurallara uygun olarak uçuş yapılma zorunluluğu, sigortalama maliyetlerinin olması, kompakt donanımlarda düşük çözünürlüklü sensör kullanımı, donanım özelliklerinin kapsamlı olması ve yüksek kapasiteli kamera kullanımında maliyetlerin artması gibi dezavantajları bulunmaktadır (Verhoeven, Doneus, Briese, Vermeulen, 2012; Şanlıyüksel-Yücel ve Yücel, 2017; Yücel ve Yılmaz, 2018).

Arkeolojik Harita Çalışmaları: 2017 Yılı Çanakkale İli Merkez İlçesi

Bu çalışmada öncelikle çalışma sahasında bulunan arkeolojik tüm noktalar yüzey araştırması ile arazide doğrudan tespit edilmiştir. Daha sonra harita ve plan çizmeye yönelik arazi ölçümü yapmak için daha önce tespit edilen ancak hava fotoğrafı ve video görüntüleri alınmayan, planları çıkartılmayan yapı kalıntılarının bulunduğu alanlarda çalışılmıştır. Mimari yapı kalıntısı tespit edilen arkeolojik sahalarda İHA ve Jeodezik GPS kullanılarak detay noktası koordinat alımları, duvarların işaretlenmesi, yerleşim sınırlarının belirlenmesi, hava fotoğrafı ve hava videosu çekimi gibi taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili dokümantasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Materyal ve Metot

Arkeolojik yüzey araştırma amaçlı bu çalışmada yer kontrol noktalarının koordinatlarının belirlenmesinde ve yüzeyde mevcut olan kalıntılarının ölçülmesinde FoifA30 model Jeodezik GPS kullanılmıştır (Resim 1). Ayrıca hava fotoğrafı ve videosu çekiminde DJI *Mavic Pro* İHA kullanılmıştır¹. Fotoğraflar jpeg formatında çekilmiştir (Resim 2). Görüntü alımı öncesi uçuş planı *Pix4D* yazılımı akıllı telefon uygulaması ile yapılmıştır (Resim 3). Uçuş planında kalkış noktası koordinatları İHA tarafından kaydedilerek acil durumda geri çağırıldığında bu noktaya iniş yapmaktadır. Uçuş güzergâhları; kalkış noktası, dönüş noktaları, iniş noktası ve uçuş yükseklikleri ile belirlenmiştir. Kalkış noktasının ve çekilen fotoğrafların koordinatları İHA üzerinde bulunan *GPS* ile belirlenmekte yer kontrol noktaları ile koordinat hassasiyeti artırılmaktadır. Konum belirlemede coğrafi koordinatlar kullanılmıştır. Görüntü modelleme ve görüntünün yersel ölçmeler ile bütünleştirilmesinde UTM (*Universal Transverse Mercator*) Projeksiyonu 3 derece, ED50 (*European Datum 1950*) Datumu koordinatlarına dönüşüm yapılmıştır. Görüntülerin modellenmesinde *Agisoft PhotoScan* yazılımı kullanılmıştır. Yazılım ile uçuş sırasında çekilen fotoğraflar birleştirilerek ortofoto (ortomozaik), üç boyutlu nokta bulutu ve üç boyutlu arazi modeli oluşturulmuştur. Görüntülerin modellenmesi iş akışı Resim 4'te verilmiştir (Şanlıyüksel-Yücel ve Yücel, 2017).

1 *Quadcopter* özelliğinde olan İHA'nın piller ve kamera dahil ağırlığı 734 gr'dır ve sistemin uçuş süresi 3830 mAh'lık piller ile en fazla 27 dakikadır. Fotoğraf çekimi 30-40 m yükseklik aralığında 12 megapiksel çözünürlüklü *DJI* kamera ile görünür bantta ve jpeg formatındadır (<https://www.dji.com/mavic-pro-platinum/info>).

2017 Yılı Çanakkale Merkez İlçesi Harita Yapım Amaçlı Arkeolojik Arazi Ölçümleri

Bu çalışmada arkeolojik yüzey araştırması kapsamında harita yapım amaçlı ölçüm çalışması yapılan toplam sekiz sahada yüzey araştırma yapılmıştır (Harita: 1). Bu noktalardan bazılarında görüntü alımı gerçekleştirilerek kalıntı tespiti yapılmış bazılarında ise görüntü alımı yapılmadan yüzeyde bulunan buluntular ile yüzey araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda Sarıçay Vadisi'ne hakim noktalarda yer alan Asarlık Yerleşmesi, Asarlıkkaya Kalesi, Damyeri Kalesi, Madenkaya Kalesi ve Sivricetepe Kalesi olmak üzere toplam beş noktada görüntü alımı gerçekleştirilerek; yapı ve sur duvarlarının tespiti sonucunda çizimler yapılmıştır. Bu kalelerden Madenkaya ve Sivricetepe Kalesi'nde tarihlemeye yardımcı herhangi bir buluntu orman örtüsü sebebiyle tespit edilememiştir. Seramiklere göre tarihlemesi yapılan diğer Demir Çağı yerleşimleri ile benzer kuru duvar tekniğinde yapılmış sur duvarlarına sahiptir. Bu tür kuru duvar tekniğinin bölgede ağırlıklı olarak Arkaik Çağ yerleşimlerinde kullanıldığı belirlenmiştir (Demir Çağı kaleleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, 2018a s.12-20; 2018b; 2019). Tepetarla Yerleşimi, İstihkam Tepesi ve Peyan Mezarlığı noktalarında görüntü alımı gerçekleştirilmiş ancak, yüzeyde ölçme yapılacak bir detay bulunamamıştır. Damyeri Kalesi, Madenkaya/ Kaletaştepe Kalesi, Sivricetepe Kalesi, Asarlıkkaya Kalesi, İstihkam Tepesi, Peyan Mezarlığı, Tepetarla ve Asarlık Yerleşimleri olmak üzere toplam sekiz nokta için sit sınırı haritası hazırlanarak sit önerisinde bulunulmuş olup, tamamının tescillenmesi sağlanmıştır.

Ortaca Köyü, Asarlık Yerleşmesi'nde yerleşim sınırları yüzey araştırması ve İHA görüntüleri ile belirlenmiştir. Hava fotoğrafı ve videosu çekilmiştir. Çekilen fotoğraflar işlenerek sahaya ait ortofoto üretilmiştir. Araştırma sahasının üç boyutlu sayısal arazi modeli üretilmiştir (Resim 5). GPS ölçmeleri sonucu elde edilen yüzey verileri bilgisayar destekli çizim yazılımı ile plana aktarılmıştır (Harita: 2). Plan çizimi ortofoto ile birleştirilmiştir (Harita: 3).

Çalışma kapsamında daha sonra Osmanlar Köyü, Asarlıkkaya Kalesi'nde hava fotoğrafı ve video çekimi yapılmıştır. Araştırma sahasına ait üç boyutlu sayısal arazi modeli üretilmiştir (Resim 6). Osmanlar Köyü yakınında bulunan bu sahada mimari yapılar, kale duvarı, kale duvarı devamı ve sarniç tespit edilmiş ve planı çıkartılmıştır (Harita: 4). Daha sonra bu harita ortofoto üzerine aktarılarak iki veri birleştirilmiştir (Harita: 5). Buradaki kalıntıların sınırlarının 1. derece arkeolojik sit alanı olarak kadastral haritalara aktararak sınır koordinatları özet cetvelleri ile belirlenmiştir (Harita: 6).

Damyeri Köyü, Damyeri Kalesi'nde, sur duvarı, yapı duvarları, aşağı şehir sınırı ve akropol sınırı tespit edilmiş ve ölçmeler yapılmıştır. Araştırma sahasından video görüntüleri ile hava fotoğrafları çekilmiştir. Yersel ölçmeler sonucu elde edilen kale planları çizim

yazılımı ortamında haritaya aktarılmıştır (Harita: 7). Ortofoto üzerine aktarılan plan verileri görselleştirilmiştir (Harita: 8).

Serçeler Köyü Madenkaya/ Kaletaştepe Kalesi'nde sur duvar hattının planını çıkartmak üzere ölçmeler yapılmıştır. Sahada yapılan görüntü alımı sonucu elde edilen hava fotoğrafları Agisoft *Photoscan* yazılımında modellenerek üç boyutlu sayısal arazi modeli elde edilmiştir (Resim 7). Bu sahada anakaya ve anakayaya bağlı kale duvarları tespit edilmiştir. Ölçümler bilgisayar ortamına aktararak sahanın haritası çizilmiş ve bu harita ortofoto ile birleştirilmiştir (Harita: 9 ve Harita: 10).

Ortaca Köyü, Sivricetepe Kalesi sahasında sur duvarları tespit edilmiştir. GPS kullanılarak yapılan ölçmeler sonucu elde edilen kale planı koordinatları bilgisayar destekli çizim yazılımı kullanılarak sahanın haritaları elde edilmiştir (Harita: 11). Ortofoto üzerine aktarılan Sivricetepe Kalesi sahasında sur duvarları Harita: 12'de verilmiştir. Buradaki kalıntıların sınırlarının 1. derece arkeolojik sit alanı olarak kadastral haritalara aktarılmış ve sınır koordinatları belirlenmiştir.

Sonuç

İHA destekli arkeolojik yüzey araştırmaları ile arazi çalışmaları sırasında insan gözüyle yakından fark edilemeyecek veya kayıt altına alınamayacak birçok detay ortofotolar ile kısa ve hızlı bir şekilde tespit edilebilmektedir. Özellikle yüzeyde kalıntıları dağınık olarak bulunan yerleşimlerin mekansal tespitlerinin yapılması ve tescil edilmesinde İHA destekli çalışmaların son derece etkin bir şekilde kullanılmasıyla çalışmalarda zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlanmıştır (Yücel ve Yılmaz, baskıda). Örneğin Sivricetepe Kalesi gibi yüksek bir tepe üzerinde ve neredeyse tamamı bitki örtüsüyle kaplanmış yerleşimde yapılan İHA çekimleri, kısmen bitki örtüsü altında kalan sur duvar hattının belirlenmesini sağlamış ve etkili sonuçlar vermiştir. Böylece sur duvarlarının ve kısmen yerleşim içindeki yapılara ait kalıntıların mimari planı çıkarılmıştır. Ayrıca her yerleşimden elde edilen verilerin birleştirilmesiyle özellikle Demir Çağı yerleşimlerinin coğrafi konum özellikleri ve birbirleriyle olan mesafelerinin anlaşılmasında etkili sonuçlar elde edilmesine yardımcı olmuştur. Söz konusu kale yerleşimleri; Sarıçay Vadisi'nin her iki tarafındaki konumları ile günümüzde Çan İlçesi'ne gidiş için kullanılan bu vadiden geçen ve iç Troas Bölgesi yol ağında bulunan eski bir yolun güvenliğini sağlıyor olmalıdır (Harita 13). İHA çekimleri ile elde edilen sayısal verilerin depolanması ve farklı kaynaklardan elde edilen verilere entegrasyonu ve mekansal analizlerle yeniden ele alınması da mümkün olabilmektedir. Örneğin üç boyutlu nokta bulutu, sayısal arazi modeli, ortofoto, sayısal yükseklik verisi ve buna bağlı olarak da bakı ve eğim haritası üretmek mümkündür. Bu çalışma ile İHA teknolojisinin arkeolojik yüzey araştırmalarına zaman, maliyet ve harita niteliği açısından büyük katkı sağladığı anlaşılmıştır. İHA destekli çalışmaların arkeolojik çalışmalarda giderek

artması beklenmektedir. Hiç şüphesiz teknolojik açıdan farklı sensörlerin kullanıldığı İHA'lar ile daha büyük, kapsamlı ve detaylı verilerin elde edilmesi sağlanacaktır.

Finansal Destek: Yüzey araştırmasına Kazancı Holding bünyesindeki Aksa Doğalgaz Çanakkale A.Ş. sponsor olarak nakdi destek sağlamıştır. Ayrıca bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: 2016/ 999.

Kaynakça

- Avdan, U., Gülşen, F.F., Ergincan, F. ve Çömert, R. (2014). Arkeolojik alanlarda taş planlarının çıkarılmasında insansız hava araçlarının kullanılması (Anavarza Örneği). *7. Ulusal Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu*, Çorum, 1–7. Erişim adresi: <http://www.muholc2014.hitit.edu.tr/bildiriler/TO11-2.pdf>
- Bendea, H., Chiabrando, F., Tonolo, F.G., & Marenchinoa, D. (2007). Mapping of archaeological areas using a low-cost UAV the augusta bagienorum test site. *XXI International CIPA Symposium*, Athens, Greece, 1–6. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/317c/7a7e78441db177fa5cc4dac849e77c2e31ca.pdf>
- Capra, A., Gandolfi, S., Laurencich, L., Mancini, F., Minelli, A., Orsini, C., & Rodriguez, A. (2002). Multidisciplinary approach for archeological survey: exploring GPS method in landscape archeology studies. *Journal of Cultural Heritage*, 3(2), 93–99. [https://doi.org/10.1016/S1296-2074\(02\)01174-3](https://doi.org/10.1016/S1296-2074(02)01174-3)
- Fernandez-Hernandez, J. , Gonzalez-Aguilera, D. , Rodriguez-Gonzalvez, P., & Mancera-Taboada, J. (2015). Image-based modelling from unmanned aerial vehicle (UAV) photogrammetry: An effective, low-cost tool for archaeological applications. *Archaeometry*, 57 (1), 128–145. <https://doi.org/10.1111/arc.12078>
- İlçi, V. ve Ozulu, İ.M. (2016). PPP yönteminin arkeolojik amaçlı ölçme uygulamalarında kullanılabilirliği: Şapınuva kazı alanı örneği. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 8(3), 1–9. doi: 10.15659/hartek.16.09.303
- Orengo, H.A. (2013). Combining terrestrial stereophotogrammetry, DGPS and GIS-based 3D voxel modelling in the volumetric recording of archaeological features. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 76, 49–55. <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2012.07.005>
- Ozulu, İ.M. (2005). *Uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri yöntemlerinin arkeolojiye uygulanması*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Pişkin, G. (2011). *Aliağa ve çevresindeki arkeolojik yerleşimlerin CBS ile mekansal analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şanlıyüksel Yücel, D., Yücel, M.A. ve Baba, A. (2014). Change detection and visualization of acid mine lakes using time series satellite image data in geographic information systems (GIS): Can (Çanakkale) County, NW Turkey. *Environmental Earth Sciences*, 72, 4311–4323. <https://doi.org/10.1007/s12665-014-3330-6>
- Şanlıyüksel Yücel, D. ve Yücel, M.A. (2017). Terk edilmiş kömür ocaklarında oluşan maden göllerinin hidrokimyasal özelliklerinin belirlenmesi ve insansız hava aracı ile üç boyutlu modellenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 23(6), 780–791. DOI: 10.5505/pajes.2016.37431
- Tüzel, M. (2008). *Ören yerleri turizm ilişkisinin tematik haritalar yardımıyla analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Verhoeven, G., Doneus, M., Briese, C.H., & Vermeulen, F. (2012). Mapping by matching: A computer vision-based approach to fast and accurate georeferencing of archaeological aerial photographs. *Journal of Archaeological Science*, 39(7), 2060–2070. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.02.022>
- Yılmaz, D. (2018a). 2016-2017 Yılı Çanakkale İli merkez ilçesi arkeolojik yüzeY araştırma projesi: İlk sonuçlar. *AÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 3–28. Erişim adresi: <http://sobild.ankara.edu.tr/index.php/sobild/article/view/895>
- Yılmaz, D. (2018b). Neolitik Çağ'dan Demir Çağı sonuna kadar Çanakkale İli, merkez ilçesi arkeolojik yüzeY araştırması 2016 Yılı sezonu”, 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 365–387. Erişim adresi: <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/60209,35arastirma1pdf.pdf?0>
- Yılmaz, D. (2019). Çanakkale İli, merkez ilçesi arkeolojik yüzeY araştırması 2017 Yılı. 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 455–478. Erişim adresi: <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/63779,36arastirma1pdf.pdf?0>
- Yücel, M.A. ve Turan, R.Y. (2016). Areal change detection and 3D modeling of mine lakes using high-resolution unmanned aerial vehicle images. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 41 (12), 4867–4878. <https://doi.org/10.1007/s13369-016-2182-7>
- Yücel, M.A. ve Yılmaz, D. (2018). Arkeolojik yüzeY araştırmasında geomatik uygulamalar, Çanakkale İli örneği. 33. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı II*, 45–61. Erişim adresi: <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/60211,33arkeometri2pdf.pdf?0>
- Yücel, M.A. ve Yılmaz, D. (Baskıda). Kuzey Troas Bölgesi arkeolojik yüzeY araştırmasında İHA görüntüsü tabanlı mekânsal analizlerin kullanımı. *Uluslararası Propontis ve Çevre Kùltürleri Sempozyumu- Tarih Öncesi Çağlardan Antik Dönem Sonuna Kadar- Biga-Çanakkale*, 15-19 Ekim 2018.

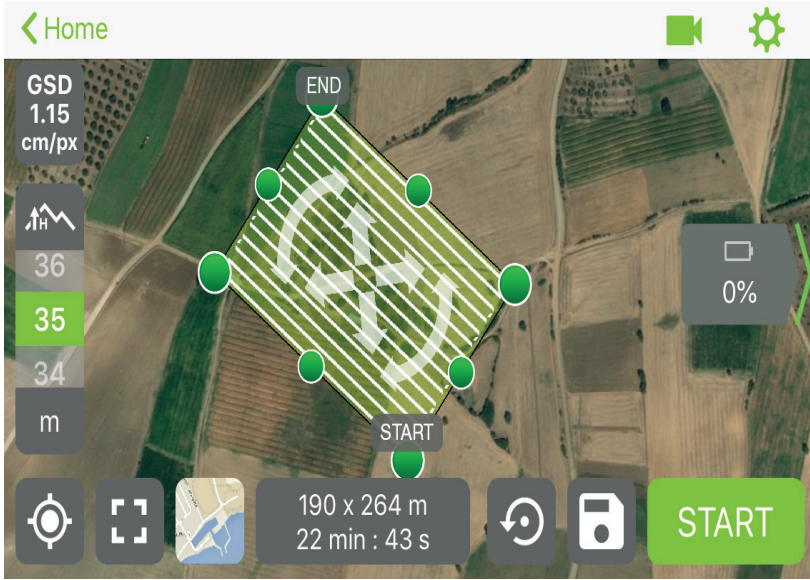
RESİMLER

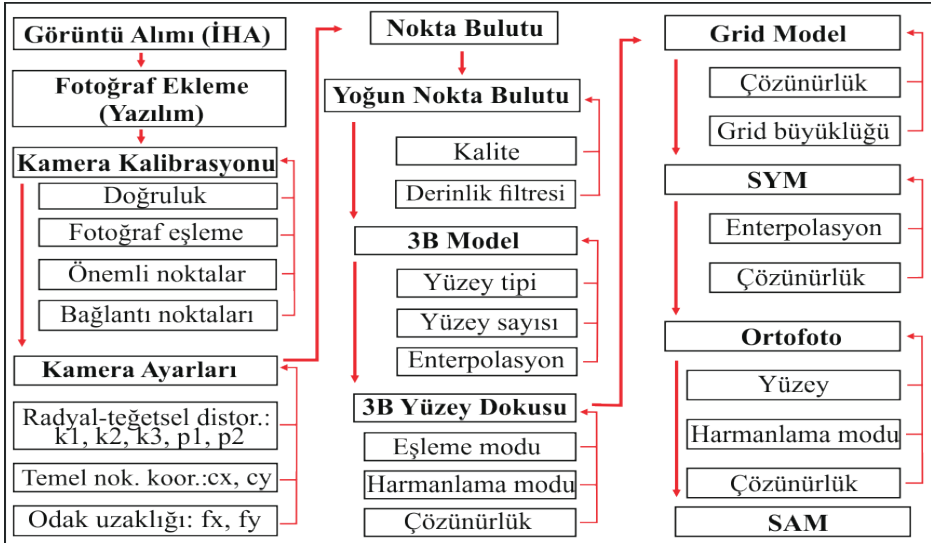
Resim 1. Arkeolojik yüzey araştırması amaçlı GPS ölçümü.

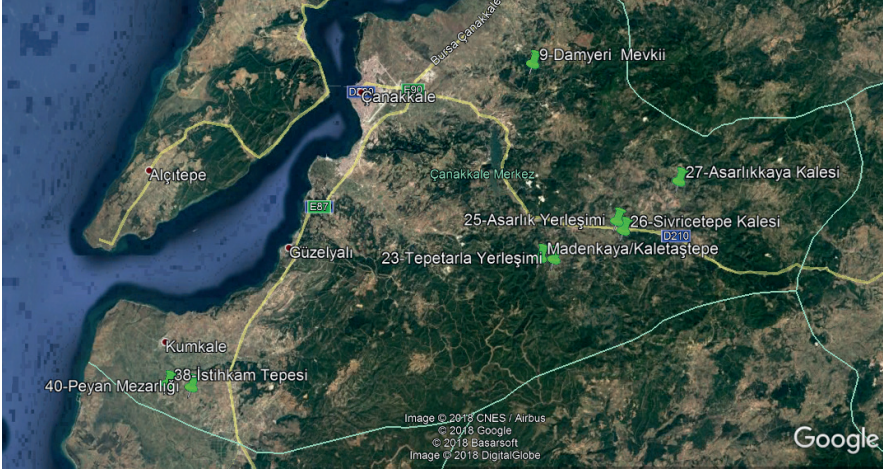
Resim 2. Görüntü alımında kullanılan DJI Mavic Pro İHA.

Resim 3. Akıllı telefon Pix4D uygulaması kullanarak uçuş planı hazırlanması.

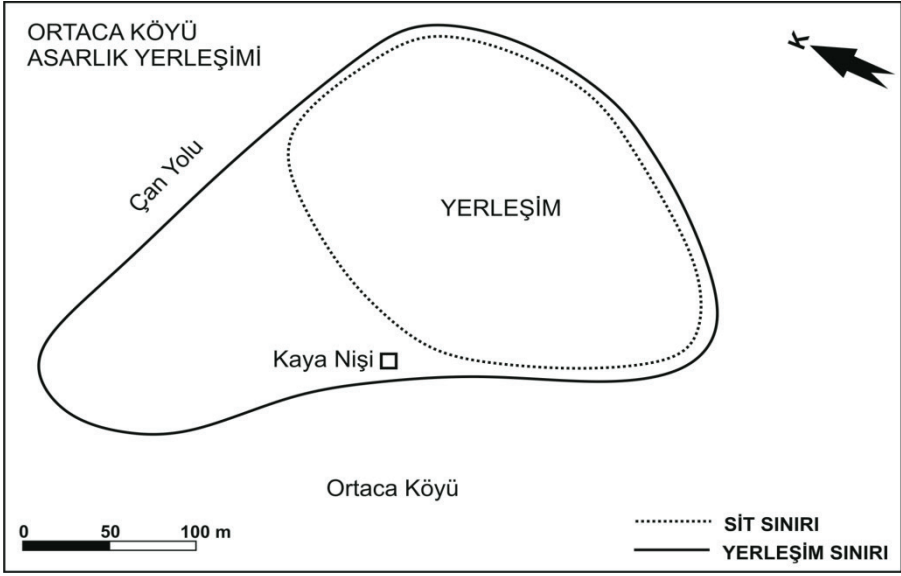
Resim 4. Agisoft PhotoScan yazılımı işlem akış şeması (Şanlıyüksel-Yücel- Yücel 2017).

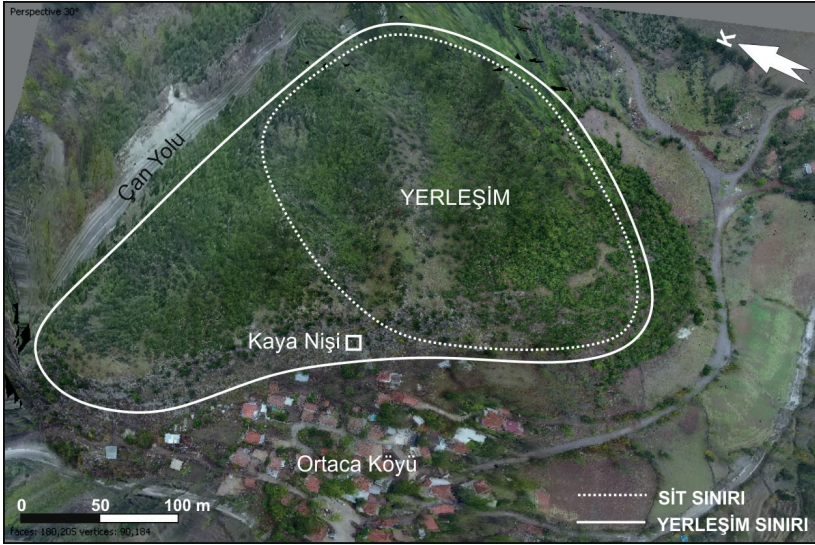
Harita 1. Arkeolojik yüzey araştırması kapsamında ölçüm yapılan noktalar.

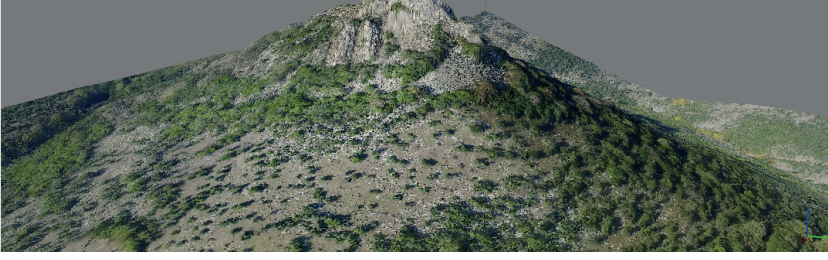
Resim 5. Ortaca Köyü, Asarlık Yerleşmesi'ne ait 3 boyutlu sayısal arazi modeli.

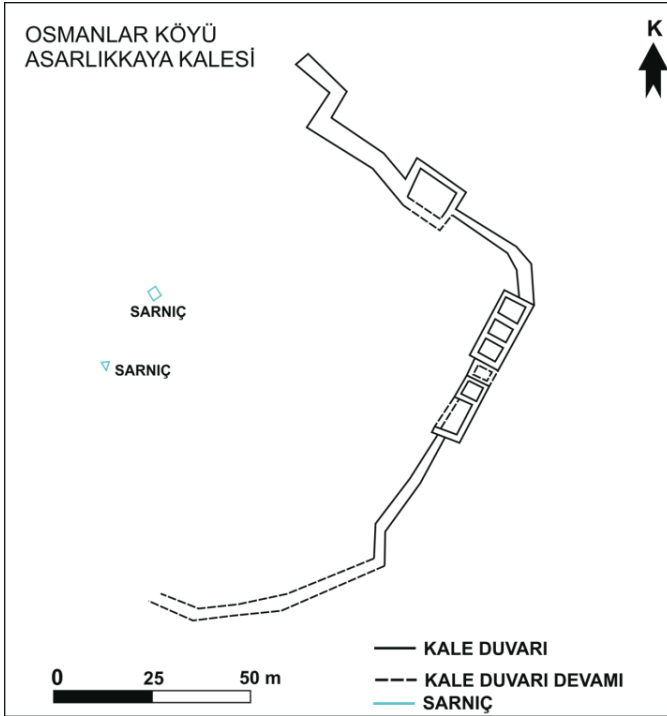
Harita 2. Ortaca Köyü, Asarlık Yerleşmesi'nde tespit edilen yerleşim sınırı.

Harita 3. Asarlık Yerleşmesi'nde yerleşim sınırı ve sit sınırının ortofoto üzerinde gösterimi.

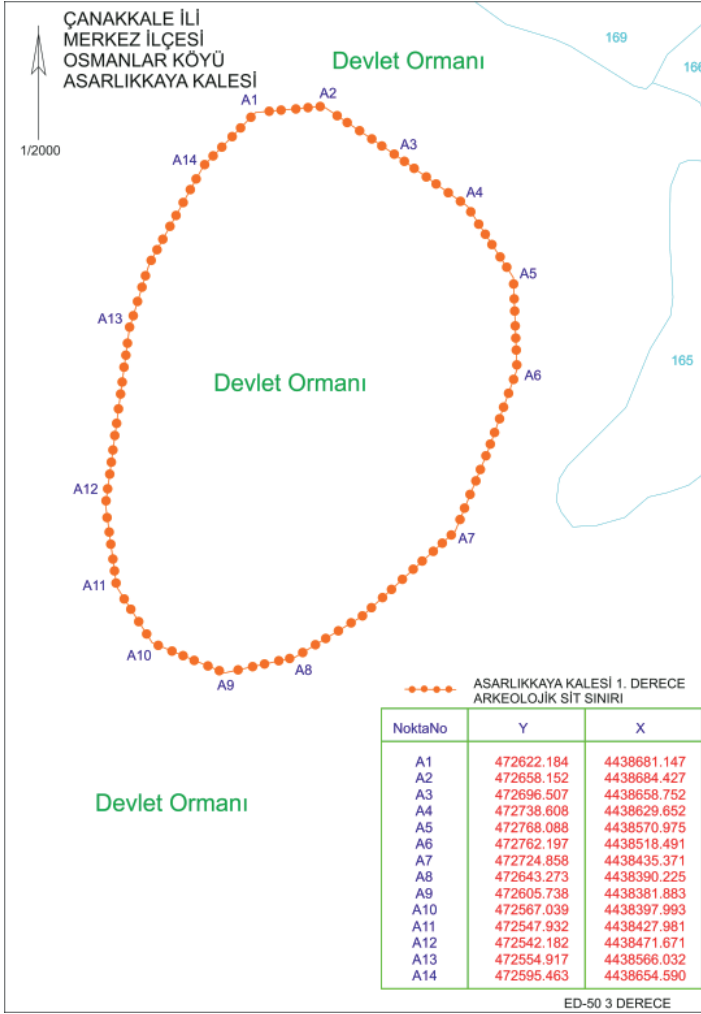
Resim 6. Osmanlar Köyü, Asarlıkkaya Kalesi 3 boyutlu sayısal arazi modeli.

Harita 4. Osmanlar Köyü, Asarlıkkaya Kalesi kale planı.

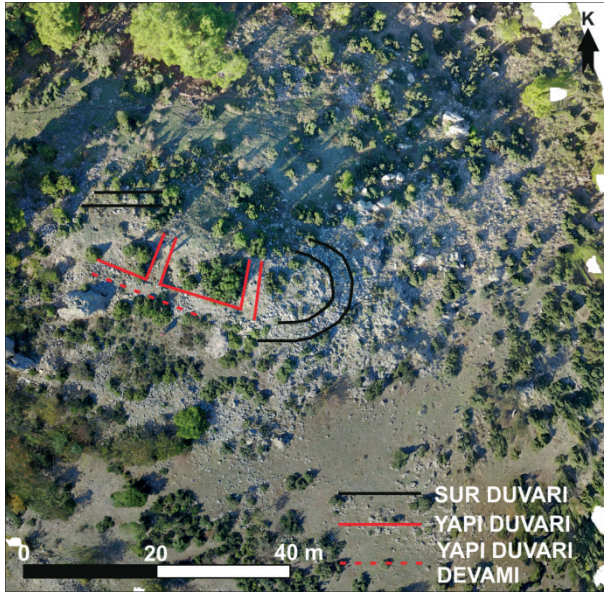
Harita 5. Osmanlar Köyü, Asarlıkkaya Kalesi kale planının ortofoto üzerinde çizimi.

Harita 6. Osmanlar Köyü, Asarlıkkaya Kalesi önerilen sit sınırı haritası.

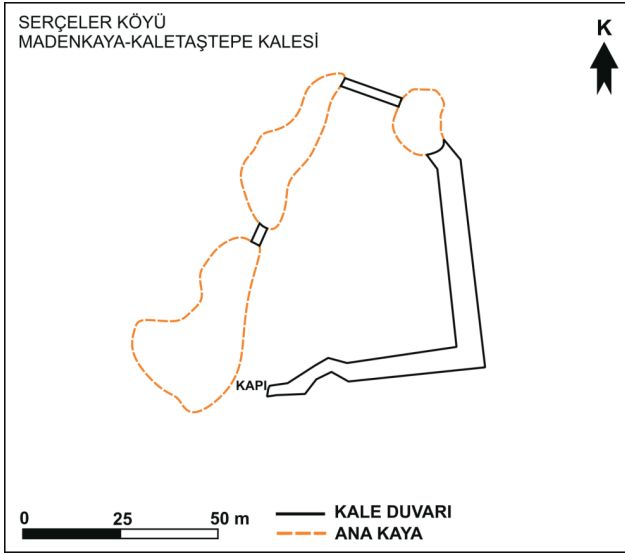
Harita 7. Damyeri Köyü, Damyeri Kalesi plan çizimi.

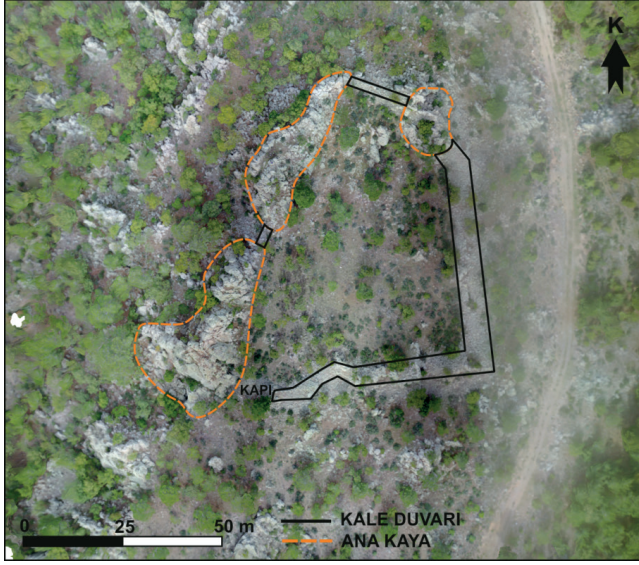
Harita 8. Damyeri Köyü, Damyeri Kalesi kale planının ortofoto üzerinde çizimi.

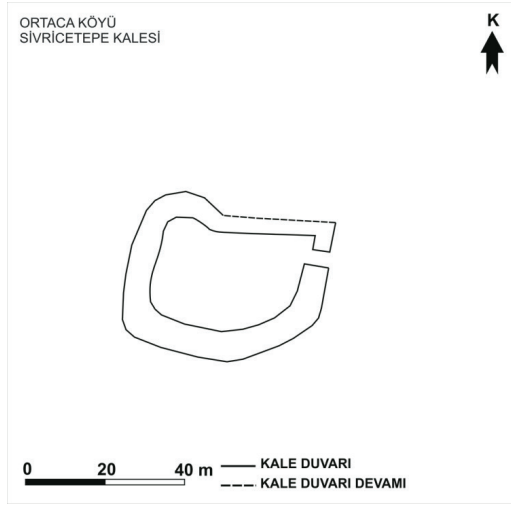
Resim 7. Serçeler Köyü, Madenkaya Kalesi 3 boyutlu sayısal arazi modeli.

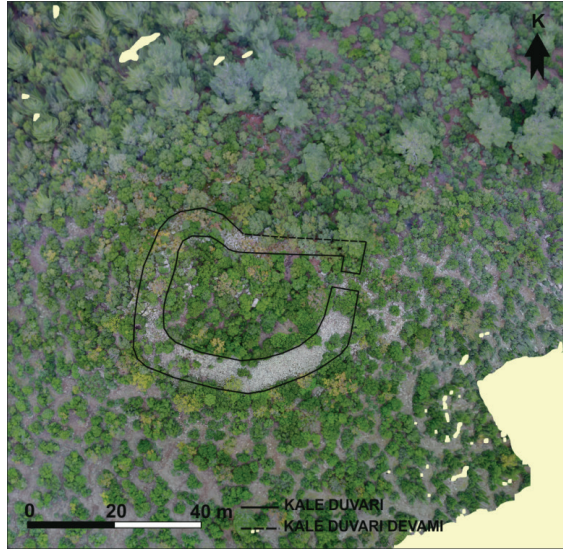
Harita 9. Serçeler Köyü, Madenkaya Kalesi kale planının çizimi.

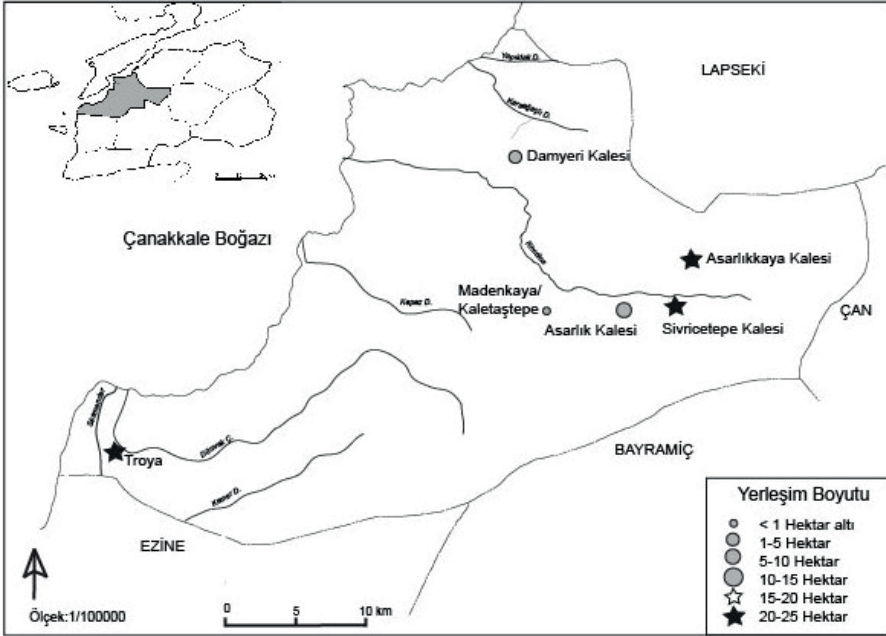
Harita 10. Serçeler Köyü, Madenkaya Kalesi kale planının ortofoto üzerinde çizimi.

Harita 11. Ortaca Köyü, Sivricetepe Kalesi kale planının çizimi.

Harita 12. Ortaca Köyü, Sivricetepe Kalesi kale planının ortofoto üzerinde çizimi.

Harita 13. İHA Tabanlı harita çalışmaları yapılan Demir Çağı kalelerinin konumu ve boyutu.

Daskyleion Kare Planlı Yapı Üzerine Yeni Gözlemler

New Investigations on “The Square-Plan Building” at Dascyleum

Kaan İren¹ , Sedef Çökay Kepçe² , Özgün Kasar³ , Çiçek Karaöz⁴

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kaan İren (Prof. Dr.),

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve
Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Muğla, Türkiye

E-mail: kaaniren@posta.mu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-9053-8693

²Sedef Çökay Kepçe (Prof. Dr.),

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

E-mail: cokays@istanbul.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2574-8723

³Özgün Kasar (Öğr. Gör.),

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve
Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Muğla, Türkiye

E-mail: ozgunkasar@mu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7806-5221

⁴Çiçek Karaöz (Araç. Gör.),

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Muğla, Türkiye

E-mail: cicekatay@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7682-0326

Başvuru/Submitted: 24.12.2019

Kabul/Accepted: 25.12.2019

Atıf/Citation: İren, K., Çökay Kepçe, S., Kasar,
O., Karaöz, C. (2020). Daskyleion kare planlı yapı
üzerine yeni gözlemler. *Anadolu Araştırmaları-
Anatolian Research*, 22, 129–146.
<https://doi.org/10.26650/anar.2019.22.664304>

öz

Günümüzde Balıkesir İli, Bandırma İlçesi, Ergili Mahallesi'nde yer alan ve Hisar-tepe olarak adlandırılan alanın doğusundaki yamaçta, 2011 yılında kule olarak nitelendirilen bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda yürütülen kazı çalışmalarıyla, kare plana sahip bu yapının doğu yönünde açığa çıkarılan duvarların toplam dört evreyi kapsadığı anlaşılmıştır. İlk yapı evresi kare planlı yapının kuzeydoğu köşesinde açılan sondajın en dibinde ortaya çıkan ve destek duvarının dış yüzünü oluşturan duvarın aksından daha farklı bir aksa sahip bir duvar ile doğuya doğru, ona dik açı yaparak organik olarak birleşen bir duvardan oluşan evredir. Bu yapı evresinin üzerine ikinci yapı evresi olarak eğimli/basamaklı yapıya sahip destek duvarı (*glacis*), ilk yapı evresindeki duvarların üzerine oturacak şekilde ama farklı bir aksta inşa edilmiştir. Üçüncü yapı evresinde destek duvarının önünde/doğusundaki alan toprakla doldurulmuş ve üzerine kare planlı yapı inşa edilmiştir. Dördüncü bir yapı evresindeyse kare planlı yapının doğusunda, yapının doğu duvarına paralel bir şekilde uzanan, dış yüzü aşağı yukarı benzer büyüklük ve şekillerde taşların dizilmesiyle oluşturmuş ve iki duvar arasındaki boşluğa doldurulmuş dolgu taşlarını sınırlayan, kaldırım benzeri bir mimari unsur inşa edilmiştir. Bu çalışma, söz konusu alanda açığa çıkarılan yapı kalıntılarının, kazıda ele geçen buluntulara ve Gordion, Antandros gibi yerleşmelerindeki benzerlerine dayanılarak tarihlendirilmesini içermektedir. Ayrıca, çalışmada kare planlı yapının işlevi ile ilgili ilk tespitlerimiz yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Daskyleion, Kare Planlı Yapı, Glacis, Podyumlu Mezar

ABSTRACT

During excavations in Dascyleum in 2011, a structure was discovered and was identified as a tower located on the slope east of an area called Hisar-tepe in Ergili, located in the Bandırma District of Balıkesir Province. The excavations revealed that this square-plan structure was constructed over four building phases. During the first phase, a wall at the bottom northeastern corner of the structure was constructed. The second phase added a support wall (*glacis*) with a stepped structure that is built on the first building phase, but on a different axis to fit on top of the walls built during the first phase. In the third phase, the area in the eastern part of the glacis was filled with soil and a square structure was built on top of it. In the fourth phase, a pavement-like architectural element was constructed to the east of the building, parallel to the eastern wall of the building. The present study includes the dating of the buildings' remains and presents the initial conclusions as to the function of the square-plan structure.

Keywords: Dascyleum, Square Planned Building, Glacis, Podium Tomb

EXTENDED ABSTRACT

Dascyleum is an archaeological site in Hisartepe and the surrounding area, located on the coast of Manyas Lake. The site is also located close to the present-day village of Ergili and lies 30 km to the south of the present-day city of Bandırma in northwestern Anatolia. Daskyleion was an Anatolian city during the Iron Age. Although Phrygian and Lydian cultures were clearly present in Daskyleion at one time, the city's zenith occurred during the Persian period when the city served as the satrapal center. During this time, the eastern slope of Hisartepe was used as the entrance to the Acrodascyleum because of the main gate of a medieval castle. This is a stepped road, most probably from the 4th century BC, and it was dated to the Early Middle Ages. Many circuit walls throughout the ages defended this side of the hill.

A square-plan structure was discovered in 2011 as part of geophysical prospections on the same side. An investigation was subsequently launched. The location of the building makes it suitable to have been used as an entrance to the settlement. Remains of a tower approximately 10 meters north of this building had already been discovered. Therefore, the building was assumed to be another tower belonging to the gate building. To determine the structure's function, test-pits were excavated on the eastern side of the building, and it was discovered that the building was constructed on a sloping wall (i.e., a glacis).

Four construction phases for the square-plan structure were observed, including the sloping wall (glacis) that the structure rested upon. Under the glacis, four wall rows were unearthed, which were oriented in a different direction from the glacis. We consider this to be potentially the first phase of building. Moreover, the masonry technique of the wall appears clumsy. The first phase was brought to an end by a flood, carrying white clay, small stones, and sand. There is a very small amount of archaeological material on this level, proving our thesis. The glacis is constructed on this wall, but in a different direction. This could be considered the next phase. Using pottery shreds, the construction of the first and second phases were dated to circa 700–550 or 525 BC. In the third phase, the area in front of the glacis was filled with dirt and the square-plan structure was built on top of it. The most recent datable material from this area belongs to the 4th century BC. In the fourth phase, a paved area was added to the eastern part of the building. It is difficult to determine when the paved area was added, but this likely occurred after the construction of the building.

The square-plan structure is constructed of andesite. Some stones of the square-plan structure were skived and some display anathyrosis of different widths. However, they are the same height, which implies that finalization had not yet been achieved. The interior of the building was filled with small stones; it could be argued that the building was a grave podium, but not a military tower. Xanthus, Nereid Monument, Mausoleum of Halicarnassus, and Belevi Monument all have a similar structure.

To summarize, there were four construction phases observable in the excavation of the square-plan structure. The glacis was erected on a hill during the Lydian Period, similar to other Anatolian cities. A similar wall surrounds the Gordion Citadel. After the destruction of Gordion in the 8th century BC, a retaining wall (glacis) was constructed. The core of this wall includes rubble stones and has a stepped wall with regular trimmed stones. The Dascyleum example also has a stepped wall and a sloping façade. The square-plan structure was erected in the 4th century BC. Although it is difficult to determine its function, it is clear that the building must have been among the most important architectural elements in the city during the 4th century BC. The stepped road, which passes by the north of the square-plan structure, was built later.

Giriş

Balıkesir İli Bandırma İlçesi Ergili Mahallesi'nde yer alan Daskyleion İlk Çağ kentinin üzerine kurulduğu Hisartepe'nin doğu yamacı, yerleşimin kuruluşundan beri giriş olarak kullanılmıştır. Bu alanda yer alan ve daha önceki yıllarda ortaya çıkarılmış olan Orta Çağ Kuleleri, MÖ 4. yüzyıl yolu, bunun hemen altında yer alan yine MÖ 4. yüzyılın daha erken bir evresine ait basamaklı giriş yapısı, MÖ 5. ve 4. yy teras sur duvarları, yolun iki yanında yer alan kare planlı büyük yapılar kentin girişi ve tahkimatıyla ilgili yapılardır. Bunların arasından çalışmanın konusunu oluşturan “Kare planlı yapı” ilk olarak 2011 kazı sezonunda jeofizik çalışmalarının sonucu olarak araştırılmaya ve ortaya çıkarılmaya başlamıştır. Yukarıda da değinildiği gibi yapının mevcut konumu, yerleşmeye girişin sağlandığı yamacın nispeten düzlüğe kavuştuğu güney kısmındadır ve yaklaşık 10 m kadar güneyinde kule benzeri bir yapı bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmalar sırasında bu makalenin konusunu oluşturan yapının elverişli konumu ve diğer yapıyla olan benzerliği nedeniyle bir kule yapısı olabileceği düşünülmüştü. Bununla beraber yapılan kazı çalışmalarlarıyla daha farklı bir mimari unsuru içeriyor olabileceği ileri sürülebilir.

Araştırma Bulguları

2011 yılında bir kısmı ortaya çıkarılan söz konusu kare planlı yapının, batı sınırı henüz belli olmamakla birlikte doğudaki uzun kenarı 10,45 m ölçülerinde, kuzeydeki kısa kenarda ise 5,33 m ölçülerindedir (Resim 1). Yüksekliği kuzeyde 1,37 m, güneyde ise 3,17 m'yi bulmaktadır. Yapıda ağırlıklı olarak düzgün kesilmiş andezit bloklar kullanılmıştır. Atkılı bir şekilde yerleştirilmiş bloklarda *anathyrosis* uygulandığı görülmektedir. Öte yandan, bazı taş sıralarının kaba, bazılarının ise düzgün bir şekilde işlenmiş olması, yüzey düzeltmelerini henüz tamamlanmamış olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Yapının inşa tekniklerine dair izler, örneğin taşları yerine yerleştirmede kullanılan küskü delikleri veya kenet yuvaları gibi özellikler yer yer görülmektedir. Bir kurşun kenet *in situ* durumda saptanmıştır (Resim 2). Bunların yanı sıra, yapının çekirdeğini oluşturan temel kısmının yumruk büyüklüğündeki taşlarla doldurulmuş olduğu gözlemlenmiştir.

Bu yapının kuzeyinde, daha önce Hellenistik olduğu varsayılan şimdilerde ise Orta Çağ'ın başlarına ait olması muhtemel görünen yol ile yapı arasında irili ufaklı taşlardan oluşan bir dolgu saptanmıştır (Bakır 2011, s. 92-93). Yapının güney kesiminde gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında da, aynı niteliğe sahip bir dolgu ile karşılaşılmıştır (Resim 3).

Yapının ortaya çıkarılması sırasında ele geçen seramik buluntuları karışık niteliktedir. Ele geçen malzemeler arasında en geç tarihli örnekler, MÖ 4. yüzyıl daldırma firnisli kâselerdir. “Yapı dolgusu” veya “çekirdek” olarak tanımlanabilecek alandan yoğun olarak siyah firnisli Attika ve Attika taklidi seramikler (MÖ 5. - 4. yy) ele geçmiştir.

Kare planlı yapının kazı çalışmaları sırasında, yapının doğusunda işlevi tam olarak anlaşılammış, kuzey-güney doğrultulu yerleştirilmiş andezit bloklardan oluşan bir başka taş sırası daha, adeta döşeme gibi düzenlenmiş bir şekilde bulunmuştur. 12,07 m uzunluğa sahip olan taşlarla döşeli bu alan kuzeyde 1,51 m, güneyde 1,33 m enindedir. Blok taşların araları boyutları değişken şekilsiz taşlarla doldurulmuştur (Resim 4). Bu döşeme ve taşların arasında bulunan malzemeler geniş bir skalaya sahiptir. Korint malları, siyah firnisli, gri monokrom ve yerel üretim malzemeler arasında, tarihlenebilir en erken malzeme, tarafımızdan Lydos'a (MÖ.560-540) atfedilen¹ bir amphora gövde parçası (Resim 5) ile MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen dışa çekik ağızlı kase² formlarıdır (Resim 6).

Yapının doğusunda kuzey-güney yönde yerleştirilmiş andezit blokların altında farklı evrelere ait yapılanmanın olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla, yapının kuzey kesiminde 2,50 x 1,95 m ölçülerinde bir sondaj açılmıştır (Resim 7). İlk olarak açığa çıkarılan andezit bloğun altında toplamda 10 adet taş sırası daha açığa çıkarılmıştır. İlk altı sıra taşın birbiriyle orantılı bir şekilde yerleştirildiği görülmüştür. İlk üç sıra taş aşırı bir şekilde, basamaklar oluşturarak yerleştirilirken, sonraki üç sıra taş birbirinin üstüne yerleştirilmiştir. Daha sonra gelen dört sıra taş yine merdiven basamağını andırır şekildedir; fakat diğer taşlardan farkı *kyklopik* yapıda ve özensiz olmalarıdır. Bu sondajda bir sonraki yıl yapılan kazı çalışmalarında benzer özelliklerde iki taş sırası daha açığa çıkarılmıştır. Açığa çıkarılan en alt iki taş sırası bir yelpaze misali üstteki sıralara verev olarak çıkıntılı yerleştirilmiştir. Blok taşların çoğu andezitten, birkaç tanesi ise kireç taşından yontularak kabaca dikdörtgen prizma şekli verilmiştir. Yükseklikleri genel olarak uyumlu olmakla beraber en ölçüleri çeşitlidir.

Kare planlı yapının doğusundaki bu sondajda çoğunluğu andezitten olmak üzere toplamda 12 taş sırası açığa çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan andezit blok sıralarının toplam yüksekliği 7,20 m.'dir. Yapı ile birlikte toplam yükseliği ise 9 m'ye ulaşan bir mimari öğe olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçen malzemeler arasında MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen İonia kylikisi³ (Resim 8a), MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı Protokorint Döneme tarihli bir adet skyphos (Resim 8b)⁴ ve gri monokrom seramik parçaları ele geçmiştir.

Sondaj kazısında açığa çıkarılan basamaklı taş sıralarının, *glacis* adı verilen bir istinat duvarına ait oldukları anlaşılmıştır. Höyüklerde destek amaçlı basamaklı istinat duvarlarının kullanımı yaygındır. Anadolu'da benzer bir biçimde bir destek duvarı Gordion'da karşımıza çıkmaktadır.

1 Örn. Bkz. Boulter ve Luckner 1976, 1, 19, lev. (806) 26.3; Calderone 1985, 7, lev. (2685, 2686) 1.1-2, 2.1-4.

2 Sparkes ve Tallcott 1970, 292, fig. 8.803.

3 Walter-Karydi 1973, lev. 44, 382.

4 Payne 1962, lev. 27. 558-567.

Glacise ait taş sıraları açığa çıkarılırken ele geçen malzemeler arasında en geç tarihli seramikler, MÖ 6. yüzyıl ortalarına aittir ve bu yapı için post antequem tarih belirtmektedir. Bu nedenle *glacisin* ilk evresinin, Lydia Dönemi'nde inşa edilmiş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Resim 9a-c)⁵.

Kare planlı yapının sondaj açılmayan doğu kesiminde seviye inme çalışmalarında kuzey-güney doğrultulu yumruk büyüklüğünde kireç taşlarından oluşan bir başka döşeme ile karşılaşmıştır (Resim 10). 5,65 m uzunluğunda, 1,60 m genişliğinde olan bu döşeme yer yer tahrip olduğu için sınırları izlenememiştir. Döşeme üzerinde az miktarda bezemesiz, ne yazık ki, herhangi bir tarih vermeyen turuncu hamurlu ve gri monokrom gövde parçaları ele geçmiştir. Bu döşemenin yapı inşa edildikten çok sonra, belki de Orta Çağ'da yapıldığı düşünülebilir.

Öte yandan döşemenin batısında, döşemeyle aynı seviyede uzunluğu 6,10 m, genişliği ise 65-15 cm arasında değişkenlik gösteren yoğun miktarda karbonlu bir alan gözlemlenmiştir (Resim 10). Höyüğün etrafında yapılan jeolojik araştırmalar sonucunda Daskyleion'un İlk Çağ'da karaya çok küçük bir toprak parçasıyla bağlanan ve anakarayla arasında bir haliç bulunan bir yarımada olduğu ortaya çıkarılmıştır⁶. Bu saptama doğrultusunda gölün kare planlı yapının eteğine kadar dayanıyor olması gerekmektedir. Bu varsayımdan yola çıkarak bu karbonlu alanın iki uçta incelenerek sivri birer uç oluşturan bir şekle sahip olduğu da düşünülerek göl içinde ulaşımı sağlayan ve buraya bağlanmış ahşap bir kayığa ait olup olmadığı sorgulanabilir. Buna karşın aşağı yukarı aynı seviyede ortaya çıkan kireç taşı döşeme bu varsayıma uymamaktadır. Nitekim karbonlu alan döşemeyi kesiyor gibi görünmektedir. Karbonlu alanın üzerindeki toprak örtüsünden ele geçen malzemeler MÖ 5. ve 4. yüzyıl ağırlıklıdır. Dolayısıyla döşeme ve karbonlu alanın MÖ 4. yüzyıldan daha erken bir tarihe ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Daskyleion'un doğu yamacında, yerleşmeye giriş niteliğindeki ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen yolun güney kısmında kalan kare planlı yapının korunagelen yüksekliği 2,30 m'dir. Üzerine oturduğu andezit ve kireçtaşı kabaca dikdörtgen prizması şeklinde biçimlendirilmiş (köşeleri yuvarlatılmış) blok taşlardan örülmüş, derinleştikçe taş sıralarının basamak gibi öne doğru çıktığı duvar örgüsünün korunagelen yüksekliği ise 7,20 m'dir ve toplamda on iki basamaktan/taş sırasından oluşur (Resim 11).

Kare planlı yapı ve üzerine oturduğu basamaklı yapı toplamda dört mimari evreye sahiptir (Resim 12). Buna göre ilk evre, yapının kuzey kesiminde açılmış sondajın en alt seviyesinde ortaya çıkan ve destek duvarı *glacisin* dış yüzünü oluşturan duvarın aksından

5 Resim 11a için bkz İren 2010, 262 Resim 8; Resim 11b için bkz. İren 2003, lev. 54. 261-262.

6 Prof. Dr. Kaan İren yürütücülüğünde tamamlanan 109K363 numaralı TÜBİTAK projesi.

daha farklı bir aksa sahip bir duvar ile doğuya doğru ona dik açı yaparak organik olarak birleşen bir duvardan oluşan bir yapı evresidir. Bu yapı evresinin duvarları destek duvarına göre daha düzensiz taşlardan örülmüştür. Bu ilk yapı evresi, yapının kuzeyinden akan, beyaz kil içeren, taşlı ve kumlu bir toprakla dolarak sonlanmıştır. Akan toprağın killi ve kumlu yapısından dolayı suyla taşınmış olduğunu ileri sürmek mümkündür. Sondajın en alt tabakalarında, bu seviyelerde çok az malzeme ele geçmiş olması da doğal yollarla dolmuş olduğuna dair düşüncemizi güçlendirmektedir. Ardından ikinci yapı evresi olarak eğimli/basamaklı yapıya sahip destek duvarı, ilk yapı evresindeki duvarların üzerine oturacak şekilde ama farklı bir aksta inşa edilmiştir. İlk iki evre kazılar sırasında bu seviyelerden ele geçen en erken ve en geç tarihlenebilir seramik malzemeden yola çıkılarak MÖ 700-550/525 yılları arasına tarihlenmiştir. Üçüncü yapı evresinde destek duvarının önünde/doğusundaki alan toprakla doldurulmuş, başka bir deyişle destek duvarı tanzim edilmiş ve üzerine kare planlı yapı inşa edilmiştir. Söz konusu alanda ele geçen en geç malzemenin MÖ 4. yüzyıla tarihleniyor olmasından yola çıkarak alanın bu dönemde doldurulduğu sonucuna varılmıştır. Dördüncü bir yapı evresindeyse kare planlı yapının doğusunda, yapının doğu duvarına paralel bir şekilde uzanan, dış yüzü aşağı yukarı benzer büyüklük ve şekillerde taşların dizilmesiyle oluşturmuş ve iki duvar arasındaki boşluğa doldurulmuş dolgu taşlarını sınırlayan, kaldırım benzeri bir mimari unsur inşa edilmiştir. Bunun hangi dönemde yapıldığını anlamak güçtür, ama kare planlı yapının inşasından sonraki bir dönemde yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü söz konusu oluşumun arkasında kare planlı yapının doğu duvarının taşları devam etmektedir.

MÖ 700-525 yıllarında inşa edilmiş olan basamaklı destek duvarı toplam on iki taş sırasına sahiptir. Bu taş sıralarının en üstteki üçü birer basamak izlenimi verecek şekilde öne doğru çıkıntı yaparak yerleşmiştir. Yükseklik olarak birbirine çok yakın, ama en olarak çeşitli ölçülere sahip andezit ve kireç taşı bloklardan inşa edilmiştir. Bu bloklar köşeleri yuvarlatılmış kaba birer dikdörtgen prizması şeklindedir. Araştırma sonucunda bu yapıya çok benzeyen bir yapının Gordion'da yer aldığı saptanmıştır (Resim 13). Sitadelin girişine yakın konumdaki istinat duvarı, sitadelle birlikte Gordion'daki büyük tahribatın ardından MÖ 8. yüzyılda gerçekleştirilen imar faaliyetleri kapsamında inşa edilmiştir. İstinat duvarının molozdan bir çekirdeği ve çok renkli, kesme taşlardan inşa edilmiş bilindiği kadarıyla 20 m yüksekliğinde basamaklı bir destek duvarı vardır (Burke, 2012, s. 205,211). Bu yapı eğimli yüzeyi, kullanılan taşların malzemesi, renkliliği ve biçimi açısından Daskyleion'daki duvar ile büyük benzerlik göstermektedir.

Kare planlı yapıda taşların bir arada tutulmasında kurşun kenetler kullanılmıştır. Bu yapının duvar örgüsüne en çok benzeyen örneklerden biri Antandros Kenti'nde yer almaktadır (Resim 14). MÖ 4. yüzyıla ait 3.26 m kalınlığa sahip sur duvarı, yer yer on sırası üst üste korunmuş (3.00-3.25 m yükseklikte), dış yüzleri bosajlı dikdörtgen bloklardan

oluşturmaktadır. Bazı bölümlerde blokların yatay kullanılmasıyla güçlendirilen duvarın iç dolgusu moloz taşlardan oluşur (Polat, Polat, Yağız, Zunal, & Yıldırım, 2009, s. 43-45).

Kare planlı yapı yer yer yüzeyi düzeltilmiş yer yer ise *anathyrosisli* aynı yükseklikte ama farklı enlerde kireç taşı bloklardan inşa edilmiştir. Yapının içi çok yoğun taşlı bir dolguyla doldurulmuştur. Bu nedenle bu yapının bir kuleden ziyade bir mezarın podyumu olabileceği düşünülmektedir. Bu yapı, Anadolu’da en yakın örneklerini gördüğümüz Ksanthos Nereidler Anıtı⁷, Halikarnassos Maussolleion’u⁸, Ephesos Belevi Anıtı⁹ mezarlarındaki podyumu andırmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, kare planlı yapı ve çevresinde en az dört evreli bir inşa faaliyeti olduğu saptanmıştır. İlk evreyi oluşturan Lydia Dönemi’nde, kentin girişine Anadolu’da da benzer örneklerine rastlanan *glacis* adı verilen basamaklı ve eğimli bir istinat duvarı yapılmıştır. Bundan sonra bu alandaki en önemli değişiklik, MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen kare planlı yapının inşa edildiği dönemdir. Bu yapının işlevi şimdiye kadar kesin olarak bilinmemekle birlikte, inşa edildiği konum ve büyüklüğü itibarıyla kentin MÖ 4. yüzyıla ait önemli yapıları arasında sayılabilir.

Finansal Destek: Bu çalışma T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SBA 2016-21847 numaralı proje ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi 15/142, 17/261, 17/206, 17/095, 17/128 ve 15/202 numaralı projeleri ile desteklenmiştir. Çalışmayı destekleyen tüm kurumlara teşekkür ederiz.

7 Demargne 1990, 69.

8 Jeppesen 2002.

9 Praschniker-Theuer, 1979.

Kaynakça

- Bakır, T. (2011). *Daskyleion: Balıkesir'in eski çağlardaki valilik merkezi*. Balıkesir: Balıkesir Valiliği.
- Burke, B. (2012). The Rebuilt Citadel at Gordion: Building A and the Mosaic Building Complex. In C. B. Rose, (Ed.), *The Archaeology of Phrygian Gordion, Royal City of Midas* (pp. 202-218). Philadelphia, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology Press.
- Boulter, C. & Luckner K. T. (1976). *Corpus vasorum antiquorum*. Toledo. The Toledo Museum of Art.
- Calderone, A. (1985). *Corpus Vasorum Antiquorum. Italia, 61. Agrigento, Museo Archeologico Nazionale, I*. Rome: Agrigento, Museo Archeologico Nazionale 1, L'Erma di Bretschneider.,
- Demargne, P. (1990). Das Nereiden-Monument von Xanthos. *Götter Heroen Herrscher in Lykien* (pp. 65-69), Wien: Anton Schroll.
- İren, K. (2010). A New Discovery in Dascyleum: the Persian Destruction Layer. P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro, N. Marchetti & L. Romano (Eds) *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 5 May – 10 May 2008, "Sapienza", Università di Roma* (pp. 249-263), Wiesbaden: Harrassowitz.
- İren, K. (2003). *Aiolische Orientalisierende Keramik*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Jeppesen, K. (2002). *The Superstructure. A comparative analysis of the architectural, sculptural, and literary evidence*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Payne, H. & Dunbabin, T. J. (1962). *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia II*. Oxford: Clarendon Press.
- Polat, G., Polat, Y., Yağız, K., Zunal, O. & Yıldırım, B. (2009). Antandros 2007 Yılı Kazıları. *Kazi Sonuçları Toplantısı* 30 (4), 39–60.
- Praschniker, C. & Theuer, M. (1979). *Forschungen in Ephesos, Band VI, Das Mausoleum von Belevi*. Viyana: Österreichisches Archaeologisches Institut.
- Sparkes, B.A. & Tallcott, L. (1970). *Agora XII: Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C*. Princeton, N.J. : American School of Classical Studies at Athens.
- Walter-Karydi, E. (1973). *Samos VI, I. Samische Gefasse des 6. Jahrhunderts v. Chr. Landschaftsstile ostgriechischer Gefasse*. Bonn: R. Habelt.

RESİMLER

Resim 1. Projenin başında Kare Planlı Yapı'nın durumu.

Resim 2. Bloklardan birinin üzerinde korunagelmüş kenet.

Resim 3. Yapının güney yüzü ve dolgu.

Resim 4. Yapının doğu kenarı boyunca uzanan andezit taş örgüsü.

Resim 5. Klazomenai amphora parçası (MÖ 6. yy'ın üçüncü çeyreği).

Resim 6. MÖ 4. yy'a tarihlenen dışa çekik ağızlı kase parçası.

Resim 7. Yapının doğu kenarı boyunca uzanan andezit taş örgüsü.

a

b

Resim 8a-b. Sondajda ele geçen seramikler.

a

b

c

Resim 9a-c. Sondajda ele geçen Lydia Dönemi seramikleri (MÖ 6. yy ortaları).

Resim 10. Kare Planlı Yapı'nın doğusunda ortaya çıkan kireç taşı döşeme ve karbonlu alan.

Resim 11. Sondajda görülen duvar örgüsü.

1. evre (MÖ 700-550/525)

2. evre (MÖ 700-550/525)

Üçüncü evre (MÖ 4. yüzyıl)

Dördüncü evre

Resim 12. Kare Planlı Yapı, destek duvarı ve en alttaki erken yapının evreleri.

Resim 13. Gordion'daki destek duvarı.

Resim 14. Antandros'daki MÖ 4. yüzyıl kent suru.

TANIM

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin yayınıdır. Açık erişimli, hakemli, yılda bir kere Aralık ayında yayınlanan uluslararası bilimsel bir dergidir. 1955 yılında kurulmuştur. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ya da İtalyanca olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayınlamak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, Prehistorik çağlardan, Geç Antik Çağ'a uzanan süreçte Anadolu ve ilişkili bölgeleri inceleyen Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık Tarihi, Antropoloji, Epigrafi, Nüsmatik, Tarihi Coğrafya ve Arkeometri çalışmalarını kapsar.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirilmediği ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve / veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Açık Erişim İlkesi

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research dergisinin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research dergisinin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör

değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/ veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Anadolu Araştırmaları – Anatolian Research araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirilmediği konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle ilgili materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu

tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılmalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını **Telif Hakkı Anlaşması Formunda** imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve iş birliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz ve İngilizce geniş özet olmalıdır. Ancak makale İngilizce ise, İngilizce geniş özet istenmez.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuanadolu> sayfasından erişilen <http://>

dergipark.gov.tr/login üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) Kapak Sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Yazılar Makale Şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır. Makale ana metninde, çift taraflı kör hakemlik süreci gereği, yazarın / yazarların kimlik bilgileri yer almamalıdır.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren Kapak Sayfası gönderilmelidir. Kapak Sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
3. Giriş bölümünden önce 120-200 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde öz ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce geniş özet istenmez. Özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, 5'er adet anahtar kelime yer almalıdır.
4. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler; geniş özet, ana metin bölümleri, kaynaklar, tablolar ve şekiller.

Makale Türleri

Araştırma Makaleleri: Orijinal araştırma makaleleri derginin kapsamına uygun konularda önemli, özgün bilimsel sonuçlar sunan araştırmaları raporlayan yazılardır. Orijinal araştırma makaleleri, Öz, Anahtar Kelimeler, İngilizce Geniş Özet, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar, Kaynaklar bölümlerinden ve Tablo, Grafik ve Şekillerden oluşur.

Öz: Makale dilinde başlık ve İngilizce başlık öz'lerin üzerinde yer almalıdır. Araştırma yazılarında Türkçe ve İngilizce özetler 120-200 kelime arasında olmalı ve çalışmanın amacı, yöntemi, ana bulguları ve sonuçlarını ifade etmelidir. Ayrıca Türkçe, Almanca, Fransızca ya da İtalyanca makaleler için özetlerden sonra 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet de yer almalıdır.

Giriş: Giriş bölümünde konunun önemi, tarihçe ve bugüne kadar yapılmış çalışmalar, hipotez ve çalışmanın amacından söz edilmelidir. Hem ana hem de ikincil amaçlar açıkça belirtilmelidir. Sadece gerçekten ilişkili kaynaklar gösterilmeli ve çalışmaya ait veri ya da sonuçlardan söz edilmemelidir. Giriş bölümünün sonunda çalışmanın amacı, araştırma soruları veya hipotezler yazılmalıdır.

Yöntem: Yöntem bölümünde, veri kaynakları, çalışmaya katılanlar, ölçekler, görüşme/değerlendirmeler ve temel ölçümler, yapılan işlemler ve istatistiksel yöntemler yer almalıdır. Yöntem bölümü, sadece çalışmanın planı ya da protokolü yazılırken bilinen bilgileri içermelidir; çalışma sırasında elde edilen tüm bilgiler bulgular kısmında verilmelidir.

Bulgular: Ana bulgular istatistiksel verilerle desteklenmiş olarak eksiksiz verilmeli ve bu bulgular uygun tablo, grafik ve şekillerle görsel olarak da belirtilmelidir. Bulgular yazıda, tablolarda ve şekillerde mantıklı bir sırayla önce en önemli sonuçlar olacak şekilde verilmelidir. Tablo ve şekillerdeki tüm veriyi yazıda vermemeli, sadece önemli noktaları vurgulanmalıdır.

Tartışma: Tartışma bölümünde o çalışmadan elde edilen veriler, kurulan hipotez doğrultusunda hipotezi destekleyen ve desteklemeyen bulgular ve sonuçlar irdelenmeli ve bu bulgu ve sonuçlar literatürde bulunan benzeri çalışmalarla kıyaslanmalı, farklılıklar varsa açıklanmalıdır. Çalışmanın yeni ve önemli yanıtları ve bunlardan çıkan sonuçları

vurgulanmalıdır. Giriş ya da sonuçlar kısmında verilen bilgi ve veriler tekrarlanmamalıdır.

Sonuçlar: Çalışmadan elde edilen sonuçlar belirtilmelidir. Sonuçlar, çalışmanın amaçları ile bağlantılı olmalıdır, ancak veriler tarafından yeterince desteklenmeyen niteliksiz ifadeler ve sonuçlardan kaçınılmalıdır. Yeni hipotezler gerektiğinde belirtilmeli, ancak açıkça tanımlanmalıdır.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler: Metin içinde kullanılan fotoğraf, plân, harita vb. materyallerin “.jpg / .tiff” uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat edilmelidir. Fotoğraf ve levhaların 10 sayfayı aşmamasına dikkat edilmeli ve metin içinde parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

Derleme: Yazının konusunda birikimi olan ve bu birikimleri uluslararası literatüre yayın ve atıf sayısı olarak yansıtmış uzmanlar tarafından hazırlanmış yazılar değerlendirmeye alınır. Yazarları dergi tarafından da davet edilebilir. Derleme yazısı, başlık, öz, anahtar kelimeler, İngilizce geniş özet (Türkçe, Almanca, Fransızca ve İtalyanca makaleler için), ana metin bölümleri ve kaynaklardan oluşmalıdır.

5. Referanslar derginin benimsediği American Psychological Association (APA) 6 stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.
6. Kurallar dahilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.

KAYNAKLAR

Referans Stili ve Formatı

Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi-Journal of Language, Literature and Culture Studies, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6.Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir.

Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Sayiner ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambrene ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayınlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin’de kültürlerarasılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayımlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayımlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134-140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). 'Unutma' notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- ✓ Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
- ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- ✓ Referansların derginin benimsediği APA 6 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni

Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.

 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Öz: 120-200 kelime
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - ✓ İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (İngilizce olmayan makaleler için)
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

Anatolian Research –Anadolu Araştırmaları is the publication of Istanbul University, Faculty of Letters. It is an open access, international, peer-reviewed journal published annually in December. The journal was founded in 1955. Manuscripts submitted for publication should be in Turkish, English, German, French or Italian.

AIM AND SCOPE

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge through publication of high quality articles in accordance with the international publishing standards.

The journal publishes studies which examine Anatolia and its related regions from prehistoric times to late antiquity. The areas of study covered in the scope of the journal are Ancient History, Archeology, Art History, History of Architecture, Anthropology, Epigraphy, Numismatic, Historical Geography and Archeometry.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Open Access Statement

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal.

There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal. Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Anatolian Research – Anadolu Araştırmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in “conceptualization and design of the study”, “collecting the data”, “analyzing the data”, “writing the manuscript”, “reviewing the manuscript with a critical perspective” and “planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the **Copyright Agreement Form**.

The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author’s side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish, English, German, French and Italian are published. Submitted manuscript must include an abstract both in the article language and in English, and an extended abstract in English as well. However extended abstract in English is not required for articles in English.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/en/pub/luanadolu> and it must be accompanied by a Title Page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. Manuscripts should be prepared using the Article Template. Due to double blind peer review, manuscript file must not include any information about the author.
2. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone, mobile phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
3. Before the introduction part, there should be an abstract of 120-200 words both in the language of the article and in English. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract, sections, references, tables and figures.

5. Article Types

Research Article: Original research articles report substantial and original scientific results within the journal scope. Original research articles are comprised of Abstract, Key Words, Introduction, Methods, Results, Discussion, Conclusion, References and Figures, Tables and Graphics.

Abstract: The abstracts in the language of the article and in English must be between 120-200 words and state aim, method, result and conclusions of the study. If the article is in Turkish, German, French or Italian, an extended abstract of 600-800 words in English must be written as well following the abstracts.

Introduction: This section must contain a clear statement of the general and specific objectives as well as the hypotheses which the work is designed to test. It should also give a brief account of the reported literature. It should clearly state the primary and secondary purposes of the article. Only, the actual references related with the issues have to be indicated and data or findings related with the current study must not be included in this section.

Methods: This section must contain explicit, concise descriptions of all procedures, materials and methods (i.e. data sources, participants, scales, interviews/reviews, basic measurements, applications, statistical methods) used in the investigation to enable the reader to judge their accuracy, reproducibility, etc. This section should include the known findings at the beginning of the study and the findings during the study must be reported in results section.

Results: The results should be presented in logical sequence in the text, tables, and figures, giving the main or most important findings first. The all the data in the tables or figures should not be repeated in the text; only the most important observations must be emphasized or summarized.

Discussion: The findings of the study, the findings and results which support or do not support the hypothesis of the study should be discussed, results should be compared and contrasted with findings of other studies in the literature and the different findings from other studies should be explained. The new and important aspects of the study and the conclusions that follow from them should be emphasized. The data or other information given in the Introduction or the Results section should not be repeated in detail.

Conclusions: Conclusions derived from the study should be stated.. The conclusions should be linked with the goals of the study but unqualified statements and conclusions not adequately supported by the data should be avoided. New hypotheses should be stated when warranted, but should be labeled clearly as such.

Figures, Tables and Graphics: Figures, tables and graphics materials should be “.jpg, .tiff or .jpeg” format and they should be submitted with the article. These materials should be min. 300 pixels and they must not be bigger than page size. The illustrations should not exceed 10 pages. All illustrations should be labelled and a list of figures with captions, legends, and credits should be provided on a separate page.

Review Article: Reviews prepared by authors who have extensive knowledge on a particular field and whose scientific background has been translated into a high volume of publications with a high citation potential are welcomed. These authors may even be invited by the journal. Review article should contain title, abstract and keywords; body text with sections, and references.

6. References should be in accordance with American Psychological Association (APA) style 6th Edition.
7. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the journal for publication.

REFERENCES

Reference Style and Format

Istanbul University Journal of Women’s Studies - İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Accuracy of citation is the author’s responsibility. All references should be cited in text. Reference list must be in alphabetical order. Type references in the style shown below.

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same paranthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin, et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciambrene, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text:
(Ailen, et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar, et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology: Advance online publication*. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylali-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *105*, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, *45*.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *in Fact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- ✓ Confirm that the category of the manuscript is specified.
- ✓ Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- ✓ Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- ✓ Confirm that last control for fluent English was done.
- ✓ Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- ✓ Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with APA 6th.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
- Main Manuscript Document
 - Important: Please avoid mentioning the author(s) names in the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ Abstract (120-200 words)
 - ✓ Key words: 5 words
 - ✓ Extended abstract in English: 600-800 words (for non-english articles)
 - ✓ Body text sections
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Anatolian Research
Dergi Adı: Anadolu Araştırmaları

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)	
--	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. ISTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by ISTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify ISTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya asıl olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara aile olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemesiz kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kamutanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; Sorumlu Yazar;	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

